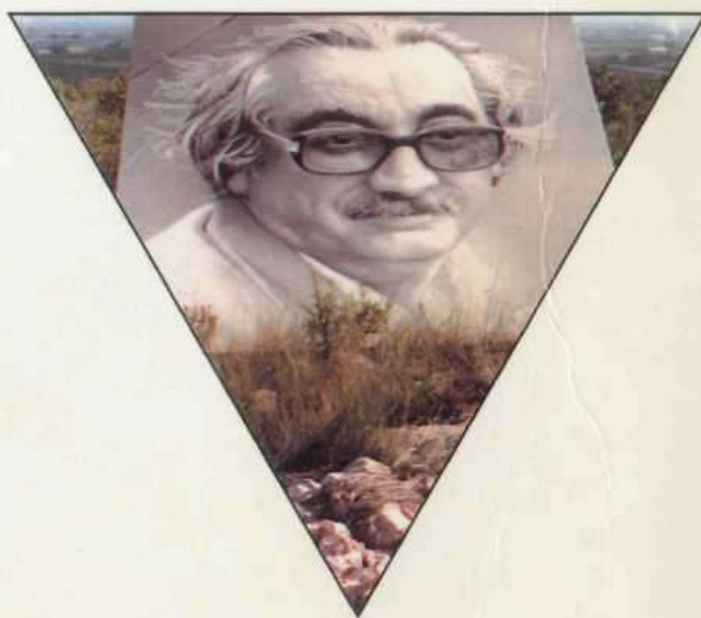

Ser Joan Fuster

Antologia de textos fusterians

A cura de J. A. Fluixà i A. Martínez

Els Nostres Autors

Edicions BROMERA

Assessor literari de la col·lecció:
Jeremies Barberà

Assessor didàctic:
Salvador Bataller

Els Nostres Autors

TÍTOLS PUBLICATS:

1. LA NARRATIVA VALENCIANA. 1900-1939. (Antologia). A cura de V. Simbor.
2. L'ÚLTIM RODER. *Josep Franco*. A cura de S. Bataller.
3. CRÒNICA. *Ramon Muntaner*. A cura de V. Escrivà.
4. TIRAR LES CARTES. *Josep Gregori*. A cura de J. A. Fluixa.
5. BLANDÍN DE CORNUALLA. *Anònim*. A cura de Jordi Tiñena.
6. BARROCA MORT. *Vicent Josep Escartí*. A cura de Vicent Borràs.
7. ELS HORTS. *Martí Domínguez*. A cura de Biel Sansano.
8. ROSA VERMELL, DETECTIVA PRIVADA. *Josep Lluís Seguí*. A cura de J. P. Montaner.
9. EL CORONEL D'ANJOU. *F. P. Briz*. A cura de Jordi Tiñena.
10. TIRANT LO BLANC. *Joanot Martorell*. A cura de F. Machirant.
11. EL PREMI LITERARI I MÉS. COSES. *Manuel de Pedrolo*. A cura de Josep Iborra.
12. MOR UNA VIDA, ES TRENCA UN AMOR. *Joan Pla*. A cura de Lluís Messeguer.
13. EL LLIBRE DE LES BÈSTIES. *Ramon Llull*. A cura de F. Machirant.
14. SER JOAN FUSTER. *Antologia de textos fusterians*. A cura de J.A. Fluixa i A. Martínez.
15. AMORS MALEÏTS. *Jordi Mata i Viadiu*. A cura d'Enric Salom.
16. COMBUSTIBLE PER A FALLES. *Joan Fuster*. A cura d'Antoni Furió.
17. UNA SELVA AL REPLÀ. *Pau Joan Hernández*. A cura de Mercè Giralt.
18. MANUSCRIT DE MOSSÈN GERRA. *Josep Franco*. A cura de Salvador Bataller.
19. ANTOLOGIA POÈTICA. *Ausiàs March*. A cura de Lluís A. Boulenas.
20. EL SOLDAT DESCONEGUT. *Miquel Ferrà*. A cura de Vicent Borràs.
21. ROSA VERMELL I L'AMANT QUE ARRIBÀ DE L'EST. *Josep Lluís Seguí*. A cura de Josep A. Fluixà.

Cap part d'aquesta publicació no pot ser reproduïda, emmagatzemada o transmesa, de cap manera ni per cap mitja sense l'autorització prèvia i escrita de l'editor, tret de les citacions en revistes, diaris o llibres si se n'esmenta la procedència.

la edició: juliol, 1991

4a edició: març, 1993

© Joan Fuster Ortells, 1991

© De la introducció: Josep A. Fluixà Vivas, 1991

© De la selecció dels textos: Antoni Martínez Revert i Josep A. Fluixà Vivas

Portada: M. Boix

© D'aquesta edició: Edicions Bromera

Polígon Industrial I - 46600 ALZIRA

Composició tipogràfica: Germania

Impress a: Grafiquatre - Alzira I.S.B.N.: 84-7660-103-4

D.L.: V8231993

SER JOAN FUSTER

Antologia de textos fusterians

A cura de J. A. Fluixà i A. Martínez

[7]

INTRODUCCIÓ

[9]

1. ELS LÍMITS INCERTS DE L'ASSAIG

Ignore si els lectors i les lectores a qui, en principi, va destinada més directament aquesta antologia de textos fusterians estan molt o poc acostumats a llegir llibres d'aquest gènere una miqueta indefinible que, per entendre'ns, anomenem «assaig». Desconec, també, quin és el grau de coneixement que de l'autor del llibre tenen. En tot cas, no seré jo qui comence per fer-los cap retret. Aquesta seria una forma bastant pretensiosa d'espantar la clientela. Ja ho advertia Rodari. Una manera d'ensenyar a odiar la literatura consisteix a dir als joves que abans es llegia més i aquesta, em sembla, és una actitud que sovinteja. Els seus defensors opinen que el nivell lector del jovent, en general, ha disminuït. Es llig poc, diuen, i el poc que es llig és de baixa qualitat.

Però tot això, a l'hora de presentar aquest llibre, no em preocupa. Cada edat té les seues inquietuds i els seus interessos. Si hi ha lectors, més tard o més prompte es produirà el pas i el lector o lectora de literatura infantil i juvenil esdevindrà, simplement, lector de literatura. I d'assaig també, ¿per què no? Ben mirat, no es necessita cap tipus d'alliçonament especial i la tendència dels joves a conversar amb els amics i les amigues ens facilita el camí. ¿Qui no recorda les converses transcendents i divagatòries de l'adolescència? I l'assaig és, en part, això: una incitació a la conversa.

Desgraciadament, atesos els límits poc precisos del gènere, de vegades es confon aquest amb altres gèneres de caràcter didàctic i de pretensions més especialitzades i científiques. Això ha creat, potser, una imatge de textos, en general, destinats a un públic reduït i d'iniciats en cadascun dels temes tractats. Això no és del tot cert i, probablement, cal [10] dria que definirem el terme. «Definir és no fiar-se», va dir Tristram Shandy, l'inoblidable personatge de la novel·la de Laurence Sterne; i si em veig obligat a fer-ho és perquè, ara i adés, no pare de veure llibres amb l'etiqueta adjudicada d'assaig que no tenen res a veure amb el gènere.

L'assaig, en primer lloc, com ha dit el mateix Joan Fuster, és «literatura d'idees» o no és. No s'ha de confondre amb els estudis històrics, ni amb les tesis doctorals, ni amb qualsevol altre paper de pretensions i/o caràcter científic. L'assaig és, per agafar una definició d'enciclopèdia, aquell gènere en prosa no narrativa que aborda d'una manera lliure, no exhaustiva i no especialitzada els problemes més diversos d'ordre filosòfic, històric, polític, literari, científic, etc., amb voluntat de creació literària i amb la intenció d'aprofundir en el coneixement de l'home. Però tot això ho fa d'una manera no necessàriament rígida i complicada. Fins i tot podríem dir que l'amenitat és necessària en l'assaig. Si més no, en aquells que prenen la forma i l'extensió de l'article de premsa. En els assajos seleccionats en aquest llibre ho constatareu. Molts foren inicialment publicats en diaris i revistes, la qual cosa justifica el seu estil àgil i directe.

2. UN TEMPS DIFÍCIL PER A LES IDEES

L'assaig mai no ha estat entre els nostres escriptors un gènere molt utilitzat. No obstant això, amb la tan esmentada i ja llunyana guerra d'Espanya es van enfonsar moltes de les iniciatives i de les

possibilitats que s'havien anat creant des del noucentisme. Amb la victòria de les tropes del general Franco, la nostra llengua sofreix una forta pressió, sobretot en l'àmbit de les publicacions periòdiques.

La postguerra va ser un temps difícil per a les idees. La forta censura imposada per la dictadura s'encarregà de destruir qualsevol temptativa de debat i de reflexió ideològica.

[11]

Era evident que al règim dictatorial no li interessava la llibertat d'expressió.

L'assaig, més que cap altre gènere, es va veure afectat per una sèrie de causes externes que justifiquen la seua feblesa. Joaquim Molas n'ha enumerat algunes: «La falta d'una tradició operativa, la vida fluctuant de la universitat, la falta de professionals en el camp de les idees i de les lletres, la incomunicació amb els col·legues d'Europa i d'Amèrica, la falta d'uns mitjans de comunicació de masses, la falta d'una opinió pública i també d'unes possibilitats de crear-la amb un mínim de garanties, etc.»

Tot això va fer que, durant els anys 40, el gènere pràcticament no existirà. Les poques aportacions serioses que s'hi van fer es realitzaren a l'exili. El mateix Fuster, uns anys més tard, començà en part la seua carrera assagística col·laborant en algunes revistes catalanes publicades a l'estranger. Durant la dècada dels 50 s'inicià una tímida represa. El tema dominant, però, de les reflexions dels nostres assagistes va ser inevitablement el país. Les conseqüències de la guerra i la catàstrofe produïda es mantenien vives. Al llarg dels 60 la situació anà canviant a poc a poc, gràcies a una relativa suavització de la censura i una recuperació econòmica afavorida per la situació internacional. Els temes d'interés es diversificaren. El concili Vaticà II afavorí el debat religiós. El diàleg entre cristians i marxistes es va fer bastant intens. Començà a preocupar l'estratègia obrera dins el món capitalista i la problemàtica d'una joventut cada vegada més activa. La situació i el futur d'Europa, la democràcia i el socialisme, així com la descolonització i els problemes de l'anomenat Tercer Món eren qüestions que causaven preocupació.

Entre els assagistes més importants d'aquests anys de postguerra podem citar els noms de Josep Ferrater Mora i de Jaume Vicens Vives. Tots dos reflexionaren sobre el país i la situació col·lectiva del seu poble. L'un, des del ter- [12] reny de la filosofia amb el seu conegut llibre *Formes de la vida catalana*. L'altre, Vicens Vives, des del punt de mira de la història. El seu llibre *Notícia de Catalunya* serví al mateix Fuster com a incentiu per a plantejar-se la situació del poble valencià i escriure *Nosaltres els valencians*. Altres assagistes importants foren Josep Pla i Gaziol, però aquests ja amb una temàtica més variada, entre un humanisme de tradició clàssica i el testimoni personal. La resta es van moure dins els temes culturals de l'art i la poesia, de la crítica i la literatura. Potser caldria citar Carles Riba, Marià Manent, Joan Triadú, Josep Maria Castellet i Joaquim Molas entre altres.

Des de l'òptica valenciana, seria convenient no oblidar-se tampoc dels primers intents seriosos de reflexionar sobre el país realitzats per Martí Domínguez, E. Gómez Nadal o Manuel Sanchis Guarner, amb la seua coneguda obra *La llengua dels valencians*.

I és en aquest context històric i cultural descrit on caldria situar, en principi, l'obra de Joan Fuster. En principi perquè, amb el pas del temps, la seua obra ha evolucionat amb els canvis històrics, socials, culturals i polítics tot mantenint dues constants: d'una banda, l'àmplia cultura i saviesa adquirides en un temps en què no era gens fàcil aconseguir una formació; de l'altra, la seua independència ideològica enfront d'un poder despòtic partidari de l'uniformisme encefàlic. En aquest sentit resulta bastant significatiu que publicara en l'any 1964, quan encara en totes les monedes deia allò de «*Caudillo de España por la gracia de Dios*», en el seu llibre *Causar-se d'esperar*, una cita de Quevedo que diu: «*Para ver cuán poco caso hacen los dioses de las monarquías de la tierra, basta ver a quién se las dan*». I afegir, tot seguit, la següent exclamació: «¡No tot en els clàssics és arqueologia!»

[13]

3. SER JOAN FUSTER

Joan Fuster i Ortells va nèixer a Sueca (la Ribera Baixa) el 23 de novembre de 1922. No ha estat mai un autor propens a les confessions personals ni a les intimitats més o menys biogràfiques. No obstant això, són conegudes les dades necessàries per a poder situar i conèixer millor la seua escriptura.

Va ser fill d'una família de llauradors i artesans. El seu pare, de jove, anà a viure a València on alternà les faenes de tallista d'imatges amb les de professor de dibuix. Ell, però, s'aficionà a la lectura en plena crisi de l'adolescència i amb la guerra civil pel mig. Llegia de tot i sense cap tipus de selecció. El mateix Fuster ha confessat modestament: «És mot possible, però, que la meua cultura repose sobre l'hàbit de la incoherència —si puc dir-ho així— que aleshores vaig contraure. El fet potser explica que la meua cultura siga caòtica i dèbil.» Però, com ha dit Carme Arnau, «també pot explicar la seva extensió i la seva varietat».

El 1943 inicià la carrera de Dret a València. És en aquesta etapa universitària quan començà a escriure mentre seguia els estudis amb no massa vocació. L'any 1944 publicà el seu primer article escrit en català: «Vint-i-cinc anys de poesia valenciana». Col·laborà en la premsa de València i durant deu anys, des del 1946, codirigí amb Josep Albi la revista *Verbo*.

Acabada la carrera l'any 1947, tornà al seu poble i durant uns anys exercí d'advocat. A partir de 1949 empenqué la publicació dels seus llibres. Com ha estat tradicional entre els escriptors valencians fins a èpoques prou recents, els seus primers passos foren poètics. Publicà uns quants llibres de versos: *Sobre Narcís* (1949), *Ales o mans* (1949), *Terra en la boca* (1953), i *Escrit per al silenci* (1954). Però en començar la dècada dels cinquanta Fuster decidí abandonar l'ofici [14] d'advocat per professionalitzar-se en l'escriptura i exercir, com ell mateix ha dit, «l'ofici de ser Joan Fuster».

Professionalitzar-se significava conrear el periodisme i fer-ho, bàsicament, en llengua castellana. Significava, també, deixar un poc de banda la confecció poètica. Les conseqüències d'aquesta decisió foren molts importants, i no sols a nivell particular, sinó també com a escriptor. Al País Valencià aquesta actitud seua provocà un gran canvi. Tradicionalment, des de la Renaixença, la poesia havia dominat sempre sobre la prosa. Joan Fuster trencava amb l'esmentada tradició i ho feia amb un gènere, l'assaig, que per la seua essència encara resultava més provocador en el si d'una societat on la falta d'idees era pràcticament total.

Les seues col·laboracions periodístiques van començar a ser freqüents i no sols en la premsa de València, sinó també en la de Barcelona i Madrid, així com en les revistes catalanes de l'exili. L'any 1955 publicà el seu primer llibre d'assaig, *El descrèdit de la realitat*, i inicià d'aquesta manera una de les trajectòries més brillants que l'ha portat a ser no sols un dels intel·lectuals millors de la literatura catalana, sinó també un pensador europeu entre els més destacats de la segona meitat del segle.

4. L'OBRA POÈTICA

A pesar de la seua indubtable vàlua literària, Joan Fuster no ha estat un autor molt estudiat fins fa poc. És veritat que, darrerament, s'han publicat algunes aproximacions interessants, però insuficients encara. Queden molts aspectes de la seua obra per analitzar.

En el camp poètic, aquesta desconexió ha estat durant alguns anys més que evident. Potser,

en part, per la postura del mateix autor, que molt sovint ha manifestat l'escàs interès dels seus versos. El fet és que, en un moment deter- [15] minat, deixà de publicar-ne i la seua obra en prosa acabà per eclipsar totalment la poètica. Però «una actitud més imparcial —com ha dit Enric Ferrer— concedeix, si més no, un indubtable valor a la seua poesia, pel fet, entre altres raons, d'haver testimoniat el clima angoixós i desficiós de la transició dels anys quaranta als cinquanta».

L'any 1954 publicà el seu darrer i, potser, millor llibre de poemes, *Escrit per al silenci*. Després mantingué un llarg període d'absència trencat només per una reedició del mateix llibre. Finalment, el 1987 es decidí a publicar la seua poesia en un volum titulat *Set llibres de versos*, on es donava a conèixer gran part de la seua obra inèdita en companyia de la publicada anteriorment. Apareixen per primera vegada obres importants com *Ofici de difunt* i *Poemes per fer*.

En el *Quadern Joan Fuster*, editat per la revista *Saó*, Antoni Ferrer, en un article que duia per títol «Tres poetes distints i un sol Fuster perdurable», feia una interessant classificació temàtica de la seua poesia. Suggestia tres possibles línies de lectura que oferien també una interpretació cronològica. La primera línia feia referència a la vida viscuda i es detectava clarament en els primers llibres de Fuster: *Sobre Narcís*, *Ales o mans* i, en part, *Terra en la boca*. En aquest tipus de poesia, l'autor s'interrogava sobre el sentit de l'existència i de la vida. No li interessava la fugacitat de la realitat, sinó la seua perduració en un altre ordre de coses més sublim i profund. Feia, podem dir, una poesia simbolista i existencial.

La segona línia tenia com a centre l'amor, però l'amor vist com la forma més intensa i excel·lent de viure la vida. Cronològicament, aquesta segona línia culmina en el llibre ja esmentat, *Escrit per al silenci*, on, de forma paradoxal, l'autor ens parla d'un amor que va ser però que continua sent, i és signe d'una perduració més alta.

Finalment, la tercera de les possibles línies de lectura apuntava a la *polis* entesa com a projecte col·lectiu d'habitar el món d'una manera humana. La poesia amorosa deixava pas a la social. Aquest tipus de poesia predomina en aquells llibres que han restat durant més temps inèdits. Alguns, per problemes amb la censura. Entre ells destacariem *Ofici de difunt*. Aquesta línia, però, ja es veia venir al llibre *Terra en la boca*. Fuster anava perdent contenció i perfecció formal, però guanyava en intel·ligència, en penetració irònica i en punyent precisió expressiva.

Josep Ballester, per la seua part, ha realitzat una documentada anàlisi de la poesia de Joan Fuster més descriptiva que interpretativa. El seu estudi s'ha centrat en els aspectes formals i lèxics, però sense deixar de banda característiques com la ironia.

5. OBRA LITERÀRIA EN PROSA

Joan Fuster és un dels autors més prolífics i fecunds de la nostra literatura. Des de la perspectiva valenciana, la seua obra en prosa té una gran significació. Compensava, en part, el dèficit en prosa que patíem —els nostres escriptors es dedicaven majoritàriament al vers— i, al mateix temps, servia de model per a les noves generacions. S'obria, així, una possibilitat d'una major projecció social de la nostra literatura.

La professionalització l'obligà a escriure una gran quantitat de papers. No resulta gens fàcil moure's entre la seua obra. Són molts els llibres publicats, i alguns resulten ampliacions d'altres d'editats anteriorment. No obstant això, podem consultar l'última catalogació realitzada per Antoni Furió i publicada en el quadern de la revista *Saó* ja citat.

Tot i que classificar sempre és difícil, l'obra en prosa de Fuster s'ha dividit en tres grans grups:

els assajos humanístics, els escrits socio-polítics i els estudis d'història cultural. Però en tots ells es pot veure la mà unificadora i personal de l'autor. Al cap i a la fi, Fuster és, com ha dit Joaquim [17] Molas, «un intel·lectual en el sentit més genuí de la paraula, és a dir, en el sentit d'home l'ofici del qual és la manipulació de les idees». Per això en tots els seus escrits, siguen de la temàtica que siguen o tinguen un caràcter més socio-polític o cultural, podem trobar la reflexió humanística i moral pertinent. En definitiva, el centre d'atenció de Fuster és l'home —individual i col·lectiu— i la seua activitat creadora.

5.1. ASSAJOS HUMANÍSTICS

Els escrits de Fuster que, per entendre'ns, anomenem assajos humanístics constitueixen el nucli central i la part més interessant i perdurable de la seua obra. Això, evidentment, des del meu modest punt de vista. La diversitat i universalitat dels interessos i dels temes tractats per l'autor fan difícil per a un possible estudiós de l'obra fusteriana qualsevol tipus d'aproximació i síntesi. De tots els escrits, però, podem destacar la seua qualitat i amenitat.

Formalment, aquests assajos de Fuster també manifesten una gran diversitat. Fuster ha escrit assajos llargs i estructurats al voltant d'un únic tema central en llibres com *El descrèdit de la realitat* (1965), *Les originalitats* (1956), la segona part de *Figures de temps* (1957) i *Exploració de l'ombra* (1974). Ha utilitzat el recurs aparent de l'ordenació alfabètica en el llibre *Diccionari per a ociosos* (1964), la recopilació d'articles i assajos breus al voltant d'una temàtica semblant en llibres com *L'home, mesura de totes les coses* (1967) i *Babels i babilònies* (1972), i també la forma més fragmentària i contundent de l'assaig, l'aforisme, en els llibres *Judicis finals* (1961), *Consells, proverbis i insolències* (1968) —que és una ampliació de l'anterior— i en una part de *Sagitari* (1984).

Però la forma assagística amb què es troba més còmode sembla ser la del dietari. Fuster ha practicat durant molts anys aquesta forma íntima, però no confidencial, d'escrip- [18] tura «amb el sol propòsit —segons ha dit ell mateix— de fixar sobre el paper les reflexions que lectures o fets em suggerien». Aquest tipus d'escriptura ha donat dos llibres francament importants dins de l'obra de Fuster: *Causar-se d'esperar* (1965) i *Diari 1952-1960* (1969).

Fuster, tot i la diversitat de temes ja esmentada, centra l'atenció al voltant de dos grans blocs temàtics: les manifestacions de l'activitat creadora —és a dir, la pintura, la música, la cultura en general— i la crisi de l'home en el món canviant d'avui. Les seues reflexions s'ocupen tant de l'actualitat com de l'especulació moral sobre matèries intemporals i essencials de l'ésser humà. És per açò que els grans temes de l'època en què viu hi queden també reflectits: el paper de la ciència i la tecnologia, el marxisme, la revolució sexual, l'ecologisme, la funció de l'intel·lectual en un món dividit, la relació del pensador amb el poder o el pacifisme, entre molts altres.

5.2. ESCRITS SÒCIO-POLÍTICS

Fruit de la seua consciència d'intel·lectual i del seu compromís social en l'època i en el país que li ha tocat de viure, Fuster ha escrit «una mica sense voler» —segons confessió pròpia— moltes pàgines al voltant de la problemàtica del seu poble: «La cosa començà com un simple reflex d'atenció a problemes que veia confusos i difusos al meu voltant: vaig voler aclarir-me'ls. Després, ja va

intervenir-hi una mena d'obligació “civil”, difícil de precisar i encara més difícil d'eludir. Finalment, van anar venint els encàrrecs editorials, i la meua condició de jornalero de la ploma em privava de desdenyar-los.»

Sens dubte, aquests tipus d'escrits han estat els més coneguts i llegits de l'autor. També els més polèmics i influents. Han despertat, sobretot al País Valencià, indignacions i ad- [19] hesions de tota classe. Però Fuster ha tractat, senzillament, de plantejar-se, d'una manera lúcida i crítica, la realitat del poble valencià sense els tòpics patriòtics i folkloritzadors que el despersonalitzen. I ho ha fet utilitzant diverses formes: l'assaig llarg d'interpretació històrica en *Nosaltres els valencians* (1962); l'escrit més marcadament polític i pamfletari en *Qüestió de noms* (1962), *Hi ha més catalans encara* (1969), *El blau de la Senyera* (1977), *Ara o mai* (1981), *País Valencià, per què?* (1982) i *Pamflets polítics* (1985), la guia turística a mitjan camí entre la descripció i la interpretació en *El País Valenciano* (1962), *Alicante y la Costa Blanca* (1965), *L'Albufera de València* (1970) i *Veure el País Valencià* (1983); l'estructuració d'articles de premsa al voltant, més o menys, d'un tema en *Combustible per a falles* (1967), *Un país sense política* (1976), *Destinat (sobretot) a valencians* (1977) i *Punts de meditació* (1985), i, fins i tot, la biografia en el llibre *Raimon* (1964).

Entre tots els llibres d'aquest apartat, *Nosaltres els valencians* potser és el més important, ja que Fuster ens hi mostrava una nova manera d'entendre la història dels valencians i deixava entreveure unes possibles línies d'actuació per a superar la feblesa nacional. Aquestes línies d'actuació exigien, segons Fuster, el reconeixement de la catalanitat dels valencians.

Cal deixar, però, ben clar que la temàtica d'aquests escrits socio-polítics no és exclusivament valenciana, sinó que es projecta més enllà dels límits del País Valencià. L'obra de Fuster ha ajudat a crear una consciència unitària entre totes les terres que parlen la nostra llengua i ha contribuït perquè les relacions culturals entre Catalunya i el País Valencià siguin constants i profitoses.

5.3. ESTUDIS D'HISTÒRIA CULTURAL

Ben mirat, era lògic que s'hi dedicarà. Fins i tot deixant de banda les motivacions, respectables, dels encàrrecs edito- [20] rials i la necessitat de guanyar-se la vida. Ja hem dit que les manifestacions de l'activitat creadora eren per a Fuster una font d'interés. Si a això unim la seua condició de valencià que «l'ha impulsat —segons Joaquim Molas— a inventariar i classificar la seva immediata tradició de cultura per tal de satisfer les seves naturals necessitats, justificar la seva posició i, en fi, divulgar-la amb garanties d'èxit», comprendrem per què ha dedicat gran part de la seua obra a la història cultural i a la crítica literària.

No obstant això, Fuster no és cap especialista ni crític en el sentit estricte de la paraula. Ell mateix no ha perdut mai l'ocasió de proclamar-ho. Els seus estudis no són acadèmics —¡quina sort! — i estan dotats d'una gran amenitat. No deixen de ser assajos tocats d'un cert didacticisme, no gens desdenyable, que apropa els autors estudiats al lector. Fuster ens ensenya a conèixer-los i a entendre'ls i interpretar-los en la seua circumstància històrica i social.

Fuster ha dirigit aquesta dedicació en tres grans direccions: l'estudi dels clàssics, especialment valencians, la literatura i la història social de la llengua en els segles de la «decadència» i els autors i la literatura del segle XX.

Entre els treballs que classificaríem en el primer grup podem citar els titulats «Notes per a un estudi de l'oratória vicentina» (1954), «El món literari de sor Isabel de Villena» (1957), «Jaume Roig i sor Isabel de Villena» (1958) i «Ausiàs Marc, el ben enamorat» (1962), publicats, majoritàriament, a la *Revista Valenciana de Filologia*.

Al segon apartat, correspondrien els llibres *Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler* (1961) *Poetes, moriscos i capellans* (1962), *El bandolerisme català. La llegenda* (1963), *Heretgies, revoltes i sermons* (1968), *La decadència al País Valencià* (1967) i *Llibres i problemes del Renaixement* (1989).

Finalment, pel que fa referència a la tercera direcció, podem citar llibres com *Literatura catalana contemporània* (1972) i *Contra el Noucentisme* (1978). Aquest darrer volum recull [21] tres estudis importants: els dedicats a Salvat-Papasseit, Salvador Espriu i Josep Pla. Caldria, potser, citar-hi la gran quantitat d'articles i de pròlegs dispersos que ha escrit sobre literatura contemporània.

6. SIGNIFICACIÓ DE L'OBRA DE JOAN FUSTER

La significació històrica de l'obra de Fuster no es pot quedar reduïda a la possible repercussió i influència dels seus llibres, sinó al conjunt de tota la seua tasca cultural i de compromís cívic. Durant molts anys Fuster ha exercit un clar magisteri davant les noves generacions, sobretot valencianes. I ho ha fet, en part, des de la seua dispersa i prolífica obra periodística. Hem vist ja com alguns dels seus llibres no són més que reculls d'articles, però la majoria resten encara sense aplegar en cap volum. Llibres com *Examen de consciència* (1968), *Contra Unamuno y los demás* (1975) i *Notes d'un desficiós* (1980), ens poden servir per a observar la varietat dels seus recursos periodístics.

Important ha estat també la seua tasca com a autor d'edicions i antologies. Recordem, entre altres, *L'Antologia de la poesia valenciana* (1956), el *Recull de contes valencians* (1958), o la versió modernitzada d'*Ausiàs Marc: Antologia poètica* (1959). Ha escrit, també, nombrosos pròlegs per a confirmar i animar els nous escriptors. I encara caldria parlar de les seues traduccions d'Albert Camus, de Johan Falkberget o d'Ignazio Silone, de les seues col·laboracions en obres col·lectives i, fins i tot, dels seus llibres per a gent menuda: *Un món per a infants*, (1959) i *Abans que el sol no creme* (1969).

Per altra part, no ha sigut gens desdenyable —quantitativament parlant— la seua participació en empreses culturals i editorials, com tampoc les seues intervencions públiques en actes, conferències i debats. Ha actuat com a assessor de la *Gran Enciclopèdia Catalana* i de la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*. Ha sigut director, entre altres, de la revista *L'Espill*, de la *Biblioteca d'Autors Valencians* i de la col·lecció *Clàssics Albatros*, membre de l'Institut d'Estudis Catalans i president d'Acció Cultural del País Valencià i de la Fundació Josep Renau.

Resulta així comprensible i, fins i tot, obligatori que una obra i una vida tan intensa hagen sigut, d'alguna forma, recompensades. Joan Fuster ha rebut per la seua obra literària i per la seua actitud cívica molts premis i honors. Destaquem el Premi Crítica Serra d'Or, en dues ocasions, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, el Premi de les Lletres del País Valencià i la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya.

També, encara que un poc tard, ha tingut el reconeixement universitari: el 1984 va ser investit Doctor Honoris Causa de la Universitat de Barcelona i de la Universitat Autònoma de Barcelona i des del 1986 fins a la seua jubilació va ser catedràtic de literatura a la Universitat de València.

7. ¿I DESPRÉS DE JOAN FUSTER QUÈ?

No puc resistir-me a acabar aquesta llarga introducció sense fer abans una breu ressenya de la situació actual de l'assaig en la nostra literatura. Crec que no sorprendré ningú si comence dient que no són, els actuals, uns bons temps per a l'assaig. Amb la dècada dels seixanta semblava que la cosa anava a canviar, però la veritat és que continuem amb una «literatura d'idees» pobre i monotemàtica. Els únics assajos que tenen, de tant en tant, una mica de repercussió social són els que reflexionen al voltant de la problemàtica nacional del país o dels països. Necessaris, no cal dir-ho, i, per sort, encara vius. Ens falten, però, assagistes i assajos de temàtica més «universal», moral, filosòfica o científica. Ens falten assagistes com Joan Fuster.

[23]

Mal senyal és que una societat es quede sense «literatura d'idees», sense pensadors. El debat i la reflexió són necessaris per a poder progressar i adaptar-se als nous temps. Dificilment, però, naixeran pensadors si la societat en què han de nàixer no en facilita el part o no està disposada a escoltar-los. En aquest sentit resulta alarmant que a Catalunya les col·leccions d'assaig resulten antieconòmiques i pràcticament impossibles de sostenir, i al País Valencià ni això.

Afortunadament, hi ha encara alguns autors vius i actius dignes de ser esmentats i que practiquen la seua reflexió no sols des dels llibres, sinó també des de les columnes periodístiques. Abunden, però, els autors d'un únic i esporàdic llibre. Aquesta situació al País Valencià, tret del cas de Joan Francesc Mira i Josep Vicent Marqués es troba encara molt més agreujada. L'assaig és un gènere pràcticament inexistent entre els valencians. Per això, i atesa la condició valenciana de l'autor d'aquest llibre, em pregunte: ¿I després de Joan Fuster què?

Josep Antoni Fluixà

Març de 1991

[25]

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

- A.A.D.D.: *Joan Fuster en els seus millors escrits*, Barcelona. Ed. Miquel Arimany, 1982.
- A.A.D.D.: *Quadern Joan Fuster*, Revista Saó, núm. 130, València, 1990.
- ARNAU, Carme: «Joan Fuster». Pròleg al llibre *Indagacions i propostes*. Barcelona. 62 i «la Caixa», 1981.
- BALLESTER, Josep: *Joan Fuster, una aventura lírica*, València, Ed. Tres i quatre, 1990.
- FERRER, Enric: *Literatura i societat. País Valencià, Segle XX*, València, Ed. Tres i quatre, 1981.
- IBORRA, Josep: *Fuster portàtil*, València, Ed. Tres i quatre, 1982.
- : «Joan Fuster i la tradició catalana moderna», dins *Homenatge a Joan Fuster, Estudi General, 4*. (Girona, 1984) pp. 57-69.
- LLANAS, Manuel i PINYOL i TORRENS, Ramon: «La literatura d'idees» dins *Història de la literatura catalana, vol. 10*. Barcelona, Ed. Ariel, 1987. pp: 243-274.
- MANENT, Albert: «*Diari, 1952-1960*, de Joan Fuster» dins *Guia de la literatura catalana contemporània*, (a cura de J. Castellanos), Barcelona, Ed. 62, 1973, pp: 427-431.
- : «Joan Fuster, segona volada», dins *Solc de les hores*, Barcelona, Ed. Destino, 1988, pp: 179-191.
- MARZÀ, Domènec: «Introducció» i «Apèndix» al llibre *Contra el nacionalisme i altres textos* de Joan Fuster, Barcelona, Ed. Barcanova, 1990.
- MOLAS, Joaquim: «L'humanisme moral de Joan Fuster» dins *Lectures crítiques*, Barcelona, Ed. 62, 1975.
- OLEZA, Joan i SIRERA, Josep Ll.: *Història i literatures*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1985.

[26]

- PÉREZ MONTANER, Jaume: «*Diccionari per a ociosos* de Joan Fuster», dins *Lectures de C.O.U.-I*. (Volum coordinat per Josep Ballester i Jeremies Barberà) Alzira, Bromera, 1989, pp: 157-172.
- PLA, Josep: «Joan Fuster», dins *Homenots, Quarta sèrie. Obra Completa, 29*. Barcelona, Ed. Destino, 1975, pp: 259-393.

[27]

CRITERIS DE SELECCIÓ

La selecció dels escrits d'aquesta antologia de textos fusterians ha estat feta pensant en els possibles lectors i lectores joves a qui, en principi, més directament va adreçat el llibre. Des d'aquest punt de vista, els autors de la selecció confessem que no hem intentat en cap moment oferir una mostra exhaustiva de tota la varietat de temes i formes dels assajos fusterians, sinó que hem procurat l'elecció d'uns textos entenedors i interessants que puguin servir com un primer contacte amb l'obra de Joan Fuster.

Hem tingut en compte dos grans criteris per a la tria que sempre serà, evidentment, subjectiva. Per una part, hem procurat buscar temes que, des del nostre particular punt de vista, puguin resultar atractius per al jovent i, per l'altra, hem intentat eliminar aquells escrits on les referències —sempre abundants en l'obra de Fuster— sobre altres autors, tendències o dades històriques dificultaren una miqueta la comprensió per part d'un públic no massa familiaritzat amb el gènere assagístic. En conseqüència, no hem pretès, en cap moment, demostrar la nostra suposada coneixença de l'obra de Fuster.

Finalment, cal assenyalar que la reordenació dels textos s'ha realitzat tenint en compte criteris més o menys temàtics i que hem desestimat la possible ordenació —igualment respectable— per llibres o per cronologia de la seua data de publicació.

[29]

SER JOAN FUSTER

(Antologia de textos fusterians)

Hi ha qui és advocat, o mestre, o polític, o bisbe, o poeta, o pagès. La meua professió, en canvi, és de ser Joan Fuster.

[31]

EL MÓN DE CADA DIA

[33]

LES XIFRES DE LA DELINQUÈNCIA

Un problema que mai no he vist gaire clar és aquest de les xifres cada dia més grosses que els tribunals i els sociòlegs donen de la «delinqüència» actual. Segons diuen, i ningú no ho discuteix, el nombre de «delictes» i de «delinqüents» —parle només dels «comuns», és clar— creix d'una manera globalment escandalosa: més robatoris, més assassinats, més violacions, més estafes, més... Més de tot, vaja. Les estadístiques deuen ser exactes. ¿Per què no haurien de ser-ho? I el cas és que d'això deriva un cert clima de desconcert i fins i tot de temor entre la població pacífica i domiciliària. Sembla que la cosa té una major gravetat a les grans aglomeracions urbanes. La seguretat —en les persones i en els béns— ha esdevingut bastant il·lusòria als carrers, a les cases, [34] als bancs, als establiments de diversió. Resulta lògic, doncs, que molts veïns traguin la conseqüència que vivim en una societat sense precedents en matèria de depravació. Si hi afegim una sèrie de situacions «paradelictuoses», referibles a allò que sempre s'ha anomenat la «relaxació dels costums», el panorama acaba d'arredonir-se i no ha d'estranyar-nos gens que les bones ànimes, habitualment de mala memòria o d'escassa informació, acaben sumides en alguna forma d'espant. No negaré que tinguen raó d'espantar-se. Que quede això ben assentat. Però... Però crec que també convindria puntualitzar el tema, i desdramatitzar-lo. Almenys, en termes generals. El tòpic, antiquíssim, que el castellà Jorge Manrique deixà estipulat en uns versos d'aire paremiològic, «*cualquier tiempo pasado fue mejor*», caldria que fos contínuament contrastat amb un altre, domèstic per a nosaltres en la seua formulació, que seria el de «sempre han tingut bec les oques». No vull situar-me ara en un pla anhistòric, sinó, al contrari, en un terreny de mera historicitat. No intente afirmar que hi ha una «natura humana» irreversible —en part, sí que ho és— i que els condicionaments socials a penes hi compten. Voldria, senzillament, posar en dubte que ara tot va més malament que mai —i potser sí— i que, per tant, hauríem d'enyorar el passat. Amb el títol de *Sempre han tingut bec les oques*, un barbut de la Renaixença, o modernista, ja va exhumar una pila de documents curiosos dels nostres arxius per demostrar que, en efecte, la cràpula no era exclusiva de la seua època, una època altrament —o aparentment— més suau que la nostra...

[35]

Una simple comparació entre el «*cualquier tiempo pasado*» i avui faria evident que els veïnats de l'Edat Mitjana o del Renaixement o del Barroc, i els pseudopuritans del XIX, es comportaven, si fa no fa, com els d'ara. ¿Robatoris, assassinats, violacions, estafes? Tants com en vulgueu. I he eludit a posta el XVIII, perquè té mala fama de llibertí i de revolucionari. Els erudits ho saben. No podem reconstruir les estadístiques d'aquells segles, perquè la paperassa judicial o no ha sobreviscut o encara està per explorar. Però els testimoniatges certificats abunden, i són prou simptomàtics per induir-nos a conjectures fiables. Em fa la impressió que la diferència radica, d'entrada, en dos punts poc analitzats. D'una banda, hi ha el dels percentatges: la quantitat de «delictes» comesos ara mateix —que s'estan cometent—, computada en relació amb la demografia, ¿serà superior a la «delinqüència» quotidiana de fa dos-cents, cinc-cents anys? D'altra banda, hi ha la repercussió publicitària: una violació quatrecentista es reduïa a un comentari de família o de barriada, mentre que la idèntica «figura de delicte», avui, és esbombada de seguida pels diaris i les ràdios, com a mínim.

Aquestes objeccions —metodològiques, si més no, per a sociòlegs i historiadors— trobe que són vàlides. I molt. Els nostres avantpassats no es mamaven el dit. Ni la «violència» —tot delictes és violència— és un subproducte del cine o del telefilm especialitzats, ni d'allò que en diuen la pornografia. Des del «dret de cuixa» —dret o fet— medieval als «concursos de culs» que organitzaven el senyor Duran i Bas i els seus amigots, com [36] conta Pla, la gamma de «violències» antigues és gloriosa. Algú l'hauria d'investigar, d'estudiar. Si saltàvem a un altre nivell, probablement no hauríem d'exclamar-nos tan horripilats davant les matances de Hitler: Àtila o Genguis Khan en degueren ser un equivalent bastant equilibrat, i Déu sap quants altres personatges memorables, moros i cristians, xinesos i africans, que no són cap secret per a ningú. Idi Amin, salvades les proporcions, haurà matat tanta gent al seu abast com Àtila, Genguis Khan o Hitler. Si la seua àrea d'acció fou més petita, això és secundari. I qui diu Amin, diu Stalin, o Bokassa, o Napoleó, o Disraeh, o Truman... Però això no sol passar per «delinqüència». És «política». La quantificació dels «delictes», de cara al públic, demana que s'aclaresquen els percentatges. I que es tinga en compte la publicitat.

Una altra qüestió és el «com»: com matava Hitler els seus jueus, amb cambres de gas, metralleres, etc., quan les hordes d'Àtila i de Genguis Khan havien d'actuar amb l'artesanía de degollar cap per cap, operació més lenta i laboriosa. L'avantatge actual de l'instrumental per a matar gent —públic o privat— és enorme: cal consignar-ho. I similarment amb les estafes, per exemple: el gloriós Bernat Metge, que arribà a ser empresonat per corrupció de l'erari públic, ¿quines esperances podia tenir de fer-se ric, si les relacionem amb els voluminosos embolics —no vull citar-ne cap— que es produeixen i reproduïxen en els estats burocràtics? L'aparició del «lumpen» i els desplaçaments de mà d'obra del camp a les ciutats industrials, són totes unes altres no- [37] vetats. O novetats a mitges. I la carretera, homicida. I la putrefacció del medi ambient. I la desídia d'acudir a salvar vides en un accident de foc, de malaltia urgent, de l'eterna gana insaciada dels miserables... També hi ha «delictes» que haurien d'haver deixat de ser delictes, no ens enganyem. Els codis penals són lleis «de classe», i més que «de classe»: de prejudicis, sovint compartits, ¡ai!, per les classes contraposades, tècnicament «antagòniques». La «relaxació dels costums», des d'aquesta perspectiva, fa riure. Els «costums» sempre han estat «relaxats», llevat dels anacoretas, i encara en no tots els casos. La fatalitat dels «costums» és «relaxar-se». El drama dels juristes —magistrats, advocats, legisladors— serà adaptar les «figures de delictes» a la realitat. I pensar si el «delicte» pot ser substituït per una altra cosa. La qüestió és complexa. Quasi ningú no s'enfronta amb aquesta perplexitat.

(Publicat l'octubre de 1979 a *Serra d'Or*)

De Punts de meditació

[38]

OBSERVACIÓ D'UN 'VOYEUR'

Potser la «raça» millora. O m'ho sembla, a mi. Note que cada estiu, a vora mar, la multitud balnearia resulta una miqueta més digna de ser mirada. Fa uns anys, quan les autoritats franquistes començaren a fer els ulls grossos en la qüestió de la «moral» diguem-ne «turística», l'espectacle era horrorós. Hi havia, sí, els cossos joves, generalment gràcils, de cuixes egrègies i torsos temptadors. Però les persones d'una certa edat —dels trenta cap amunt— solien fer pena: hi abundaven les mamilles penjolloses, els culs incommensurables, les panxes agressives, els bíceps flàccids. Eren els

residus de l'obesitat urbana, o, al contrari, també, les conseqüències d'una flacor malaltissa i així mateix procedent del món asfaltat. I eren, sobretot, la fatalitat dels anys.

[39]

Tot això que ni tan sols arriba a cridar-nos l'atenció quan el veïnat va vestit com déu mana, es convertia en escandalós des del moment que es llevava roba. L'escultor Manolo Hugué solia afirmar que «el cos humà és gòtic»: deforme. Una opinió massa pessimista, és clar. En tot cas, tampoc no és «grec». Siga com siga, la cosa va prenent un aire bastant més consolador. La ventripotència dels senyors disminueix, gràcies a la dietètica, al tennis o a vés a saber què; les senyores aguanten amb una relativa elegància el propòsit de dissimular les seues ruïnes físiques, amb l'ajuda de cosmètics, de fàrmacs, de massatges. Més val així. I el cas és que, moltes d'aquestes senyores, molts d'aquests senyors, no arriben encara a eliminar els seus *melchins*, i els exhibeixen sense vergonya. Potser pensen, com aquell personatge de la cort de donya Germana de Foix: «¡Bé està la carn sobre els ossos!»... Però —vull insistir-hi— el panorama canvia ¡Que vaja a més! Una «platja» agradable no solament la constitueixen la mar i l'arena, el paisatge i els restaurants, els xalets i l'eclipsi dels capellans: la qualitat «corporal» dels clients hi és decisiva. I, si no, pregunteu-nos-ho als *voyeurs* com jo...

De Notes d'un desficiós

[40]

DEL CIRC

¿Inútil? Sí, és clar: l'esforç i el risc no hi tenen justificació. El gest es consuma en el buit, sota els llums comercials i bruscos de la pista, enmig de molts ulls que potser no saben mirar. Hi ha un silenci espès, una mica tèrbol, de respiracions contingudes. O no: la xaranga ataca un aire alegre, de solfa anònima i subalterna, per paradoxa. El circ és el circ, al capdavant. I ells, els «artistes», s'hi juguen la vida. El moviment temerari crispa l'espai i, tanmateix, sembla acomplir-se amb una precisió freda, impàvida, neutra. És el «número» de cada dia: un ofici com qualsevol altre. Però «ells» s'hi juguen la vida. La gent ha vingut a passar-hi l'estona —la tarda, la nit—, i no ho acaba d'entendre. Ho entén a mitges, en tot cas. Ha pagat l'entrada, i això és tot. Ha vist [41] com hi desfilaven el domador i l'*écuyère*, el malabarista i el *clown*, les bèsties dòcils i els trucs divertits: una il·lusió darrere l'altra. Ara és el torn dels acròbates. L'exercici fa la impressió de ser encara una habilitat, una habilitat més. Els músculs, entrenats, responen com un mecanisme infal·lible. El públic no endevina quina energia els innerva, quina voluntat els regeix. El salt, la giravolta, l'equilibri, tot, ací és «mortal». De vegades ho anuncien als cartells: uns homes s'exhibeixen en el perill de morir —de matar-se. L'espectacle hauria de ser patètic. No ho és. Si mai s'esdevé una desgràcia, l'accident no tindrà cap repercussió. Ben mirat, els artistes de circ no són ningú, ni tan sols tenen un nom capaç de ser recordat. Tant se val. Sempre hi ha un déu que els protegeix. Quan acaben el «número», somriuen i estenen els braços en una actitud afable. Estan cansats i volen dissimular-ho. Els altres aplaudeixen. El seu jornal és magre: uns pocs diners i la memòria d'aquests aplaudiments. Es retiren. I demà hi tornaran. De poble en poble, la caravana del circ passeja la seua petita aventura, i ells, els artistes del trapezi, de la corda fluixa, de la gimnàstica exasperada, reiteren l'heroisme banal. Van i vénen amb la

mort als talons. Fins que arriba el moment que ja no poden resistir-ho. Perquè els atletes envelleixen tan estúpidament com els notaris o els canonges...

De Sagitari

[42]

RÀPIDA TEORIA DEL PORRO

Confesse que mai no m'ha interessat «fumar», i no sé per què. Ho he provat cinc, deu, vint vegades, i sempre he retornat als meus tòxics subalterns, el tabac ros i el whisky. Deu ser cosa de l'edat. Però l'espectacle del porro m'apassiona. El trobe fascinant. Hi ha, per començar, el ritual de confeccionar-lo: és una operació meticulosa, que comporta calibrar la dosi de l'«herba» o el «xocolate», o la «merda», i barrejar-la amb els brins del tabac convencional, i enrotllar-ho tot amb un full de paper de fumar arcaic, d'una ja insòlita marca d'Alcoi. El resultat sol tenir un aspecte de botifarra, en el mal sentit de la paraula. Després, algú l'encén. L'iniciador fot una xamada, i de seguida posa cara d'èxtasi. És mentida, naturalment. La droga —si és droga, que [43] ho dubte— no ha pogut produir-h un efecte tan immediat. El porro passa a la boca de l'amic del costat, que fa uns ulls decadents, d'una presumpta somnolència gloriosa. I passa a la boca següent, i a l'altra, i a l'altra... A tot estirar, el porro dura un parell de rondes. Els consumidors, si no «viatgen», ho simulen. Oscil·len entre l'eufòria i la laxitud. I fa bonic. Però és evident que la droga, consumida tan modestament, no ha pogut commoure'ls. Potser un porro individual serà tota una altra cosa: el porro col·lectiu, però, és el més habitual, i suscita escenes increïbles. La meua conclusió és que la droga no és l'ingredient «herba-xocolate-merda», sinó la bava que cada consumidor aplica al cigarret, i que progressa a cada xuplada. Només Déu sap quants bacils passen d'un individu a l'altre. Tot són baves: el porro només n'és l'excusa. Freud, d'haver-ho presenciat, ens hauria fornit d'un «complex» més. O potser ho hauria inclòs en l'apartat de la «sexualitat oral». La porreria pobre s'accontenta amb les baves... ¡No hi tinc res en contra, alto! ¡I per molts anys!

Agost, 1979

De Notes d'un desficiós

[44]

IMPORTÀNCIA DEL CARRER

No voldria exagerar-ho, però em fa la impressió que hem arribat al punt ja definitiu de la decadència del carrer. Vull dir: del «carrer» com a espai de convivència. Cada dia que passa, la cosa sembla més clara. El fenomen és, sens dubte, més evident a les grans ciutats, però també afecta les poblacions mitjanes, i fins i tot les subalternes. Quan jo era petit... Em fa la impressió que ho

explicaré millor amb un plantejament anecdòtic. Quan jo era petit, no parava a casa sinó les hores imprescindibles de menjar i de dormir: anava a escola, i en sortir-ne, el meu món era el carrer. Devia tenir cinc o sis anys, a tot estirar, i ja m'hi deixaven córrer. Al carrer, jugàvem, renyíem, apreníem males paraules i secrets increïbles. Era una altra «escola», allò: potser no [45] gaire selecta; ben útil, tanmateix. Els nens actuals del meu poble encara conserven aquesta opció. Tot i que a Sueca com a tot arreu els carrers tendeixen a convertir-se en carreteres, els pares encara no imposen restriccions a les criatures. La influència de la llar i de l'aula, generalment oclusiva, hi tenia i hi té aquest contrapès. Ho he pogut observar, i sovint, per exemple, amb la qüestió de l'idioma. En estendre's la moda castellanitzant a les famílies acomodades del món rural, els infants víctimes de la maniobra eren —i són— reabsorbits pel vernacle rutinari en les reunions del carrer. Si ciutats de la grandària de València presenten, d'un temps ençà, la superfície grotesca d'una quasi absoluta dimissió lingüística, la cosa es deu, en bona part, al fet que els nens surten poc, o no surten gens, al carrer. De casa al col·legi, del col·legi a casa, i en l'endemig, el televisor o qualsevol altre tràmit vigilant: aquest és l'itinerari. De vegades —¡què, «de vegades»!: dramàticament sovint—, el xiquet no sent parlar més que castellà, el castellà dels papàs, dels mestres i dels locutors. Els seus amiguets estan en les mateixes condicions. Els nens d'ara, jai! tenen unes possibilitats d'amistat molt reduïdes, als centres urbans... I el que dic de la llengua pot servir respecte a la resta: nocions, preferències, sentit moral. La canalla que puja està condemnada a ser tremendament conservadora, dòcil i estúpida. Per pal·liar el mal, i diuen que per traduir el mal en bé —els pedagogs «progressistes» tampoc no són partidaris del carrer—, s'han inventat institucions docents alegres i un pèl «llibertàries». Potser sí, que són eficaces. Però només se'n beneficia un sector quantita- [46] vament mediocre de criatures. D'altres substitutius —campaments, centres de postulació diversa— no en són una alternativa sana. Els nens d'ara creixen en pisos tancats, en escoles tancades, en parcs tancats. Únicament a les barriades inferiors i desassistides subsisteix una mica de carrer. Basta passejar Barcelona per adonar-se'n. La Barcelona cèntrica, i la Barcelona de veïnat opulent, i la Barcelona burocràtica i de la lumpen-mesocràcia, no tenen carrers per als infants: els infants, els trobeu, si els trobeu, a les zones més «populars»... I el problema continua a nivell d'adolescents. L'adolescent es desplaça amb una certa inquietud, com a reacció. Descobreix el carrer. Però no el carrer «antic» —un lloc de coincidència, de tria o de baralla—, sinó una vaga oportunitat de deambular. De fet, es limita de seguida: els seus trajectes solen ser breus i fixos, cafeteria, discoteca, societat d'esport o cine. Són les opcions del festeig o de la simple connexió furtiva, per beure, fornicar o parlar de política, o senzillament per passar l'estona. No existeix el carrer, per a ells, en realitat. I per als grans... Les persones adultes, per poc involucrades que estiguen en alguna feina —o en alguna diversió—, es veuen forçades a eludir el carrer. Conec molta gent que passa mesos i mesos, a Barcelona, sense caminar pel carrer. No saben què és un carrer, ni què passa al carrer, en la hipòtesi que pogués passar-hi alguna cosa. Allò del poeta: «I baixem al carrer», ja no és sinó una eventualitat premeditada, per una cita excepcional, de manifestació o de festa. No pensem a «baixar al carrer» cada dia, ni que només [47] siga per anar i venir... I és clar: tot això és fatal, inevitable. Els nens no poden sortir al carrer sense risc; els adolescents no saben què fer al carrer; els grans no tenen temps de posar-hi els peus, i transiten amb l'auto propi, o el metro, o la tartana col·lectiva. El carrer no existeix. Objectivament, ha deixat de ser el carrer que era. Hi ha massa cotxes, massa pressa, massa distàncies, perquè un carrer de ciutat —i, en particular, de ciutat grossa— continue sent un carrer com Déu mana. Això s'ha acabat, i per sempre. Ens agrada o no, i siga lamentable o vés a saber què. Ara: les conseqüències «socials» que se'n deriven, enormes, mereixen ser reflexionades. De moment, són conseqüències escassament afables. De moment, hi ha una novetat històrica curiosa: el carrer és buit. Políticament, i no políticament. Les formes tradicionals de contrast i de coneixença s'han esvaït. La ignorància mútua és el pa de cada dia, i tots queden a la mercè de les abstraccions estabulades: estadístiques, eslògans, sermons televisius, organigrames. Una mena d'endogàmia mental afligeix cada grup d'individus. Mai no ha estat tan «estret» l'horitzó que creïem tenir al davant: ni el pagerol més arcaic havia arribat a un tal extrem, contra les nostres eufòriques presumpcions cosmopolites... Jo no sé si això té remei o no. En tot cas, hem d'afrontar-ho, i no amagar el cap sota l'ala, com l'estruç proverbial... Alguns urbanistes en parlen, de tant en tant, i

planegen solucions animoses, per a rics, habitualment, o per a pobres, en un rampell de paternalisme emocionant. Els urbanistes pertanyen a la colla dels que [48] mai no posen els peus al carrer, en aquest últim residu de carrer que encara perdura... En fi...

Octubre, 1972

D'Obres Completes 4, Assaigs 1

[49]

EL TEMPS I EL MENJAR

He pogut comprovar que la majoria dels restaurants d'aquest país, i dels de fora, solen oferir al client la mateixa carta, hivern i estiu: un repertori pràcticament invariable de plats més o menys dignes. Hi haurà excepcions, sens dubte, però no crec que siguen moltes. I la cosa no deixa de produir una certa perplexitat. En la cuina casolana —la d'ací i, supose, la de tot arreu—, acostumava a haver-hi una relativa alternança en la programació, perquè abans, en un «abans» ja quasi mític, els productes de «temporada», els propis de l'estació climatològica, decidien sovint les fórmules del menú. La gent, per exemple, no menjava pèsols, o granotes, o bledes, o naps, o anguiles, tot l'any, sinó quan n'era l'època. Avui, amb la congelació, els pots, els viviers o les [50] granges, amb els conreus forçats, cada dia és «tot l'any». D'acord. Ara: des del punt de vista del comensal, el problema hauria de ser ben altre. No solament per higiene dietètica, sinó per simple comoditat a l'hora de fer la digestió, ¿no fóra més prudent i més agradable, a l'estiu, menjar com correspon a l'estiu, i a l'hivern, com a l'hivern pertoca?... No resulta precisament insòlit, al contrari, veure com, en aquestes setmanes de calor aflictiva, la multitud devoradora s'empassa uns materials, potser deliciosos, però d'una tremenda inflexió anacrònica. En els anomenats «mesones», si són típics, serveixen unes sopes i unes carns que fan pensar en la llar encesa, el fred al carrer, el cos deprimat. Els pobladors de les taules suen, beuen vinots increïbles, queden a la vora d'una o altra congestió. I esperen de la mar o de la muntanya una miqueta de vent que els ajude a dissipar la somnolència. El cronista gastronòmic de *Qué y dónde* podria dir-nos una opinió sobre el particular. Encara que una bona parcel·la de lectors s'hagen d'acontentar amb l'odiosa hamburguesa o, a tot estirar, amb la paella maquinall. El plantejament, per part meua, és merament acadèmic.

Agost, 1979 De *Notes d'un desficiós*

[51]

SUBSTITUTIS DEL CARNAVAL

Últimament, molts pobles valencians —de València cap al sud, sobretot— innoven les seues festes anuals amb la vistosa pantomima dels «moros i cristians». ¿I per què no ho haurien de fer?

Probablement, viles i ciutats afectades per aquesta «moda» no tenen en els seus antecedents històrics cap controvèrsia èpica entre partidaris de la Creu i partidaris de la Mitja Lluna. És igual. La gent vol divertir-se, i vol disfressar-se —i disfressar-se ja és una manera de divertir-se—: coses que, abans, venien servides pels Carnestoltes. Els antropòlegs podrien explicar el perquè d'una tal necessitat. Però el puritanisme franquista va suprimir el Carnaval. Els governadors civils i els bisbes, confabuladament, dictaren ordres estrictes contra la saturnàlia jovial que precedia la [52] Quaresma. Ara: fou inútil. Si el veïnat no es disfressava ni es dissipava per Carnestoltes, començà a fer-ho amb l'excusa dels «moros i cristians», celebració aparentment patriòtica i fins i tot religiosa (sempre «guanyen» els cristians, gràcies a sant Jordi, a santa Marta o al Cristo local, o a alguna marededéu folklòrica). La teatraleria dels «moros i cristians» té com a fons la victòria dels moros, perquè els cristians són uns desgraciats inútils. Cal la intervenció sobrenatural perquè els cristians s'imposen... El substrat etnogràfic dels pobladors cristians —amb algun complex de «frustració»— dóna lloc a aquestes comedietes... Siga com siga, la població actual prescindeix de la història, es llança als anacronismes més pintorescos, i s'hi diverteix. És la recuperació del Carnaval: d'un carnaval imprescindible...

Octubre, 1979 De *Notes d'un desficiós*

[53]

CULTURA POPULAR

Això de la «cultura popular» és, en teoria i en la pràctica, un embolic molt gros. Sempre he trobat que és una fórmula confusionària. Alguna vegada —*jmea culpa!*—, induït per la lectura de Gramsci, també jo he parlat d'una possible «cultura nacional-popular», però em sembla que divagava. Només hi ha una «cultura»: la que la gent culta qualifica de «cultura». Fins i tot la «contracultura» no és sinó una «cultura» més sofisticada que la de les universitats i les acadèmies. ¿La «subcultura» dels tebeos, dels telefims, dels *digests*? És això: una «cultura» més o menys degradada. I la resta, la «cultura popular» del folklore —siga l'heretat, siga el de les discoteques—, ja pertany a un altre territori de consideracions: el de l'antropologia cultural, o d'alguna al- [54] tra «ciència» similar, en les quals «cultura» significa «comportament col·lectiu». El drama, evident, és que la «cultura-cultura» només ha estat accessible per a un sector minoritari de la societat. Ho diré bruscament: era —i és— cara. No solament són cars els seus productes —un llibre, una entrada de teatre o de concert, un desplaçament per visitar museus—: ho és també l'educació prèvia que faci això atractiu. Tal com funciona el món en què vivim, si la «cultura» ha de ser «popular», o volen que siga «popular», només té un camí: el de ser barata, i el de preparar-ne o estimular-ne la demanda. Amb els sistemes d'ensenyament vigents —i no sols el carpetovetònic—, les criatures abandonen els estudis, elementals o superiors, amb una escassíssima curiositat intel·lectual, i de vegades amb un odi formal a la «cultura». I, després, els preus.

De *Sagitari*

[55]

HEDONISME

D'un temps ençà, la noble paraula «hedonisme», pròpia i pràcticament exclusiva dels manuals d'història de la Filosofia, s'ha banalitzat d'una manera escandalosa, i, estant-ne a favor o en contra, tothom l'empra sense massa escrúpols. De fet, és clar, aquesta trivialització només reflecteix una actitud ètica menor, d'anar per casa, gairebé automàtica: la de «passar-s'ho bé» mentre siga possible. I s'explica, en gran part, per una decadència general d'allò que en Pla solia dir-ne «dolorisme». No es tracta de cap novetat, em sembla. Si miràvem atentament la cosa, resulta que el procés de la «civilització» —de l'occidental, concretament— ha estat una temptativa sostinguda per eliminar el «dolor», i les seues causes i els seus efectes. Si mai no ha deixat d'haver-hi un cert personal que ha vist en el «sofriment» una font de mèrits sobrenaturals, la tendència ha estat mitigar-lo o suprimir-lo, bé acudint a Lourdes, bé acudint a la farmàcia. Més a la farmàcia que no pas a Lourdes. I d'aquí no ens hem mogut encara, perquè encara hi ha molt a fer. Una presumpta ideologia que propugne el «plaer» com a contrapartida, no acaba de veure's definida. ¿Per què? Potser perquè el «plaer» no és sinó una entelèquia: en tot cas, és ben poca cosa, i tampoc no paga la pena d'encaparrar-s'hi en excés. D'altra banda, la tergiversació verbal a què ens tenen acostumats els moralistes fa que sovint anomenem «plaers» la tímida satisfacció d'unes necessitats fisiològiques elementals: la taula i el llit, per exemple. Això és una exageració. En realitat, l'autèntic símbol de l'«hedonisme» és l'aspirina...

De *Sagitari*

[57]

EN LA NOSTRA «SOCIETAT DE CONSUM»

[59]

PETITA TEORIA DE L'ESLÒGAN

El desencadenament a gran escala de la publicitat comercial és, sense cap mena de dubte, un dels fenòmens més considerables de la societat contemporània: tan considerable com el que més. Resulta difícil de no adonar-se'n. En realitat, l'home de la nostra època, per poc que participe dels avantatges i dels inconvenients de l'àrea industrialitzada, viu immers, des que es lleva fins que es gita, en una densa, difusa i obsessiva atmosfera publicitària. En les parets dels carrers i a les vores de les carreteres, en els papers de notícies o de distracció, en les pauses de l'espectacle, pertot arreu, fins i tot en la intimitat de la llar a través de la veu capciosa de la ràdio o de la pantalla del televisor, es troba amb una continuada i penetrant presència d'anuncis, verbals o [60] gràfics, que tracten de condicionar el seu comportament de «consumidor». Les imatges més suggerents i les frases més persuasives li són adreçades en una interminable, ininterrompuda fluència, unes vegades en to de consell, d'altres fent-li l'ullet de la manera més temptadora o amb trucs suaument imperatius. El ciutadà d'avui és un gran «comprador»: potser aquest tret el distingeix singularment respecte als seus avantpassats. L'economia industrial descansa —almenys en els països capitalistes— sobre el supòsit d'aquella més o menys àmplia, però certa, capacitat adquisitiva de l'individu. Amb la publicitat es pretén convertir-nos en «clients» d'alguna cosa o d'algú. És molt possible que «sempre» hi haja hagut publicitat comercial: el xarlatà de fira o el rètol de la botiga no són invencions modernes, precisament. Allò que és típic del temps actual són els desenvolupaments i les subtileeses que el procediment ha guanyat. La competència entre els «venedors», la introducció de nous productes i la necessitat de donar sortida ràpida a la incessant riuada de la producció fabril expliquen el fet.

I l'*eslògan* és, no cal dir-ho, una de les formes, o fórmules, publicitàries que amb major intensitat es projecten sobre els nostres caps i les nostres butxaques. Potser la força de convicció que posseeix l'anunci «plàstic» siga més eficaç. Aquests cartells que reproduïxen amistoses fotografies o incisius dibuixos representant senyoretes d'extraordinària amenitat corporal, parelles somrients, paisatges o interiors d'un confort encantador, són insidiosament aguts: d'una manera gairebé imperceptible, ens inculquen la idea que una màquina de [61] rentar la roba, una beguda insípida o un puré en sobres són coses inseparables de la felicitat que respiren aquelles estampes. Això és molt natural. Els tècnics del ram publicitari són uns psicòlegs amb vista de linx i saben el que es duen entre mans. Però l'*eslògan* cala més endins, probablement. Si les fotografies i els dibuixos busquen impressionar la nostra imaginació, les paraules apunten al nostre enteniment. Si més no, així ens inclinem a creure-ho, nosaltres. Hi ha anuncis, en efecte, el poder suasori dels quals es basa en un raonament: les seues paraules contenen explicacions o promeses sobre el seu objecte, que tendeixen de veres a propiciar el nostre judici a la realització de l'oportuna compra. L'*eslògan* significa una superació de l'anunci verbal clàssic. En lloc d'exposar, detallar i ponderar les bondats —posem per cas— de la marca Tal de raspalls de dents, a fi que el públic comprenga els motius de la seua superioritat sobre les altres marques, es limita a proclamar en termes rotunds i apodíctics aquesta superioritat. Una frase breu, lapidària, afirmativa o invitadora: aquesta és l'essència de l'*eslògan*. La seua seducció resideix, en part, en la gràcia de la seua contextura. No abunden els *eslògans* bons. Aldous Huxley deia que és més difícil escriure un bon *eslògan* que escriure un bon sonet, i té raó. En part, també, l'eficàcia de l'*eslògan* depèn de la insistència amb què se'l repeteix als ulls o a les orelles de la gent.

Això últim és important. En general, l'èxit d'una propaganda sol anar lligat a la freqüència amb què es reiteren els seus recursos. No és un secret per a ningú.

[62]

Un anunci sol, per brillant i reeixit que siga des de tots els punts de vista, passa desapercbut. Els professionals del ram parlen, amb un vocable simptomàtic, de «campanyes»: campanyes de publicitat. Hi ha una estratègia publicitària per a la conquesta del «comprador», i en ella és fonamental la insistència. Únicament a força de veure o de sentir una vegada i una altra les mateixes receptes, la víctima acaba caient en la trampa. És clar que el valor intrínsec del producte, la seua utilitat, les necessitats que ve a cobrir, contribueixen a les vendes amb la propaganda automàtica de la seua pròpia garantia. Però la publicitat es basa en els seus exclusius dots d'enlluernament, per dir-ho així. I aquest «enlluernament» del públic només s'aconsegueix a base de la reincidència sistemàtica. La qual ja seria necessària simplement pel fet que el públic no presta atenció a l'anunci sinó de manera tangencial, i la repetició pot vèncer aquest desinterès. Però també perquè al cap d'un temps de veure's bombardejat per unes mateixes etiquetes verbals o gràfiques, l'individu arriba a assimilar-les i a incorporar-se-les com si fossen «veritats». I aquesta és la millor preparació per a moure'l a comprar. Si això és comú a tot gènere de publicitat, sembla que ha de ser més inevitable en l'eslògan. Asserció o proposta dictada amb absoluta rotunditat, l'eslògan només pot imposar-se si es repeteix d'una manera assídua i oportuna. A la llarga, la gent l'aprén, i això és el que importa: el que importa a l'anunciant. D'aquí que la redacció d'un eslògan haja de tenir present aquesta característica de la seua funció. Un eslògan ha de ser curt perquè [63] està destinat a ser après, i a ser après «inconscientment», per un lector o un oient distret. I pot observar-se que no són pocs els eslògans que, a part de la brevetat, se cenneixen a una estructura de ritme o de rima amb la qual obtenen una major gràcia mnemotècnica.

No sé si ha estat remarcant, pels sociòlegs preocupats en la qüestió, que l'eslògan típic posseeix un profund parentiu intern amb el refrany folklòric. També el refrany és un corpuscle verbal breu, apodíctic i cadenciós. Amb el refrany, les societats tradicionals condensaven la seua variada experiència i la transmetien de generació en generació. La concisió i l'aire rítmic de les seues paraules, l'aparença de veritat contundent, la circumstància de la seua habitual reiteració en l'enraonament diari del poble, donen al refrany una autoritat evident. És sabut que molts refranys només ressenyen idioteses o equívocs, però això no n'altera la validesa genèrica. La gent «d'abans» pensava en refranys: els nostres avantpassats tenien en el refranyer un arsenal de conceptes previs que els servien de referència o de guia per a la seua conducta. ¿No correrem el risc, avui dia, que l'eslògan substituesca el refrany? De moment, el refrany desapareix, perd vigència. I el buit que deixa en els hàbits mentals d'un nucli considerable de la població, pot ben bé ser omplit pel repertori d'eslògans que la publicitat mantinga en ús. Un pot dir: «Vacances sense Kodak, vacances perdudes» —per citar un eslògan tan vell com tòpic, que fins i tot ja ha esmorteït les seues arestes publicitàries— amb la mateixa seguretat amb què antany es deia: «Casa amb dues por- [64] tes, fa de mal guardar», per exemple. No em queda espai per a comentar si aquesta possibilitat serà perniciososa o no. Però no estarà de sobres recordar, com a final, que l'eslògan ha estat i continua essent un dels ressorts més visibles de la propaganda política de tots els règims i partits actuals. Les consignes que es difonen i promulguen per a mobilitzar les masses de cara a la vida civil tenen, sovint, la consistència específica de l'eslògan. Ignore qui es va avançar a qui, en la invenció de l'eslògan, si el polític o el comerciant. Comsevulla que siga, l'eslògan polític és una prova evident de la manera com l'eslògan pot representar, en els nostres dies, el mateix paper que el refrany en temps dels nostres besavis...

De L'home, mesura de totes les coses

[65]

DE CINEMA

Són moltes les causes que concorren a afavorir l'auge i la difusió del cinema arreu del món. Des de la seua barator —vull dir el preu d'entrada i en relació amb d'altres espectacles— fins al panurgisme típic del temps, podríem puntualitzar-les una per una i precisar-ne l'abast. Tanmateix, la més decisiva de totes, per a mi, és la que menys es proclama i s'aireja quan es parla d'això. Cap espectador disposat a ser sincer no ocultarà que, de totes les delícies que li proporciona el cinema, l'única pregonia i segura és la de sentir-se infant per una estona en la penombra acollidora de la sala. El cinema ens agrada, sobretot perquè ens infantilitza.

En la butaca còmplice, dolçament passius davant la pantalla, sofrim un misteriós retrocés cap a l'edat de [66] la il·lusió i de la impotència. D'una manera automàtica, i fins i tot contra la resistència més vigilant, hi adoptem l'actitud de l'infant que escolta un conte fantàstic: candor, credulitat, identificació amb la peripècia que se'ns narra, ansietat pel desenllaç, gust per la por fictícia, admiració per l'heroi i, en el fons, sempre, vivència de coses —aventures, països, emocions— que només en aquest somni viurem. Es ben significatiu que, mentrestant veiem un film regular o dolent, la nostra capacitat de crítica solga quedar en suspens, i solament després, quan ja hem escapat al seu encant, aconseguim discernir-ne la baixa condició.

Això ens passa en general. Almenys, així ho tinc comprovat. I aquest engegament —o enlluernament— és cosa de criatures. Importa poc que la pel·lícula que ens serveixen siga pueril —*cow-boys*, *gàngsters*, *robinhoods*— o no; les cintes excepcionals —charlots, neorealistes, shakespearianes, etc.— deixen de ser excepcionals quant a això. Tampoc no hi importa la qualitat de l'espectador, culte, esnob o analfabet. En tots els casos es produeix un idèntic abandó en la faula prefabricada: ens hi lliurem sense prevencions, sense cautela, blanament. Es clar que també hi ha ingredients que s'adrecen als apetits de l'adult —besos enroscats, senyoretes d'insigne anatomia—; però això, ben mirat, hi fa un paper accessori: és un parèntesi en la rondalla, una afegidura a la ingenuïtat —i encara ingènua a la seua manera.

No diré que acudim al cinema, conscients, a la recerca d'un bany d'innocència. Els nostres mòbils quo- [67] tidians són obscurs, rutinaris, amorfs. El que trobe indubtable és que la tècnica cinematogràfica, en una gran part, es basa en aquesta disposició infantil de l'espectador. Trucs, astúcies, paraules, els recursos complets del cinema, es concerten sobre l'esperit simple, o ximple, del públic per tal d'embadalir-lo i al·lucinar-lo. En aqueix sentit, el cinema estupiditza, i nosaltres —estúpids en la mesura que ens tornem infants— ens hi deixem estupiditzar. D'aquí els efectes supremament sedants de l'espectacle. El cinema és, per parlar amb exactitud, l'opi dels pobles, un analgèsic divertit, una evasió beneficiosa.

Per això, quan els moralistes llancen censures de mals exemples que se'ns projecten als cinemes, s'equivoquen de diana. No: no és nociu allò que ens hi mostren. Almenys, no és tan nociu com diuen. Coses pitjors, més crues o radicals, trobem en els papers —no ja en la literatura, sinó en les seccions de fets diversos, en els periòdics. Però, sobretot, el perill no està en l'exhibició d'uns tipus o d'uns esdeveniments ineducatius. Si n'hi ha, de perill, seria en la manera d'acceptar-los i mirar-los, en aquella expectació infantil que ens suscita el cinema i que mai no domina el lector. Amb el lector ocorre el contrari que amb l'espectador de cinema: quan llegim experimentem un augment d'adultesa —i valga el mot—, ens fem més adults del que som. La porositat del pseudo-infant que contempla el film serà major que la de l'adult lector, davant les possibles influències perniciosos.

La porositat és, efectivament, major, però la influència, més dèbil, menys consistent. El cinema tempta, di- [68] rectament, la nostra imaginació, i no tant per excitar-la com per aplacar-la. Ens ajuda a somniar: és un somni deliberat, i produeix una certa acció catàrtica, alliberadora, com els somnis

veritables. El cinema ensopirà les masses, però no les subvertirà —ni les regenerarà. En la lectura, en canvi, l'adult és suspicax: despert, espavilat, solament voldrà ser *convençut* amb històries o amb idees. El somni es dissipa tard o d'hora, i demana més somnis; el convenciment, una vegada obtingut, perdura i es mescla amb la nostra vida. En la policia de costums del món contemporani, té major transcendència la lectura de l'infant —el qual, llegint, s'adultitza—, que no l'espectacle de l'adult— el qual, veient-lo, s'infantilitza... Però al capdavant, i sense saber-ho, les persones grans gusten més de somniar que no pas de convèncer-se: fins i tot arriben, sovint, a confondre somni i convicció — inofensivament, de tota manera.

De *Diari 1952/1960*

[69]

L'EXORCISME

Repassant un vell llibre de Max Horkheimer —un d'aquells pures sòcio-filosòfics de l'Escola de Frankfurt—, trobe una aguda frase incidental: «Basta no mirar obedientment el televisor per a ser ja subversiu...» Jo l'atenuaria una mica: això de «subversiu» no sempre serà segur. Posem-hi una altra cosa. «Escèptic», per exemple. ¿O potser fóra rebaixar-ho massa? En tot cas, l'important és l'adverbi. Perquè, en general, l'actitud dels consumidors de televisió consisteix a «mirar obedientment».

Jo no sóc, ¡que conste!, dels qui estan en contra de la «tele», dels qui es neguen a «mirar-la» (que seria com posar el cap sota l'ala, segons la tàctica de l'estruç). Pense que es tracta d'una proposta tecnològica de profundes [70] conseqüències col·lectives, culturals o no, més aviat no, que determinen idees i comportaments en un grau decisiu. Vull dir: és l'instrument d'«alienació» més poderós que existeix ara com ara. I ben difícil de contrarestar.

De moment, l'única solució que hi veig seria la de superar-ne la fascinació: «no mirar obedientment». Feu-ho de tant en tant, si podeu. De sobte, la televisió esdevé tota una altra cosa: una font de comicitat, d'ira, de reflexió, d'incredulitat, de fàstic. No la televisió d'ací o la d'allà: totes les televisions.

El mal no ve sempre dels «continguts», que, esporàdicament, poden ser positius: ve de la nostra «obediència». De la nostra falta d'esperit «crític». Amb els ulls i les orelles «crítics», la televisió es pot convertir fins i tot en estimulants. I en última instància, hi descobrim de quin mal hem de morir, quan milions i milions de televidents, mentrestant, la miren sense precaucions...

De *Sagitari*

[71]

CONTRA LA MÚSICA

¿No es produirà, qualsevol dia, una reacció a favor del silenci? Trobe que anem pel camí d'una saturació alarmant. Mai, la gent —les multituds— no havien tingut accés a la música sinó de tard en tard, i amb motius de festa religiosa o profana. Les classes altes, potser una mica més, però tampoc no gaire. Inventaren el gramòfon i els seus discos primitius, i això ja fou una mena de «democratització». Amb els transistors i els altres trucs més o menys electrònics, la música ha esdevingut l'aliment sistemàtic de l'orella humana. En els bancs, en les botigues, en els cementeris civilitzats, en els bars, en els trens, a tot arreu, la música us acompanya. Pel carrer, veieu individus que caminen amb els auriculars Posats, i els conductors de cotxes engeguen, amb el ve- [72] hicle, la seua ràdio-cassette. I no cal ni parlar dels locals especialitzats: les discoteques, per exemple. Ara no importa quina música siga: Bach o els Rolling, Mantovani o Peret, una «cobla» o un «*corrido*» de Plácido Domingo. Cadascú, probablement, s'ajusta a les seues preferències, i que Déu Nostre Senyor ens faça a tots uns sants. El cas és que, vulguem-ho o no, naveguem permanentment enmig d'un «discurs sonor» qualsevol. Com que és molt fàcil de fer-ho, podríem atribuir-ne la culpa a les «multinacionals» del ram. I no ens equivocaríem... ¿Un retorn al silenci? Serà difícil. En les àrees urbanes, el silenci no existeix. I, de més a més, ¿per a què el silenci? Hem abandonat els usos de la conversa gratuïta, i tenim por de la soledat. Tot va lligat. El problema és que «sentim» música, i no l'«escoltem»...

De Sagitari

[73]

LA DIFICULTAT DE SER POLÍTIC

Deu ser una qüestió de «temperament»: de cromosomes, potser. Hi ha qui ha estat parit per a «polític», i hi ha qui no. Pense en la mena de «polítics» propis dels règims diguem-ne liberals o —si més no— parlamentaris. Ho veiem cada dia i, en particular, quan l'ocasió d'un debat a les corts o quan les exigències d'una campanya electoral els obliga a enfrontaments una mica durs. De paraula, és clar, bescanvien les acusacions més violentes, sarcasmes que posen pell de gallina, insults. L'endemà, però, ja els trobeu en una foto de periòdic reunits afablement, com si no hagués passat res —com si no s'haguessen dit res, els uns als altres—, i fan compromisos, dinen plegats, fins i tot s'abracen. Després hi tornen, naturalment, a l'atzagaiada. És el mecanis- [74] me del sistema, sens dubte. Ells ho troben normal, i és probable que això haja de ser «normal» perquè la cosa funcione. Ara: es tracta d'un tipus de conducta que només pot explicar-se per una predisposició «innata». No és que facen comèdia; és que ells són així. I sort que ho són. L'alternativa fóra la guerra civil.

De tota manera, resulta comprensible que la multitud subalterna, el personal del carrer, acabe desconfiant. Desconfiant de tot i de tots. Les crítiques, de dreta o d'esquerra, al «parlamentarisme» són tan antigues com el mateix parlamentarisme, i per moltes i contradictòries raons: la gent s'absté de votar, sovint, o vota de mala gana, per un imperatiu rutinari o de propaganda asfixiant, poc o molt com contenen que els indis de les *reducciones* jesuítiques del Paraguai complien el deïbit conjugal a toc de campana, sense cap entusiasme. Damunt, l'oratória conjuntural rarament convenç ningú. I menys que mai, avui. La televisió ha degollat els efectismes del «discurs» clàssic, entonat, grandiloqüent.

¿No havia afirmat algú, no recorde qui, que la democràcia venia a ser com una «aristocràcia de tenors»? Ja no cal ser «tenor», o no cal ser-ho tant com abans. El micròfon ho fa innecessari. La fascinació prové del «mitjà». McLuhan ho apuntava.

Siga com siga, ser un «polític» com Déu mana, en aquesta línia, implica una sensibilitat coriàcia i un pragmatisme elevat, que no tothom té. Avui és corrent parlar d'una «classe política». El terme «classe» no és gaire correcte, en aquest context, però tampoc inadequat. La «classe política», un cop estatuïda i amb les seues divi- [75] sions i els seus antagonismes, constitueix un bloc solidari, còmplice i amistós, per sobre la ingenuïtat de la ciutadania que milita seriosament en les discrepàncies, o que les observa amb reticència. Els «polítics» són uns individus que ho aguanten tot, a condició de continuar en el càrrec o a l'expectativa del càrrec. Els qui no som polítics tenim la tendència a irritar-nos, i acabaríem negant-li el pa i l'aigua a l'«enemic» que ens juga una mala passada. Ells no: tots són iguals, i ja s'ho apanyen. ¿Perquè no tenen vergonya? No m'estranyaria gens que fos això: una manca de vergonya. Però, ben mirat, ¿què és la «vergonya»? Ja m'ho diran vostès, lectors. Una condició del polític —i no caldria remuntar-se a Maquiavel— és la «poca-vergonya»...

També té el seu mèrit, ser «polític». La quantitat de temps i de paciència que han d'aplicar a les seues maniobres, generalment inútils o estèrils, fallides, em sembla impressionant. Un parell de vegades, i no més, m'he vist embolicat en anècdotes d'aquelles on es pasta i es cou una determinada operació política. M'hi he avorrit tremendament: m'hi he impacientat. Jo no sóc un «polític» nat. Ja m'ho deia el senyor Pla, de Palafrugell: «Vostè menja poc i es antipàtic: no podrà ser un bon polític.» Menge poc i sóc antipàtic: d'acord. Però quan els «polítics» mengen molt i són simpàtics, algú paga el compte. El «poble». ¿Que el «poble» és una abstracció? Sí i no. Hauríem de discutir-ho. En tot cas, jo no tinc la fusta de «polític». M'espanta la possibilitat que em prenguen per «polític». Ho sóc a la meua manera, perquè tot és política. La meua no és la «profes- [76] sional»: la de la «classe». I la «classe» s'ho passa la mar de bé fent «política».

Sempre m'he reservat el dret a fer la contra. ¿Cosa d'«intel·lectuals»? No. Tots els «polítics» en funcions són també intel·lectuals: professors, metges, advocats, advocats sobretot, economistes, algun poeta líric, un parell de novel·listes. Comprenc l'abundància dels advocats: els polítics, tradicionalment, es dediquen a fabricar lleis, i, de lleis, en saben molt els juristes. El mal és que majoritàriament els juristes són de dreta: uns colossals partidaris de la propietat privada i dels plets que la propietat privada provoca. D'això viuen. I de la Llei Hipotecària. I de les altres lleis que ells o els seus antecessors inventaren al servei dels rics: de la «classe dominant». Jo també sóc llicenciat en Dret, i sé de què va tot això. Em conec el *pañó*. La política ha estat un afer d'avocats, en exclusiva, fins que aparegué la titulació d'«economista». L'«economista» no és, de moment, i a les universitats espanyoles, sinó un «advocat» que no sap de lleis i que es deixa encantar per les estadístiques. I tant se val. Advocats i economistes, no importa de quin partit, coincideixen en l'ofici de la «política».

Al capdavant, la «política» és un cercle viciós. Excepcions a part, tot acaba en una transacció. I no em sembla malament: la transacció ajorna la guerra civil, i això sempre és d'agrair. L'ajorna només... Mentrestant, dretes i esquerres fan el simulacre, alhora, de ser amics i enemics. «Ells» han donat suport al *tinglado* vigent: els negocis privats esdevenen «*economia nacional*». Els socialdemòcrates —i ho són tots, fins els trotskos, [77] si encara en queda algun— esdevenen gestors del capitalisme: ho esdevindran, si pugen al poder... És la «política». ¿Una estafa? Seria excessiva la qualificació. Però per aquí van els trets. I el veïnat regular, heterogeni, no sap a quina carta quedar-se. I arronsa els muscles. La indiferència política —mal que ens pese a tots— és natural. La imatge que els «polítics» parlamentaris donen és la d'un *tongo* idiota i capciós. Les seues disputes tenen un sostre: ¿un «pacte»? Però ni tan sols cal el «pacte». Tots són uns i els mateixos... Per allò dels cromosomes, i per més motius.

(Publicat l'abril de 1979 a *Serra d'Or*)*De Punts de meditació*

[78]

LES PERSPECTIVES SINISTRES

Que els països productors de petroli hagen apujat novament el preu del seu material, en principi, no deixa de ser una decisió correcta. La llei de l'oferta i la demanda juga a favor d'ells: cada dia, les societats avançades necessiten més petroli i derivats, i el petroli, mera casualitat geològica, no solament és un recurs limitat, una mercaderia sense gaires esperances d'augmentar en alguna nova troballa, sinó que, de més a més, queda en mans d'uns pocs estats pràcticament pobres. És lògic que els «petròcrates» vulguen aprofitar-se de la conjuntura. En el gest, hi ha, encara, una mica de represàlia, o de revenja. Gent del Tercer Món, aquests individus es descobreixen, de sobte, més poderosos que els seus ex-amos colonials, i sembla que volen fer-los-ho sentir, [79] això. ¿I per què no? La ciutadania «rica» no ho acaba d'entendre. Ben mirat, una actitud d'extorsió econòmica és una arma de dos talls. Resulta una mica demencial que els «petròcrates», dependents en tants aspectes de les potències superindustrials que constitueixen la seua clientela, i de la resta, no calculen que a la llarga tenen les de perdre. Només que oblidem que «ells» se'n foten.

Les perspectives de futur són, sens dubte, amargues, i fins i tot sinistres, per a la zona «modernitzada» del planeta. Una restricció en el consum dels «crus» hi pot significar greus dificultats de tota mena, i potser un col·lapse del «nivell de vida» aconseguit. Els feudals de l'Aràbia Saudita, o de qualsevol altre lloc amb pous rendibles, ho saben, i saben que, anant malament les coses, ells continuaran igual que sempre: sent feudals i arrossegant la inèrcia del desert i de Mahoma. Al capdavant, no han deixat de ser encara «pobres», a pesar dels infinits milions de dòlars que extrauen del seu subsòl. El dia que se'ls acabarà el petroli per vendre, tornaran a la misèria tradicional, que les il·lusions alcoràniques sempre justificaran. Tenen les de perdre, sí, ¿però què tenen a perdre? ¿Els diners que hi han guanyat? Són diners que han invertit, fonamentalment, en l'àrea «rica», i qualsevol govern ressentit, capitalista o socialista, podrà expropiar-los-els sense massa complicacions jurídiques. De fet, la «petrocràcia» s'ha preocupat poc, o no gens, per aplicar els beneficis de la xamba del petroli a «desenvolupar» el propi territori. No sabran sobreviure sinó com sempre: amb un grapat de [80] dàtils i un esporàdic glop d'aigua. A l'«austeritat», ja hi estan habituats.

La qüestió, en el fons, és «diplomàtica»: encertar el punt d'exigència màxim, sense sobrepassar-lo. No els convé matar la gallina dels ous d'or, que són els «rics». El problema real i apressant dels «rics» revertirà, ignominiosament, sobre els «pobres». Si el «ric» esdevé pobre, ¿què serà dels «pobres»? Ho enuncie amb tota la ingenuïtat de què sóc capaç. Perquè, o es fa una profunda «revolució» a escala mundial, o caldrà improvisar pactes i regatejar tarifes per evitar un desastre que afectaria tothom. I no hi valen els arguments de la demagògia. El *tinglado* està muntat de tal manera que si els «rics» es queden sense petroli, o amb un petroli ofegadorament car, també en patiran les conseqüències els «pobres», i pense que les patiran més. ¿Que això és injust? D'acord. L'alternativa seria la «revolució»: una utòpica i completa «revolució», insistesc, a escala mundial. En la qual haurien d'entrar els «més pobres»: els «pobres» que ni tan sols no disposen de petroli. Que són la majoria. Nosaltres, els qui pertanyem perquè sí a l'esfera dels «rics», oblidem sovint aquestes derivacions. Ens ofusca l'ascensor, els hospitals ben dotats i les farmàcies afables, l'excursió dominical amb el cotxe, el metro, els transistors que vessen Bach o roc, la dutxa amb aigua calenta...

¿I els hindús, els vietnamites, la multitud africana lligada a la selva?

Els «rics» no toleraran una insolència resoluta de la «petrarquia». Per motius més insignificants, la guerra colonial s'ha desencadenat. Ningú no s'estranyarà si, [81] un dia qualsevol, els *marines* ianquis prenen part en l'operació. Ho pot decidir Washington, per exemple, amb moltes adhesions dels estats «súbdits» —els «rics»—, i amb la cauta passivitat de l'URSS, que també s'hi veurà involucrada. Els moros petrolífers podran intentar un final dantesc, cremant el seu petroli. Pitjor per a tots. La diplomàcia dels «rics» hauria de sospesar aquesta possibilitat tipus Sagunt o Numància. Em fa l'efecte que si encara no hem arribat a això és per pura por universal, i no per les hipòcrites declamacions de «respecte a la sobirania» aliena. La guerra, tant com una maniobra letal de domini, és una temptativa de salvar interessos. No debades els tècnics del ram diuen que han inventat un procediment d'atac que eliminaria les persones i deixaria intactes les coses: les fàbriques, per exemple. O els pous de petroli. Una «guerra del petroli», no descartable, es veu frenada, de moment, pel temor al suïcidi orgullós dels «petròcrates», es diguen feudals o es diguen socialistes, que no hi ha entre ells —fanàtics de l'Alcorà— molta diferència. Tots pensen reunir-se en el Paradís pronosticat pel Profeta.

Hauria de preocupar-nos més, a la població «rica», que els autènticament «rics» encara no hagen suggerit i engegat una alternativa al petroli. Sabem que les existències de petroli, fins i tot si els moros són dòcils, duraran cinquanta anys, a tot estirar. Vindrà un dia que no hi haurà més petroli, i els «petròcrates» fugiran dels seus països, perseguits per la massa indígena miserable: s'instal·laran en els hotels de luxe d'Occident. Perquè la «petrarquia» no buscarà refugi en els espais socialis- [82] tes. I aleshores, ¿què? La urgència d'unes fonts d'energia que puguen suplir el petroli s'imposa. I s'imposa ràpidament. No m'explique com encara no les tenim a l'abast, els veïns dels «rics». ¿Les centrals nuclears? Parlem-ne. No ens agraden, a ningú. ¿Són imprescindibles? Ho haurien de pensar els que s'hi manifesten en contra i després tornen a casa en algun vehicle nefand, agafen l'ascensor, encenen uns llums o una calefacció, prenen una aspirina, o es confeccionen una mica de sopar. I si les nuclears no, ¿què? Això de les plaques solars no passa de ser una broma de mal gust. ¿No hi ha més previsions? Algun inventor de províncies vol fer marxar els cotxes a base d'alcohol, i l'oferta deu ser discutible quan no s'ha «multinacionalitzat». La pedra de toc són les multinacionals, no ens hem pas d'enganyar. Les multinacionals no es mamen el dit. Però també és ben trist haver-hi de confiar. S'acabarà el petroli, els àrabs retornaran a la inòpia, el Tercer Món es quedarà sense medicaments ni alimentacions de beneficència. I els «rics» reinventaran l'Edat Mitjana. No arribe a imaginar-me un Nova York o un Tòquio «medievals», ni un París, ni un Londres. Ni un San Francisco. Ni tan sols una Barcelona. No ho sé...

(Publicat el setembre de 1979 a *Serra d'Or*)

De Punts de meditació

[83]

LA CIÈNCIA I LA SEUA CONSEQÜÈNCIA

Hi hagué un temps —no gaire remot, per cert— en què, encara, un catedràtic espanyol de províncies, amb l'ajuda d'un microscopi més o menys precari, guanyava el premi Nobel pels seus treballs sobre histologia. El cas ja no es pot repetir. Llevat d'excepcions molt singulars, qualsevol

tipus d'«investigació científica», avui dia, necessita uns recursos materials ben amplis, sense els quals tota temptativa, per genial que siga en la seua concepció, està condemnada al fracàs: a quedar-se en mera temptativa, si més no. Només els «països rics» —o els «poderosos», si val el matis diferencial— poden permetre's l'avantatge d'una ciència àgil i penetrant, amb possibilitats, o gairebé. És el que passa a l'àrea «occidental», i sospite que també a l'«oriental». Del Tercer [84] Món, potser ni tan sols val la pena de parlar-ne, incloses les zones multimilionàries del petroli. No tot és una qüestió de diners, no cal dir-ho: l'Alcorà, per no dir més, va tenir i té molt a veure en l'assumpte. Però el més important és que la «investigació», cada dia més, per a anar avançant, exigeix uns dispositius tremendament cars en les seues càtedres, en els seus laboratoris, en els seus múltiples espais d'experimentació, i això determina les dades del problema.

Aquella profecia segons la qual els països rics seran en el futur més rics encara i els països pobres més pobres encara, no sembla que vaja a ser desmentida ni per les tribulacions energètiques de què tant es parla, i que han d'afectar més els rics que no els pobres. La tecnologia, i la seua insigne mamà la ciència —posem la majúscula: la Ciència—, es basen en uns precedents colonialistes, que ja no són els que van ser. Tanmateix, conserven moltes probabilitats de superar aquesta fallida —les ex-colònies díscles— i mantindran la seua preeminència. D'altra banda, l'ensulsiada del *tinglado* de les «grans potències», si es produeix, repercutirà en els altres, en els «pobres», que s'alimenten de les seues engrunes, de les engrunes del «banquet» dels rics. Si la tecnologia dels «rics» s'atura, i la seua indústria i el seu comerç s'encongeixen, les multituds afligides del Tercer Món es veuran encara més afligides. Patiran més fam, més epidèmies, més superpoblació: més misèria. Tot va lligat. En la pràctica, perdrà més el «ric» quan ja no podrà ser-ho, perquè el «pobre» mai no acaba d'eixir de la seua pobresa. Amb tot, i en una hipòtesi apocalípti- [85] ca, ningú no n'eixirà guanyant. Aquesta és la carta amagada que tenen els rics per a tornar a imposar-se als pobres: per a fer-los passar per l'adreçador.

I això no és tot, ni el pitjor. En una conferència internacional de científics celebrada a Viena fa poc, el tema donà peu a comentaris lleugerament tristos. Una cosa semblant als meus. L'agregant començava en el ball de xifres, de percentatges, de milions de dòlars, que les estadístiques conegudes posaven davant els ulls del ciutadà observador. Perquè resulta que la major part de les inversions i de les subvencions que els «països rics» dediquen a la investigació científica van a parar a la tecnologia castrense i a les temptatives de dominar el cel —no el dels devots: el navegable—, més els alarments secrets de l'àtom. Unes dades relatives a la dècada dels seixanta informen que el 63% dels cèntims que els EUA aplicaren a la ciència i els seus derivats tenia una aplicació militar, espacial o nuclear: la quantitat restant es dirigia a renovar els mecanismes de l'economia —de l'«altra indústria», s'entén— i a les bondats del que sol anomenar-se «benestar social». Per al «benestar social» només un 10%. No sé en quina partida caldrà imaginar que posen, per exemple, la investigació sobre el càncer, sobre les angúnies de la contaminació, sobre les mancances alimentàries, sobre tota altra cosa. Tant se val. Els números deuen ser mediocres.

No cal dir que els números no reflecteixen literalment la realitat, tal com ens la presenten. Els resultats de la ciència i la tecnologia, en les seues variants estratègiques, poden repercutir favorablement en sectors «ci- [86] vils». No ho sé. De qualsevol manera, la preferència pels plans armamentistes, directament o indirecta, és òbvia. No hi ha dubte que passa el mateix a l'URSS. Ignore si l'URSS pot ser qualificada de «país ric»; és, si de cas, una «gran potència». Cal suposar, en efecte, que, més o menys, el repartiment de la seua «investigació científica» és paral·lel al seu rival ianqui. L'«edificació del socialisme», a l'URSS i fora de l'URSS, queda tan condicionada a exigències estranyes al «benestar social» i fins i tot l'«economia», com la supervivència del «capitalisme» als Estats Units i als seus satèl·lits. La conclusió és que el veïnat subaltern d'una banda i l'altra, en definitiva, només es beneficia de la ciència i de la tecnologia en els seus tràmits diaris, molt modestament. ¿Recorden vostès aquella consigna, d'anys enrere, que deia: «Àtoms per la pau»? Doncs ni tan sols això: les inevitables —perquè inevitables són— «centrals nuclears» només han

creat pànic, aprensió, hostilitat. D'aquí a desconfiar de la ciència, en termes generals, seria tornar a les cavernes.

L'embolic, no l'aclareix ningú. Vivim, podem subsistir, gràcies a la ciència i a la seua tecnologia. Vostè pren el metro o ingereix una aspirina, puja en ascensor o engega el seu cotxe, menja un entrepà o entra en un quiròfan, i tot això implica, com a premissa, un munt de combinacions científico-industrials tremend. I no oblidem que cada avanç tecnològic implica, de seguida, una eliminació de mà d'obra: atur. La màquina substitueix l'home, l'elimina del procés de «producció», i el fet no té remei. Quan, el 1779, uns artesans del tèx- [87] til, capitanejats per Ned Ludd, a Anglaterra, destruïren els primers telers mecànics, iniciaven una batalla perduda per endavant. Els actes ludites s'han repetit. Despús-ahir mateix, un líder sindical andalús, de Lebrija, exclamava: «¡Si cal cremar les màquines, les cremem!» És igual: Ludd i el de Lebrija no tenen res a fer. La «màquina» —la tecnologia— s'imposarà: s'ha d'imposar, siga capitalista o socialista la «societat» corresponent. Els ludites s'aferren a la seua arcaica condició de jornalers o de menestrals: s'han de «proletaritzar», els agrade o no, i fins i tot en el mateix camp. La tecnologia, en els seus avanços, sempre produeix «atur». La palanca i la roda, en èpoques prehistòriques, ja ho feren. Descarregar l'home d'un treball físic, funció de la màquina, implica que unes gentes es queden desocupades. Avui, això, és un drama. Però ¿com tornar enrere? L'exclusió de la màquina encariria encara més qualsevol cosa: el pa, el teixit, l'habitatge, la farmàcia, la gresca...

(Publicat el 29 de setembre de 1981 a *Diario de Valencia*)

De Punts de meditació

[89]

REFLEXIONS GENERALS I DIVERSES

[91]

JUSTÍCIA

«Justícia rigorosa...» L'expressió, tan freqüent, sempre m'ha semblat redundant. ¿Vol dir-se que pot haver-hi *una justícia* que no siga *rigorosa*? Trobe que no. Si no és *rigorosa*, deixarà de ser *justícia*. Serà, probablement, una mena de «componenda» entre la voluntat —o la necessitat— de justícia i alguna altra cosa: la clemència, els diners, la força, la por, el càlcul. Totes les idees de *justícia* que conec, coincideixen a suposar una aplicació matemàtica de correspondències: tal has fet, tal has de trobar —ni bri de més, ni bri de menys. Des dels juristes més alambinats al folklore rural, passant per les escales graduades amb què els codis penals determinen multes i presons, tot i tothom participa en la mateixa concepció. ¿Que això només és un residu fòssil del Dret [92] Romà? Potser. L'exactitud en el *suum tribuere*, però, no ha perdut el seu atractiu doctrinal i pràctic. I, en el fons del fons, la sentència del Talió hi continua burxant: «ull per ull, dent per dent». Les legislacions modernes s'han ablanit bastant, i no tenen la bàrbara exigència que els jueus antics trobaren normal. Però, si a canvi d'un ull hom demana un dit o tres mesos de reclusió, i a canvi d'una dent el càstig es limita a una mòdica sanció pecuniària, no per això l'esquema de l'equivalència n'és eliminat. El concepte de *justícia* no varia. La *justícia* ha de ser *rigorosa*: per poc que minve en rigor, esdevindrà injustícia... Ara: ¿i quin home es considerarà amb autoritat suficient per a formular el sistema de «mesures» de la justícia? ¡Ah! (Un «ah» que tradueix el gest d'arronsar els muscles.)

De Causar-se d'esperar

[93]

EL GOS

Del gos, en diuen «el millor amic de l'home». La frase m'ha semblat sempre una mica maliciosa. Si bé es mira, apunta una insinuació espúria, esmolada: es com si pretengués deixar entendre, d'alguna manera, que el «millor amic» d'un home rarament pot ser un altre home. És possible que m'excedesca en la suspicàcia: la fórmula proverbial parla de «l'home», genèric, i això ja desautoritza la meva suposició. Però no l'abandone. Analitzem-ho bé, i veurem que l'«amistat» que un ca pot concedir a un individu de l'espècie humana sol tenir unes característiques poc freqüents entre les relacions d'home a home. Un detall: el gos —segons con- [94] ten els qui en tenen— és un animalet particularment lleial. Doncs bé: la lleialtat no és, que jo sàpiga, una de les virtuts que donen el to als contactes privats dins les nostres societats. I, en realitat, a un «amic» no comencem per

demanar-li una altra cosa, sinó que ens siga lleial. Lleial, de més a més, amb un veritable lliurament de la més pura pasta canina. Quan parlem de l'«amistat» en termes solemnes i elevats, pensem indefectiblement en un tipus d'amic bastant excepcional: fidel, devot de nosaltres, pendent de les nostres exigències, servicial, adherit sense reserves ni condicions. O siga: pensem en un amic que s'assemblaria curiosament a un gos en el seu comportament submís i puntual. Estic referint-me, en la comparació, al gos domèstic i ensinistrat, que respon al xiulet de l'amo, remena la cua quan el veu i recull les pedres que aquest li tira. El nostre «amic» ideal fóra un amic de qui podríem disposar com un «amo» —com un amo de gos. Sense adonar-nos-en potser, tendim a imaginar l'amistat com una forma de domini sobre l'altre. I sí: quan l'amistat és alguna cosa més que un convencionalisme afectuós, es fa despòtica i feroç. És probable que aquestes amistats només es produeixen durant l'adolescència. En tot cas, l'home adult les enyora. I com que ja no estan al seu abast, busca en el gos un succedani.

Un bon gos, plàcid, acostumat i feliç, presenta inqüestionablement més avantatges que el més decidit dels amics «humans». L'amistat entre persones —d'home a home, i no diguem res d'home a dona, on s'intercalen els riscos de l'amor— ofereix uns inconvenients tan ar- [95] dus, que, ben sovint, la porten a la vora mateixa de la situació contrària, l'enemistat. Dos grans amics són, en potència, dos grans enemics, si la seua amistat es basa en una intimitat voraç. L'efusió, tant com la tibantor, són la regla habitual d'aquestes modalitats de tracte. No caldrà explicar per què. L'«amic» —l'altre—, a qui hom demana una subjecció tan terminant, ono s'hi resigna, o bé reclama una subjecció recíproca, i la baralla es fa ineluctable. Un gos es presta millor a la maniobra: no se li ha de donar a canvi sinó un mínim d'alimentació i alguna carícia accidental. El gos —el gos fidel— es limita a rebre ordres, a grunyar confusament quan el renyen, no replica, juga quan volem que jugue, està quiet si li ho manem. Els homes de temperament més o menys autoritari o bròfec desitjarien aquestes qualitats en la gent que els envolta: en els seus amics d'elecció, i els seus amics imposats per la carn o per la sang —la família. D'ordinari, les coses no surten bé, i tot acaba com el ball de Torrent. El gos n'és la solució. No sé si ho podrien ser també, o igualment, el periquito o el canari. Però el gos és *més practicable*. Ni tan sols el gat, dins la gamma vulgar dels animals domèstics, pot equiparar-se al gos en facilitats per a l'«amistat». El gat és egoista i murri. El gos és més dòcil.

Tot consisteix en una qüestió de docilitat, en efecte. Hi hagué un temps —remot, remotíssim— en què el gos, com qualsevol altre irracional avui mans, era més aviat una fera. Així ens ho asseguren els paleohistoriadors. La nostra vida quotidiana abraça, en les seues rutines, l'estampa tranquil·la d'una sèrie d'animals en- [96] cantadors o aprofitables: la gallina i la cadenera, l'ase i el cavall, el xai i el porc, el conill i el gall dindi, el gat, el gos. El repertori varia segons les latituds. Avui, aquesta zona de la zoologia, se situa en una correlació benigna: no hi ha dubte, però, que en un passat llunyà, molt llunyà, originari, aquestes bèsties eren, en el seu nivell, tan lliures i indòmites com el lleó o la pantera. No dic que fossen tan «agressives» ni tan «perilloses»: simplement, tan «indòcils». Per una necessitat o una altra, l'home va domar-les. El gos, en una etapa ja inconcebible de la seua espècie, fou un animal salvatge. L'important és que ha deixat de ser-ho. Déu sap quants segles i quanta energia hagué de consumir la humanitat per fer que la gallina, el gat, el conill, el gos, es convertissen en ens manejables i inofensius, fins i tot reditícis. De reditíci, per cert, el gos en té ben poc. Però sí que és, o sol ser, manejable i inofensiu. Més encara: és *dòcil* —*dòcil*, com no ho és la gallina ni el conill, la cadenera ni el porc. Entre les victòries més brillants de l'home sobre la naturalesa —sobre la Naturalesa, en majúscula—, la domesticació del gos és una de les que mereixen millor admiració. La docilitat del gos ha tingut tendres conseqüències per a innumerables pobladors d'aquesta vall de llàgrimes. La misantropia, que és una neurosi, o una virtut —no se sap mai—, més estesa del que a primera vista sembla, ha estat propícia al gos, i ha rebut del gos, al seu torn, el benefici immens de la «companyia». El misantrop és un solitari, i el gos aporta un lenitiu a la seua aridesa.

[97]

Val la pena d'assenyalar encara un altre detall: el fet que, en molts idiomes, la paraula que

designa el gos siga emprada com a insult en els usos col·loquials. El vocable «gos», en determinades circumstàncies, i aplicat a qualsevol veí nostre, posseeix un indecent poder d'injúria. ¿Fins a quin punt aquesta accepció pejorativa, denigratòria, es vincula a la idea de docilitat? Potser el nexa no és massa directe. Però també pot ser que, en el fons, ho siga. El gos és un animal la submissió del qual es dona per suposada: és antonomàsica. I heus ací el que cabria imaginar: la *docilitat* d'algú —gos o proïsme—, que ens sembla desitjable, perquè ens agrada de tenir *algú* a la nostra disposició, és, al mateix temps, una nota infamant, vituperable, en la nostra escala de valors. El dominador *necessita* i *menysprea* simultàniament el dominat. Aquest gos que desperta les nostres més càlides efusions és, alhora, pura i nua imatge de la vilesa. Un gos agraït i formal ens encanta; però també ens revolta. Els misantrops sentimentals ho obliden —i fan ben fet. La veritat és que un gos resulta odiós, sobretot si és un gos *perfecte*: quan reflexionem sobre el seu absolut servilisme, només sentim menyspreu. La paraula «menyspreu» és excessiva per al cas: no menyspreem l'animal; menyspreem, si més no, l'home que ens el recorda, i fem del nom d'aquell un dicten per a aquest. A força de ser *dòcil*, el gos ens irrita. Li peguem una puntada de peu. El cop de peu que donem al gos que ens importuna és tot un gest. La «importunitat» o «importunació» de la pobra bestiola és [98] secundària. El que ens molesta és l'excés de *fidelitat* a què obeeix la seua insistència.

D'altra banda, el gos és «el millor amic de l'home» només en la mesura que «l'home» siga el seu amo. Les historietes d'abnegació heroica, de commovedora adhesió, de gràcia enjogassada, que es contenen dels gossos, acostumen a tenir per coprotagonista el propietari de l'animal o algun parent pròxim: és a dir, el *partenaire* de l'amistat. El ca porta la seua docilitat a un extrem d'exclusivisme, que l'enfronta amb tothom que no siga el seu amo: amb els estranys. I per això hi ha gent que utilitza el gos com una arma amenaçadora contra qualsevol aleatori *estraný*. L'ús del gos per a la defensa de la propietat privada, malgrat la seua mòdica eficàcia, té una venerable tradició, encara no extingida. La fidelitat de l'animal es projecta *contra* el «desconegut»: lladra o mossega. Tan dòcil com és respecte al seu amo, és feréstec respecte als altres. Feréstec: fer. La seua conducta es metamorfosa amb una velocitat increïble. La víctima de l'atac arriba a dubtar de la «domesticitat» genèrica dels gossos. Tothom, una vegada o altra, ha sentit un calfred de pànic davant els ullals i els glapits del gos que vigila una casa o un hort —casa i hort d'altri. Hi veiem com el gos recupera la *seua ferocitat*: torna a ser, en la seua fúria defensora, l'animal indòmit dels orígens. Ens inquieta la por d'una mossegada verinosa o merament cruel. Però també ens hi torba, ni que siga inconscientment, una sensació angoixosa: que, de sobte, s'ensorren mil·lenaris d'acció humana, i que la naturalesa recobra els seus furs. El ca humil i divertit [99] és, de nou, la bèstia salvatge del principi: salvatge com el lleó o la pantera. Per un instant, comprenem que la distància que ens separa de la prehistòria depèn d'un no-res...

De *Causar-se d'esperar*

[100]

CONVICCIÓ

Tota convicció —convicció seriosa— se us convertirà en perjudici per a les conviccions ulteriors. Penseu-hi. Cada convicció que adquiriu és un perjudici més que acumuleu. I ja sabeu què vol dir un perjudici: un vici d'origen. Si sou zelosos de la vostra llibertat intel·lectual, si aspireu a conservar la «disponibilitat permanent» que n'és el pressupòsit, heu d'esforçar-vos per ser homes

d'escasses conviccions. El fanàtic es un convençut: un individu que està convençut de tot, que té moltes conviccions. No crec que el fanatisme siga una perspectiva gaire amable. La prudència, virtut cardinal, aconsella evitar aquestes exasperacions mentals i morals. I al capdavant, per a circular per la vida, no calen massa conviccions. N'hi basten tres o quatre. Només.

De Diccioniari per a ociosos

[101]

COVARDIA

Si volem —i ho hauríem de voler—, sempre trobarem una raó per a excusar les accions del covard: la seua covardia. Perquè, ¿qui és el que no ha tingut mai por? És clar que la por pot ser superada: diuen que el valent no és sinó un que té por i se l'aguanta. Potser sí. El que sí que sé és que no hi ha manera humana de fixar un límit moral en aquest terreny. Cadascú s'administra la pròpia por com pot i com Déu li ho dóna a entendre. I tampoc no ens hem pas d'enganyar: tothom és covard per comparació a algú altre. Ja podeu ser tan temeraris com vulgueu: mai no serà impossible que un qualsevol veí vostre considere que la vostra *valentia* és inferior a la seua, i que, per tant, sou un covard. Una bona regla de conducta, en això com en tantes altres [102] esferes i coses, serà aquesta: no censureu, no condemneu ningú perquè siga allò que vosaltres podreu ser en alguna ocasió. Per exemple: covards.

De Diccioniari per a ociosos

[103]

GENT

Quan diem «la gent», mai —o quasi mai—, en general, no volem al·ludir-nos a nosaltres mateixos. Jo dic «la gent» i designe els altres. I sí: la gent són els altres. Per definició, la gent són els altres, i no jo. Ens resistim a veure'ns sumits, o submisos, en la indeterminació d'un grup, d'un magma humà confús i ofuscat. Ni tan sols si ens hi trobem, ni tan sols en el cas d'haver-nos trobat materialment immersos en aquella multitud, no acceptem de reconèixer-nos-hi. D'altres paraules, com ara «poble», o «colla» o «societat», o «partit», o «equip», quan ens inclouen, ens semblen justes en la nostra inclusió: fins i tot admeten un possessiu —«el meu poble», «la meua colla», «la meua societat», «el meu partit», «el meu equip»— que subratlla la nostra adhesió.

[104]

No diem, però, «la nostra gent», si no és emprant el terme «gent» amb un sentit de precisa sinonímia amb qualsevol d'aquests altres vocables. «La gent» és tota una altra cosa. El mot, així retallat, intercala una distància distintiva entre el qui el pronuncie i el conglomerat a què es refereix.

«La gent feia això o allò», «la gent cridava», «la gent que sortia del futbol o del cinema», «la gent que assistia a la manifestació»: aquesta mena d'expressions solen ser dites de vegades pels mateixos que hi eren i que, això no obstant, en dir-les, se'n desenten. Les podrien dir tots i cada un dels que hi eren. I tothom tindria raó. El concepte de «gent» només se'ns fa evident quan, ni que siga mentalment, ens n'hem separat. Més encara: en la mesura que arribem al concepte de gent, ja hem deixat de formar part de la gent, deixem de ser gent, malgrat que la nostra presència física segueix inserida en l'aglomeració. En pensar-hi, ens n'hem desglossat d'una manera automàtica. Potser perquè la reflexió aïlla. En qualsevol cas, pot afirmar-se que la gent existeix únicament en tant que els congregats no hi pensen: no pensen que són individus congregats. En «poble», «colla», «societat», «partit», «equip», etcètera, hi ha consciència d'estar units en comunitat: en «la gent», no. Les acumulacions humanes, circumstancials i amorfes, muntades sobre la inèrcia o l'apassionament, la gernació que brama a l'estadi, passeja o s'entafora al cinema, les turbes exaltades i el plàcid seguici d'un enterrament, són, per a nosaltres, «la gent». I nosaltres hi som, ben sovint, gairebé sempre, en una o altra ocasió. És clar que, com que només podem par- [105] lar de la gent quan hem deixat de ser gent, de vegades ens fem la il·lusió que en restem al marge, constitutiva-ment al marge. Però això és un miratge. No hi ha dubte que la gent són els altres —i cadascú de nosaltres.

De Diccionari per a ociosos

[106]

MENTIR

Mentir bé és un art molt difícil, que poques persones arriben a practicar amb solvència i dignitat. Abunden els mentiders; però, en general, són mals mentiders: se'ls coneix que menteixen. Un infundi no hauria de ser honorablement qualificat de mentida sinó quan és perfecte: quan presenta una aparença justa de veritat. Per això sempre resulta preferible de dir la veritat, la pròpia i exacta ventat, en el cas que siguem incapaços d'inventar mentides invulnerables. Les mentides poc convincents, de més a més, tenen el desavantatge de desacreditar aquell qui les propala. En l'ordre de les relacions normals d'home a home, el principi de «credibilitat» és essencial: hem de «creure» el nostre interlocutor perquè siga possible d'entendre'ns-hi. El mentider, el [107] bon mentider, es fa creure: el seu falsejament de fets i) d'idees s'ofereix amb uns aires de versemblança tan nets, que no dubtem a acceptar-lo com a veracitat. Amb un bon mentider ens podem entendre —o malentendre—, i, encara que en sortim perdent, el tràmit serà còmode i simpàtic. El mal mentider, per con-ira, ens deixa en una situació inquietant. Sabem que està mentint-nos, i no podem «creure'l»: li retirem la nostra confiança. Amb ell no hi ha res a fer: la relació recita penosa, queda viciada des de l'origen, s'estableix —si s'estableix— sobre bases fictícies per ambdues parts. Una bona mentida val per una veritat. I, repetesc, «mentir bé» exigeix tants i tan rigorosos dots d'imaginació i de malícia, que les persones no proveïdes d'una tal genialitat hauríem de desistir-ne i procurar per ser verídics sempre i per principi. Encara que dir la ventat siga o ens siga desagradable. En aquest punt, com en molts d'altres, la «utilitat» dona la raó als moralistes més repatanis.

De Diccionari per a ociosos

[108]

ORGULL

L'únic orgull que trobem comprensible és el nostre. Vull dir *orgull* en el sentit pejoratiu de la paraula. No crec que hi haja ningú que siga orgullós d'una manera ingènua o inconscient. La sobrevaloració dels propis mèrits, l'excés d'estima de si mateix, que segons els diccionaris normals és l'orgull, rarament no són sentits com a *sobrevaloració* i com a *excés*. Sabem el que valem i el que som, i no vacil·lem a creure que valem *més*, que som *més*. I això, que en altri ens resulta d'una obscenitat intolerable, ens sembla correcte en el nostre cas particular. ¿Per què? Potser perquè davant l'orgull dels altres ens reconeixem desdenyats. La «sobrevaloració dels propis mèrits», l'«excés d'estima de si mateix», ningú no se'ls fa en el buit, en la soledat: ens el fem [109] en funció del pròxim. Com tots els vicis i totes les virtuts, l'orgull no pot practicar-se en l'aïllament, sinó que exigeix la presència d'algú o d'alguns sobre els quals recau. L'orgullós és orgullós en tant que autoafirma la seua superioritat de cara als qui l'envolten. La superioritat aliena —real o fictícia— ens mortifica o ens empipa. Per contra, necessitem proclamar-nos superiors als nostres veïns: sovint, si més no. Amb una mena o altra de superioritat, no importa quina. No se'ns amaga que és una superioritat probablement falsa, o almenys deliberadament exagerada. Però la necessitem. Ens ajuda a anar fent.

De *Diccionari per a ociosos*

[110]

PRIMERES NECESSITATS

Caldria escriure una història de les «necessitats» humanes. Al llarg dels segles, la població del planeta no ha sentit sempre les mateixes «necessitats». Algunes, si, deuen haver-s'hi mantingut constants: les biològiques. Menjar, reproduir-se, escapar de les incomoditats de la intempèrie, són, sens dubte, «necessitats» permanents de l'espècie, lligades a l'eventualitat de la seua supervivència. Però ¿i el llit, i la cadira, i el vi? Avui, en la literatura administrativa d'aquestes latituds, formigueja una expressió simptomàtica: «articles de primera necessitat». Les economies de tendència autàrquica es veuen obligades a classificar les «necessitats», segons sembla, i n'hi ha unes quantes que són «de primera». De «primera necessitat» són el pa, l'oli, el sabó... ¿En quants [111] punts del món no són —el pa, l'oli, el sabó— de «primera necessitat»? Segurament, en molts: allà on la cuina i la higiene tenen uns plantejaments materials diferents dels nostres. Hi ha pobles que no coneixen el pa: s'alimenten bàsicament d'alguna altra cosa. L'oli és un vici mediterrani, que les dames britàniques i els ciutadans alemanys troben indecorós. El sabó... I tanmateix són «necessitats» nostres, i «de primera». ¿Quan començaren a ser-ho? Perquè potser no sempre han menjat pa, els nostres avantpassats, ni sempre han guisat amb oli. En tot cas, el sabó és una combinació química, tan rupestre com es vulga, però perfectament datable en la nostra cronologia. Ignore si hi ha algun treball erudit sobre els orígens del sabó i el ritme de la seua difusió en els usos socials: n'hi hauria d'haver un, i contundent... Però totes les «necessitats» tampoc no són «primeres», ni tenen per què ser «primeres» sense deixar de ser «necessitats» decisives. Avui, el tabac, entre nosaltres, es una necessitat tan viva com qualsevol altra: com el pa, com l'oli, com el sabó. Podem prescindir de

fumar, es clar. Hi ha qui en prescindeix per prescripció facultativa. Ningú no se'l deixa per manca de matèria «pipable». Si en el mercat no hi ha aquesta mena de combustible, el comprarem en el submercat anomenat «mercat negre». O li buscarem un succedani: la fulla de patatera, adequadament treballada, ha servit d'*Ersatz* als fumadors d'aquestes terres, en els anys d'indigència total. La «necessitat», en aquest punt, era, doncs, tan exigent com la del pa o la de l'oli, i un pèl més que la del sabó... I de «necessitats», cada dia procurem crear- [112] nos-en una més. Un dia, s'inaugurà la necessitat del llit, vés a saber on i com. El llit, ¿comportava la màrfega? ¿Quan s'introduí la «necessitat» del matalàs?... O la cadira. Els moros encara seuen damunt el terra més elemental, i només si són rics hi interposen algun coixí. Del vi, certament, ja en parla la Bíblia, que es un document d'absoluta antiguitat. Noè en fou l'inventor. Amb males conseqüències: la seua primera borratxera queda consignada en els Llibres Sagrats, i serveix per a presentar-nos un exemple de pietat filial, quan se'ns explica l'escena de Noè gat, ensenyant les vergonyes, i els fills tapant-lo púdicament amb els llençols que tenien a l'abast... I ara que mencionem els llençols: ¿no hi ha una «necessitat» de llençols, que a la majoria de les mestresses els ha de semblar rigorosament òbvia?... El llit, la cadira, el vi, els llençols... ¿I què més?... En realitat, tot. Tot ens és necessari: tot acaba esdevenint «necessitat». Un cotxe, una crema per al cutis, l'aigua calenta a la cambra de bany, la ràdio, el cafè, el diari, l'aspirina... Podríem passar-nos-en. ¿Impunement? Generacions i generacions d'homes i de dones han viscut i han mort en aquesta vall de llàgrimes sense haver conegut l'automòbil, els refinaments de la cosmètica, la dutxa càlida i matinal, la telefonia sense fils, les infusions estimulants, la premsa, els analgèsics... Si ells, els nostres predecessors, van poder resistir sense tot això, vol dir que nosaltres també podríem abstenir-nos-en sense perill. I no. Són «necessitats». Necessitats notòries, indiscutibles, per a nosaltres. Encara no ho són per als habitants de Samoa o del Congo, però això és una qüestió [113] de temps: les «necessitats» són contagioses. Les nostres «necessitats», des del punt de vista d'un anacoreta, semblaran «superfluïtats». ¿Ho són? ¿Per què el punt de vista d'un anacoreta ha de ser la mesura del «necessari» mínim? ¿És que potser hem vingut en aquest món a ser anacoretes?... Les «necessitats» que avui augmenten cada dia, al ritme galopant de l'expansió de la indústria, tenen molts debel·ladors: hi ha uns certs *aguafiestas* que ens acusen de caure en la trampa de la publicitat. La publicitat ens informa de l'existència d'unes «coses» que mai no hem «necessitat», i gràcies a la seua capacitat de persuasió, acabem «necessitant-les». Un cop hem tastat això o allò, i ens ha agradat, i ens hi hem acostumat, ¿no hem adquirit una «necessitat» més?... ¿És un «lux»? Els moralistes bescanten el luxe: per a ells, tot és luxe, o gairebé tot. Però, ¿on situarem la frontera entre un «lux» i una «necessitat», si no ens ofega la misèria?... I, meditem-ho, ¿què no és «lux»? És luxe llegir Joyce i anar al cine. Milions de persones, avui mateix, no han vist mai una pel·lícula de cine, i moltíssims més milions encara no saben qui és Joyce —¿ni falta que els fa!... «¿Ni falta que els fa!» Això és el secret del problema: amagueu Joyce, i ningú no sentirà la necessitat de llegir-lo. Qui diu Joyce i llegir, diu qualsevol altra «cosa» i la «necessitat» inherent... Tracte de dir que l'argument de l'«artificiositat» de les nostres necessitats actuals és una pura trampa dialèctica. Cap necessitat no és artificial: ni tan sols la de la cigarreta. O tot és artificial... Convindria que en les càtedres d'Història, assignatura solemne i ben útil, hi pensassen. Fins fa quatre dies, els [114] historiadors només s'ocupaven de les guerres, de la diplomàcia i de les intrigues palatines. Ara ja dediquen molta atenció a les collites, a les crisis dineràries, als atzars demogràfics, a les estructures de la propietat. Caldrà que eixamplen la seua visió, amb l'estudi de l'augment progressiu de les «necessitats». Ben mirat, progressar significa assumir més necessitats: o siga, procurar-se més satisfaccions. Estudiar l'augment de les necessitats, i les peripècies negatives que aquestes necessitats han sofrit... No és una minúcia anecdòtica, això. Més aviat al contrari. Els historiadors han de pensar què passa a casa seua, amb la muller, amb les criatures, amb ells mateixos. El repertori de «necessitats» d'una societat determinada condiciona allò que diem el «mercat». No ens en sortiríem dient que, avui, la «propaganda» crea «necessitats» idiotes. Potser sí, que en crea. Jo sóc dels qui creuen que sí. Però les «necessitats» anteriors a les nostres no han estat menys arbitràries en la font. Cada època ha tingut les seues especialitats publicitàries. Bona part d'allò que ens sembla «elemental», «primari», «imprescindible», fou, un dia, provocació d'una moda —d'una moda interessada pels comerciants... La humanitat no es

mama el dit i s'incorpora només aquelles «necessitats» que de debò «necessita». Un filòsof de la Il·lustració definia així el «delit» o la «delectança»: «tota percepció que l'ànima estima més haver que no haver». La fórmula no pot ser més baixa de sostre, i per això mateix, més sublim. Hi ha unes «percepcions» que ens estimem més que les altres: aquestes són, a la llarga, «necessitats». I com que l'home no fou «creat» d'una [115] vedada per totes, sinó que es crea ell mateix cada dia, les seues «necessitats» són igualment variables... Esbrinar-ne la trajectòria, els zig-zags, les alternances, seria una cosa ben il·luminadora...

De Diari 1952/1960

[116]

ESDEVENIR MANIQUEU

De vegades passa que, en el curs d'una polèmica, sense gairebé adonar-te'n, et trobes convertit en «maniqueu». De sobte ho adverteixes: el teu contrincant, realment, no et refuta a tu, sinó que refuta una falsificació d'allò que tu havies dit. Més o menys, distorsiona les teues idees, les supleix amb simulacions ni tan sols aproximatives, en fa una caricatura monstruosa, hi afegeix prolongacions que tu no faries, i tot, al cap i a la fi, encaminat a forjar-se un blanc fàcil. De fet, ell t'«inventa»: s'inventa el maniqueu i li posa el teu nom. Per molt clar que parles, per més estricte que sigues en l'expressió, et tergiversa. Sents com et contesta, i no acabes de creure que estiga contestant-te a tu. És com si es tractés d'altri. Però s'adreça a tu, i et menciona [117] i t'assenyala: tu ets el maniqueu en qüestió, el seu maniqueu. Potser quan tu intentes refutar el teu interlocutor no fas sinó això mateix: preparar-te'l, deformar-lo a la teua conveniència, reduir-lo a la condició d'estúpid o de dement. Et penses combatre'l i, en la pràctica, combats un fantasma. Sovint, almenys.

De Diari 1952/1960

[118]

NOTA SOBRE LA LLIBERTAT

No feu cas de les lleis. Bé: feu-ne cas, per evitar mals majors. Però tingueu present que les lleis, sota qualsevol règim, sempre han estat dictades per «prohibir». I si en trobeu alguna que sembla facilitar «llibertats», fixeuvos-hi, perquè només ho sembla. Les «declaracions» són una altra cosa: són declaracions de «principis». I parlen de «drets»: els drets de l'home i del ciutadà, per exemple. Us auguren i prometen tants «drets», que, si fos de veres, això seria la glòria celestial. Però no: hi ha les lleis. Fins i tot —com en la vigent Constitució espanyola— parlen de «llibertats», però de seguida hi trobareu una clàusula precautòria en la qual ja us adverteixen que aquestes «llibertats» seran

«regulades» després, d'una o d'altra manera. Amb la «regulació» cor- [119] responent advertireu de seguida que tot són «prohibicions» que la gent que té el poder aplicarà com li plaurà. Convé no oblidar-ho. En la mesura que vivim —si hi vivim— en «llibertat», només és la mesura de «llibertat» que el poder ens atorga. La mitologia de la «llibertat», tan estimada, és una fal·làcia. Tot s'ha de dir: kantianament, les «llibertats» no poden ser llibertats si no són respectuoses amb les altres «llibertats». D'acord. Però entre això i les lleis habituals hi ha una distància abismal. Cada llei que —cada dia— emana del poder, retalla una llibertat. Rarament la llibertat dels amos, però sempre la dels subalterns: la de les «classes subalternes». I que s'autoenganye qui vulga enganyar-se. I per això les lleis sempre han fet por. I per això, en el Codi Civil espanyol, hi ha una ratlla definitiva que diu: «*la ignorancia de la ley no excusa de su cumplimiento*»... ¡Apa, a «*cumplir la ley*»! La llibertat, podem «llegir-la» en un poema de Paul Éluard...

De Sagitari

[120]

RECOMANACIONS ÚTILS

Per exemple, aquesta: procureu no irritar-vos mai. O, en tot cas, procureu no irritar-vos massa, si és que no ho podeu evitar. Una irritació excessiva, acalorada, equival a allò que els capellans solien dir «ira» i incloïen en la llista dels Set Pecats Capitals. La «ira» resulta antihigiènica. De fet, totes les conductes humanes qualificades de «pecats capitals» han merescut sempre una universal reprovació, però no per atemptar contra qualsevol Llei de Déu, sinó precisament perquè afecten de mala manera la salut de la gent. Examineu-les una a una, i ho comprovareu: la «gola», la «luxúria», la «peresa», l'«avarícia»... Un accés d'«ira» pot produir-vos un atac al cor, una crisi nerviosa, algun desequilibri en el funcionament de la melsa, del fetge o de vés a saber quina [121] altra víscera. Les úlceres d'estómac —¡de segur!— són més efecte que causa de certs comportaments irascibles... Aneu-hi amb compte. D'altra banda, generalment, les persones propenses a les crispacions violentes acostumen a proferir crits com ara: «*¡Eso es intolerable!*» Jo no negue que hi haja coses «intolerables»: en realitat, són les «insuportables», categoria especial i molt concreta. Com que el meu natural escèptic m'inclina a la tolerància sistemàtica, m'horroritza l'energumen que ara i adés —políticament, moralment, familiarment (tot és igual)— exclama el vibrant: «*¡Eso es intolerable!*» El tipus, si no queda fora de joc per algun patatús immediat, pot ser perillós: agredeix de seguida. M'agradaria saber com funciona tot això, des del punt de vista clínic. Naturalment, faria la pregunta als metges... ¿Ser «tolerant» o «intolerant» és només una qüestió de glàndules —de les de secreció interna—, congènita, o, si no, com les ideologies arriben a convertir-se en neurosis?

De Notes d'un desficiós

[123]

DE JOVES I VELL

[125]

UNA JOVENTUT CADA DEU ANYS

Últimament, Arthur Koestler ha sortit al pas d'una confusió que el sensacionalisme d'una certa premsa està propagant més o menys a consciència: la joventut europea d'avui —ve a dir l'escriptor anglo-hongarés— dista molt de quedar «representada» per les colles de *teddy boys* de què tant es parla. No hi ha dubte, és clar, que el *teddy boy* és l'animal típic del moment. Les seues variants «nacionals», matisades per les condicions socials i per l'indole ètnica de cada país, no desvirtuen la universalitat radical del fenomen, ans la confirmen: des dels *hooligans* als *tango boys*, els uns propis de l'àrea capitalista i els altres clandestins a les nacions socialistes, tots aquests «vituperables» exemplars de la generació actual coincideixen en la tendència espontània a la provoca- [126] ció. Diferiran en els procediments, en el grau d'èmfasi rupestre o en el pintoresquisme de la seua actitud, però en el fons es tracta sempre del mateix gest de jactància violenta. Hi ha, sí, els *teddy boys*, o, com diem nosaltres, els *gamberros*. Ara: hi ha també, o sobretot, «els altres».

Es comprensible que la figura del *teddy boy*, quan fa el seu fet, acapare l'atenció o, almenys, la curiositat dels periòdics. Es tracta, al capdavant, d'un tipus «noticiable». Però, com tot allò que és «noticiable», només existeix en funció d'«allò altre» que no ho és. Encara que solament fos per l'explicació genèrica que algú hi apuntava: resulta més «lògic» de donar notícia dels morts en les catàstrofes d'ahir, que no pas donar-ne dels milions, dels centenars de milions de persones que en el mateix dia no van morir en cap catàstrofe. Ben mirat, ens és possible de parlar —bé o malament— dels *teddy boys*, per la senzilla raó que en queden uns altres joves, més nombrosos encara, que no són *teddy boys*. Això és de sentit comú. I, com és natural, aquesta massa grisa, damunt la qual destaquen els *gamberros*, es caracteritza per les virtuts contràries a les practicades pels provocadors. Si els *teddy boys* són, a la seua manera, uns rebels, els altres són, no cal dir-ho, uns conformistes. Les observacions de Koestler dibuixen la imatge del jove europeu d'avui com un conformista de cap a peus. El *teddy boy*, segons ell, no passa de ser una mera excrescència marginal.

Conformisme o apatia —tant hi fa—: els joves d'aquesta Europa del 1959 són gent formal, amable, sen- [127] se excessius prejudicis, d'aspiracions curtes però substancioses, i absolutament desproveïda d'angoixes diguem-ne metafísiques, i fins i tot de físiques. Sembla com si es desentenguessen de les aclaparadores perspectives que cohibeixen —això diuen— la vida de les persones grans: siga el temor a la guerra, siga la lluita de classes. El seu ideal és «passar-se-la bé» i evitar tantes complicacions com puguin. Cabria subratllar-hi, i tot, el fet d'una major prudència en els seus costums: per exemple, beuen suc de fruita i «cola», en comptes d'alcohol, i prefereixen el càmping a la *boîte*. Certament, es neguen a plantejar-se l'etern i ja tan rebregat «problema sexual», i això, que sovint escandalitza els grans, és un altre símptoma de salut moral. L'únic «vici» que Koestler descobreix en els joves dels nostres dies és l'afecció a la velocitat: el gust de circular a tota pastilla, amb cotxe o amb moto, a través de les carreteres del Continent i de les illes immediates. Aquesta inclinació causa no poques baixes en les seues files, però tampoc no pot pas dir-se que la continuïtat de l'espècie estiga en perill a conseqüència d'això.

Totes aquestes observacions són bastant exactes. Hi ha un punt, tanmateix, en què Koestler

s'excideix, i és la confrontació del present estat de coses amb el de les èpoques anteriors. Per a ell, els decennis que comencen el 1920 queden caracteritzats d'una manera expeditiva: entre aquest any i el 1930 —els «feliços vint»—, la joventut es dedicà al llibertinatge, amb tots els excitants que la noció de llibertinatge comporta dins la vella mentalitat europea; entre el 1930 i el 1940, prospe- [128] rà en l'activitat i en el pensament dels joves el desig d'una revolució; del 1940 al 1950 s'ocuparen de la guerra i de les seues seqüeles. No discutirem l'esquema: en línies generals, és indiscutible. Però s'hi podria objectar que, en el fons, els llibertins dels 20, els revolucionaris dels 30 i els combatents dels 40 no eren sinó una «minoria» de la joventut d'aleshores, com els *teddy boys* són una «minoria» de la joventut d'ara. Perquè també els combatents «de debò» van ser uns quants, a pesar que la guerra absorbia lleves senceres i que pràcticament va fer-la tothom. Vull dir que, en realitat, llibertinatge, revolució i combat únicament van ser «aventura» autèntica per a uns pocs. Avui, *el gamberrisme* és la mòdica aventura que es pot permetre un jove en la nostra societat. De tot el que Koestler atribueix a la joventut actual, la nota més indubtable, específica o pròpia és la indiferència amb què s'encara amb els grans problemes del seu món. Sempre, la gent, i sobretot la gent jove, tendeixen a arronsar-se d'espatlles davant les responsabilitats importants; però ara, a jutjar pels senyals, més que «indiferència», hi ha un vertader desdeny. Se'n foten. El *teddy boy* és un que se'n fot, i que se'n fot provocativament. Mesos enrera —no sé on ho he vist citat—, una revista soviètica, en examinar el cas dels *gamberros* moscovites, en carrega les culpes al «culte a la personalitat» de l'època staliniana. Diu: «Massa frases repetides amb massa freqüència, menen al cinisme.» A còpia d'administrar als joves quantitats immenses de retòrica política o patriòtica durant totes les hores del dia, han fet que els joves, víctimes ensopides del xàfec, aca- [129] ben sent insensibles a la suggestió allisonadora. D'aquí, doncs, que en surten escèptics. O que es revoltien, amb una revolta gratuïta i trivial. Potser això és el que s'esdevé a Rússia, com un residu més de l'operació Stalin. Potser la cosa es repeteix en altres llocs. No seria fàcil d'afirmar que siga una explicació vàlida per a tot arreu, em pense... De tota manera, siga per aquesta raó o per alguna altra, els *teddy boys* hi són, i constitueixen un «fruit» típic del nostre temps. Si més no, tan «típic» com la resta de la joventut: la plàcida, l'aplicada, la treballadora —la conformista...

Dijous, 10 setembre, 1959 València

Puntualització:

¡Com canvia tot, Senyor! A hores d'ara, *teddy boy* és ja un arcaisme de vocabulari. I pitjor encara: els *teddy boys* del 1959 hauran esdevingut avui, de segur, uns pares de família vulgars i corrents, gairebé tan estabilitzats, tan innocus, com els seus coetanis que feien bondat. Potser no han trobat una sortida millor. La joventut té això, de més a més: que passa. Un deixa de ser jove qualsevol dia, i es converteix definitivament en oficinista, en professor, en paleta, en notari, en obrer d'una siderúrgia, en corredor de comerç. És la vida: de moment, en tot cas. Però no ens n'hem de preocupar. Sempre hi haurà joves entre nosaltres. Per molt que pros- [130] peren els anticonceptius, la fluència demogràfica no parará: els trucs de la Mare Naturalesa per a obligar-nos a la reproducció són infinits i enginyosos... El fet és, al capdavant, que el temps corre, i la joventut del 1968 és distinta de la del 1959. La dècada dels 60 —per seguir la simplificació cronològica de Koestler— presenta tot un altre perfil. Probablement, la joventut d'avui és tan provocadora, o tan provocativa, com la de fa deu anys. No es distingeix, però, per la seua «indiferència», pel «desdeny» davant la problemàtica més profunda de la societat. Ben al contrari: hi ha un retorn a les ansietats revolucionàries de la dècada dels 30, corregides i augmentades. Ho veiem cada dia. Els esdeveniments de París, pel maig d'enguany, en serien un episodi magnificat. En la pràctica, hi ha uns joves més «joves» que els altres: uns joves que tenen la graciosa oportunitat d'exercir la seua joventut quasi com una professió. No són, naturalment, els joves obrers, o els joves saltataulells, ni els joves pixatinters, esclaus de la nòmina i dels horaris

prefixats. Els «joves» per antonomàsia, actualment, són els estudiants, i, també, és clar, els trànsfuges de la feina. I en aquest sector, l'esperit de «revolta» ha tomat a fer-se actiu. La revolta d'ara és alguna cosa més que la simple insolència menfotista dels *teddy boys*... Els nois parisencs de maig, i els alumnes excitats de les altres universitats europees, es manifesten obsedits per les qüestions fonamentals en plena vigència: posem-hi la guerra, posem-hi la lluita de classes. La mateixa fauna dels *hippies*, que en aparença són la contrafigura lacrimosa i pacifista dels *teddy boys*, combreguen en mit- [131] ja dotzena de principis ètico-polítics bastant grossos, i entre ells, la condemna de la guerra imperialista. En realitat, la joventut que dóna el to a la dècada, regressa al pla dels plantejaments ambiciosos: reclama «revolucions» —en plural, cadascú la seua... Però, en repetir la reflexió, ara, jo no sabria desdir-me de l'observació que insinuava en la nota anterior. La joventut «revolucionària» d'avui continua sent una «minoria». *Groupuscules*, en diuen els periodistes francesos... També entre els «grans», la decisió militant acostuma a ser cosa de minories i de grupuscles. Convé remarcar-ho, això. Perquè no intente d'oposar al «minoritarisme» juvenil un «majoritarisme» més o menys adult apodícticament virtuós i eficaç. No. Però és evident que els adults no estatueixen la seua acció sobre el fràgil i transitori pressupòsit de l'edat: la basen en conceptes i en interessos d'una relativa permanència, com són ara la classe social o els mites ideològics. La pressió insurgent dels joves actuals ha volgut oferir, més que no l'aspecte voluntariós d'una ruptura subversiva en nom d'una «classe» o d'una «ideologia», l'altre aspecte, terriblement tradicional, de la ruptura entre «generacions». Els joves contra els vells, tot compte fet. El noi Cohn-Bendit, posem per cas, s'enfrontava amb els comunistes i amb els anarquistes «adults», tant com amb el gaul-lisme neo-capitalista i consumidor, o més. Potser no són ni han estat, a l'Europa occidental, un model d'encert «revolucionari». La qüestió, tanmateix, no és l'«encert» o el «desencert» anecdòtics, tan importants com es vulga però anecdòtics, dels aparells de partit o de les inter- [132] pretacions dels teoritzants. El punt clau és l'opció de —diguem-ne— doctrina. I, contra els comunistes i contra els anarquistes, «vells», Cohn-Bendit i els seus angelicals sequaços no han sabut argüir sinó una lírica, això sí, lírica i efervescent, indigència «doctrinal»... La dècada dels 70 és a tocar. Veurem —si arribem a veure-ho— què passarà, aleshores. En el 1978, l'admirable turba-multa universitària del 1968, ja amb la carrera acabada i guanyades les pertinents oposicions, ocuparà llocs de decisió, en la societat: càtedres, direccions d'hospitals o obres públiques, assessories econòmiques o erudites, magistratures. I això serà molt important. Els *hippies* hauran promogut innovacions en el camp dels vestits, de la guitarra elèctrica o de la droga; però els estudiants rebels tindran en les mans una molt superior facilitat per a «influir» i per a «resoldre». Si com a jutges, com a cirurgians, com a erudits, com a físics nuclears, com a economistes, ells, «demà» són tan rebels, es mantenen tan rebels com avui, no n'hem de passar ànsia: la «revolució», impossible des de Nanterre, des de la Sorbona, des de l'Odéon, des de les concises i commovedorament emblemàtiques barricades del París del maig passat, «començarà» a tenir alguna viabilitat... ¿Qui gosaria apostar per aquesta esperança? Els precedents no ens ho aconsellen. Els revolucionaris de la dècada dels 30, ¿què són avui? Koestler, que proporcionà la matèria del comentari; Malraux, ministre de De Gaulle; Ignazio Silone, Stephan Spender, i tants d'altres... La «dècada roja», fabulació intel·lectual, a penes ha deixat rastre a nivell d'intel·lectuals. A nivell de militant de [133] base, potser sí: l'antifeixisme ha tingut consistència duradora. El militant de base no pren posició per raons d'edat. Ni que ho faci mogut per la «fe del carboner», ho fa amb una mena d'energia que no té res a veure amb els deficiis universitaris. Ell és un obrer, un oficinista, un bracer, un mestre d'escola, un assalariat qualsevol. Els altres... Tant de bo els alegres avalots de les aules d'avui arriben a ser, demà, avalots en notaries, en gabinets d'estudi de bancs, en col·legis d'arquitectes o d'enginyers agrònoms, en clíniques o en laboratoris: no alegres, sinó seriosos, i ben seriosos... ¡Demà! Demà, els joves d'avui ja no seran tan joves: despús-demà ni tan sols seran joves. I hi haurà uns altres joves en la palestra, emprenyant. I... Repetesc: és la vida. I no ens n'hem de plànyer, sinó, per contra, mirar-nos-ho amb ull optimista. Els joves lubrifiquen el mecanisme, sens dubte. Però només això... Quan escric aquestes ratlles, Maria Aurèlia anuncia un llibre, en el títol del qual la joventut és equiparada a una classe, ni que siga una «classe» entre cometes. M'agradarà de llegir-lo. ¿És la joventut una «categoria» sociològica? Potser calga contestar que sí. No ho sé. De tota

manera, hem de pensar que la joventut, precisament perquè és joventut, té el defecte —¿defecte?, ¡ai! — de ser fungible: passatgera. No hi ha «una» joventut: hi ha successions de joventuts. Cada «dècada», com a mínim, es prestarà a una definició especial: els joves que hi viuen, congriats per unes circumstàncies particulars, irreductibles, seran una «cosa» diferent. Diferent de «joves» a «joves». Seran llibertins, revolucionaris, combatents, *teddy boys*, novament re- [134] volucionans... i sempre, al capdavant, per «minories». La «majoria», que no té el plat calent assegurat a casa seua, ha de pensar, i no hi participa sinó molt secundàriament, en la insigne maniobra. El jove que cada dia va a la fàbrica, a llaurar, a seure davant la màquina d'escriure o de multiplicar, a servir darrere un taulell, en queda marginat. Quan «opta», ell, el no-universitari, el *no-hippy*, no sol fer-ho en la seua condició de jove. És el ressort «classe» que hi juga... Pense ara en els *teddy boys* de quan jo ja no podia passar per *boy*, ni *teddy* ni res. Ha plogut molt d'aleshores ençà. Quan jo era jove —els meus remotíssims vint anys—, jo i els altres joves del moment érem objecte d'una temptativa de submissió moral i intel·lectual. Ens inculcaven eslògans, fantasmagories històriques, dogmes. I tant van fer-hi —i tan malament: amb tan escassa habilitat—, que per a nosaltres resultava aplicable el dictamen de la revista soviètica al·legada en la nota. «Massa frases repetides amb massa freqüència, menen a l'escepticisme». O «al cinisme». No ens barallarem pas per això: escepticisme o cinisme. En deixar de ser joves, el cinisme, o l'escepticisme, el projectem sobre els qui vénen rera nostre. I no ho fem de mala fe, sinó per precaució...

Novembre, 1968

De Diari 1952/1960

[135]

ELS NOUS ANACORETES

Cada època té els seus anacoretas i, és clar, la nostra no podia ser-ne l'excepció. Que la paraula no sorprenga, però: «anacoreta» significa, etimològicament, «aquell que s'ha apartat», «el qui es retira». De fet, doncs, i en un cert sentit, el cínic Diògenes entaforat en el to-nell ve a ser tan «anacoreta» com sant Simeó Estihta dalt la columna. Sempre n'hi ha hagut, de gent que, en dissidència radical amb la pròpia societat, decideix separar-se'n. Sens dubte, l'exemple més vistós és el dels anacoretas per antonomàsia: «els Pares del Desert», de què parla el *Flos Sanctorum*. Aquells venerables primitius, moguts per les seues conviccions religioses, «abandonaren» l'àrea d'una vida civil regular, i fugiren —o es refugiaren— a l'erm, on, segons sembla, passaven el [136] temps resant, fent penitència i resistint les temptacions del dimoni. Tanmateix, les formes de separació han estat molt diverses i fluctuants, al llarg dels segles: he citat Diògenes i la seua bóta, i convindria afegir-hi, per accentuar el contrast, els casos del suïcida romàntic, del client sistemàtic de l'alcohol, de l'esquizofrènic semi-voluntari... Si hem de creure els periòdics del dia, l'última modalitat d'anacoreta posada en circulació és aquest personatge líric, policrom, predominantment pelut i antihigiènic, que tots coneixem: *beatnik* o *hippy*, o com se'n diga, tant se val.

L'explicació més estesa sosté que, en el fons, es tracta d'una actitud hostil a l'anomenada «societat de consum». I potser sí, que és això. Pensant-ho bé, no podria ser sinó això. *Beatniks*, *hippies* o enarboradors de banderes negres, són una nova anella en l'antiquíssima tradició «rousseauiana» («*beatus ille*», «*menosprecio de corte*», Rousseau, Tolstoi, Gauguin, etc.) d'escrúpol davant la civilització. Des de fa cent anys, o més, aquest escrúpol —o fàstic, o recel— havia adoptat

una referència més concreta: el «maquinisme», per expressar-ho amb un terme que avui ha esdevingut ja anacrònic. En realitat, el «maquinisme» equivalia a les perspectives completes, contradictòries però eficaces, de l'economia industrial. I la «societat de consum» és la fase última d'aquesta economia, en la seua versió capitalista. De tota manera, la repulsa no es limita a les oportunitats i a les seduccions del «consum». Va prou enllà, i abraça tot «un» món: un món que els protestataris conceben com un entrellat homogeni, i en el qual l'ús dels electrodomèstics [137] i l'agressió al Vietnam semblen coses profundament solidàries. Les afables comoditats que la tècnica i els trucs publicitaris de l'«abundància» posen a la nostra disposició s'identifiquen amb les barrabassades de l'imperialisme i amb les alienacions més decisives. Almenys, el refús dels anacoretes ho involucra tot així.

És clar que ells, els anacoretes —fugitius o trànsfugues, al capdavant—, no ens ofereixen cap opció convincent, a la resta dels mortals. La seua sortida és impossible de generalitzar: drogues, pacifisme sistemàtic, Joan Baez, desdeny del treball, camisoles virolades, vagabundatge, ideologies misticoides, robinsonisme cultural... Ben poc revolucionari, tot plegat. En definitiva, les revolucions, mai no les fan els anacoretes. L'espectacle d'ara —és a dir: de tant en tant— sembla suggerir la possibilitat contrària, i n'hem vist colles excitades que adquirien el perfil èpic de la violència redemptora. Però no: la crispació responia a premisses no exactament revolucionàries. Si hi ha algun conat de revolta, cal interpretar-lo encara com un pur gest d'insolència, bàsicament inútil, que comença i acaba en ell mateix. És obvi que els nostres «anacoretes» procedeixen de les mateixes ruïnes de la burgesia: dels estrats burgesos més precaris i en procés de degradació. Són «fills de família» disgustats. Com ho era Baudelaire, com potser també ho era Diògenes de Sinope, i ho eren els estilites cristians... En tot cas, no solen reclutar-se a la porta de les fàbriques. I els seus hàbits més específics, des de la indumentària als *happenings*, de l'LSD a les cabelleres esponeroses, són incompatibles amb qualsevol espècie [138] d'ofici regular, d'aquells que serveixen per a guanyar-se la vida...

A mi, personalment, sempre m'han merescut un alt respecte, els anacoretes, siguen cíncics, siguen ermitans —o *hippies*, ara. Trobe que, en el fons, tenen un punt d'herois. Però no tothom és capaç de renunciar a «les pompes i les vanitats del món», i valga la fórmula estereotipada. Les «pompes» i les «vanitats», ¡són tan agradables! ¡Són tan útils, de més a més! En la «societat de consum» en què vivim, el «consum» es projecta damunt una infinitat de trastos i de serveis que són, en general, extraordinàriament bondadosos. El transistor i l'antibiòtic, el cotxet i la nevera elèctrica, i les màquines de rentar i d'escriure, i tot això que cada dia anuncia la televisió, i més coses encara, no cal dir-ho, són l'«oferta»: s'ajusten a unes «necessitats» que sentíem, o que no sentíem, però necessitats. Fins i tot quan es tracta de «superfluïtats», no seria just de desdenyar-les. La «societat de consum» no és cap arcàdia, certament: però si no ho és, no serà pel «consum» en si, sinó pels mecanismes absurds a què el «consum» queda condicionat. De vegades, els seus detractors confonen els problemes, o no s'expliquen bé, i sembla que condemnin els tràmits quotidians més plausibles que ens brinden els recursos científics i tècnics. La veritat és que, gràcies a aquests recursos, comencem a tenir la sensació de poder escapar ja a les fatalitats del paleolític...

La menció del paleolític no és una broma: és, senzillament, una hipèrbole. En un determinat context, dir «societat de consum» seria tant com dir «neocapitalis- [139] me». Però, en la pràctica, les eventualitats del «consum», beneficioses i benèfiques, superen la frontera de les aprensions anti-neocapitalistes, i més aviat ens obliguen a plantejar la qüestió amb unes altres exigències, més vastes i alhora més penetrants. A partir d'una preexistent «societat de consum», ¿com haurà de fer-se una revolució, o «la» revolució? El tema és suggestiu, i caldria revisar-lo de prop. Però ara parlàvem dels «anacoretes». Ells, d'entrada, s'aferren a una negació taxativa: tiren per un altre cantó. No volen «consumir». Millor dit: no volen incórrer en complicitat amb les estranyes i obscures forces que regeixen el «consum». Per això «s'aparten», «es retiren». S'abstenen de mol·lícies i de delícies que la societat de consum posa al seu abast, i aquesta abstenció té una arrel eminentment ètica. En última instància, el *hippy* és, probablement, una de les creacions «morals» més insignes dels nostres dies. El *hippy*, el *provo*, el *beatnik*: tant se val. L'anacoreta, l'etern i universal anacoreta. El seu sacrifici, avui,

deu ser molt superior al que feia l'estilita protocristià: renuncia a més coses —l'aspirina inclosa. Però els anacoretes, ¡ai!, no són cap solució. Fa bonic, que n'hi haja, d'anacoretes; però, insistesc, no són cap solució...

De Babels i babilònies

[140]

LÍMITS DE L'ADOLESCÈNCIA

Certament, n'hi ha que prefereixen parlar d'«adolescència». I potser tinguen la seua part de raó. Als nostres dies, les fronteres d'edat estan experimentant unes curioses rectificacions, l'abast de les quals encara no sabem mesurar. La cosa, en principi, ha de ser anotada en l'haver de la ciència mèdica i els seus auxiliars: la «vida» de la gent ha augmentat de manera notòria, sobretot en durada i en aguant. Així s'esdevé, almenys, en aquells països on l'assistència facultativa, l'ús de medicaments, la higiene pública i les cauteles dietètiques aconseguixen una difusió afectuosa. No val la pena recórrer a la dada estadística: el fet salta a la vista. En termes generals, la ciutadania actual tarda més a morir-se: més que abans, vull dir. I em referesc a allò que sol [141] anomenar-se «mort natural». D'un altre cantó, les persones «madures» conserven més temps les seues energies. No solament observem en els censos de població una abundància d'ancians, sinó que molts d'ells es mantenen «en plena forma». Segons sembla, ara, els anys compten d'una altra manera. Les etiquetes clàssiques per a graduar la cronologia individual sofreixen un lleuger desplaçament. El començ de la vellesa, per exemple, se situa després dels setanta, potser en els vuitanta. El de la joventut avança un quinquenni, o més. El marge de P«adolescència», doncs, s'eixampla...

El problema, naturalment, es planteja davant l'espectacular i vastíssim embull que els nois d'avui es porten entre mans. D'ordinari, la paraula que designa, engloba i fins i tot defineix el fenomen és «joventut». Papers i altaveus la repeteixen fins al cansament. ¿Inexacta? No, sens dubte. Però tampoc no és massa clara. Ja d'entrada, la ratxa de revoltes i d'arrogàncies abraça sectors «menys que joves»: gairebé infantils. Ni tan sols la pubertat resulta ser un límit fix. I això és el que, sense voler ofendre ningú, anomenem «adolescència». La veritat és que el vocable «joventut», ambigu, permet manipulacions una mica capcioses. Sempre som joves respecte a algú: «més» joves que algú. Un minyó de quinze anys, avui, ja tendeix a veure de mal ull el seu germà gran, que tot just ha complit la vintena... En l'altre extrem, la qüestió encara es presta a noves perplexitats. Bona part dels qui van per la trentena, es consideren inscrits en l'entusiasme i la desimboltura de la «joventut». ¿Pot ser-los negat el dret a una tan càndida il·lu- [142] sió? A l'època dels nostres avis, un cavaller avantatjat, en arribar a la cruïlla dels trenta, solia ser, o podia ser, ¿què diré jo?, catedràtic de Numismàtica, ministre de la Monarquia o acadèmic de Belles Arts. També ara es donen casos semblants a aquells. Però el nombre és el que pesa, i a aquesta edat, la majoria veu frenat el seu accés a l'escalafó.

Potser siga per aquí que convinga afinar l'anàlisi. Nosaltres, els qui ja hem fet els quaranta —«de cuarenta para arriba...», induïts per l'eufòria sanitari-consumista, ens afirmem com a «joves»: si més no, com a passablement joves. Els indicis de ciàtica o de reuma queden descartats, i aquells que han pogut pagar-se la precaució de practicar el tennis, l'equitació o la sauna, o s'han abstingut de l'alcohol i del tabac, es troben afablement dinàmics i sòlids. Som —¡ai!— «joves», i la petulància sembla disminuir davant la comparació amb els sexagenaris ufanosos i actius. Per

consegüent, els qui vénen darrere, i, sense anar més lluny, els nostres mateixos fills, bé podrien resignar-se al nom d'«adolescents». És una solució, per descomptat. I no gens convencional, de més a més. Els qui postulen aquesta terminologia no van desencaminats. Al cap i a la fi, el concepte d'«adolescència» que es proposa no és d'ordre biològic. Molts dels «adolescents» a què al·ludim són ja tots uns pares de família, i si no ho són pas més, és pels trucs que empren per a evitar-ho. No invocarem la tan rebregada qüestió de les barbes, perquè, precisament, un tret de l'adolescència actual és d'eludir l'afaitat, quan la generació dels seus papàs posà el seu millor [143] orgull en la temptativa precoç de rasurar-se... En un tal context, la noció d'«una adolescència» ha de ser, més que res, sociològica. L'estadi anterior a la «joventut» estabilitzada —a la joventut que passa dels trenta— admet aquella denominació, potser abusiva, però clarificadora i eficaç.

Fins fa quatre dies, com qui diu, i a l'Occident, l'adolescència tenia un final «predeterminat»: l'ingrés regular i definitiu en l'engranatge del sistema de producció. Em referesc, en particular, als barons. Un cop cancel·lada l'etapa del capitalisme de novel·la de Dickens, el «noi» es convertia en «home» quan començava a treballar seriosament. El jornal equivalia a una espècie de «majoria d'edat» extrajurídica. I no pel que implicava d'autonomia econòmica, sinó pel que significava de responsabilitat material. El fill del proletari es feia «home» en fer-se personalment proletari; el del burgès es guanyava la condició «social» d'adult en aplicar-se al negoci de casa; els renous de «la sofrida classe mitjana» ascendien a persones grans amb la percepció del primer sou o dels primers honoraris. Elimine de la ressenya el paràsit pur. El cert és que la incorporació als circuits «laborals» assenyalava, si no la fi, almenys un progressiu estrangulament de l'adolescència. I, com era lògic, el procés adquiria una velocitat diferent segons el nivell pecuniari d'on sortia el xicot. En els domicilis pobres, la urgència de traure una mica de diners precipitava la maniobra: quan el noi aconseguia un mínim de suficiència física per a l'ofici, allà l'enrolaven, d'aprenent, de grum o del que fos. En els estrats més benes- [144] tants, la decisió disminuïa en peremptorietat, però no per això s'ajornava en excés.

Les premisses han canviat. No és fàcil de resumir en unes poques línies el que s'està esdevenint. Reiterem, en primer lloc, que avui els «pares» duren més que abans: se sostenen per més temps en el seu lloc, i el relleu no es produeix amb tanta fluïdesa. I per molts «llocs de treball» que es creen, la plèthora demogràfica desborda qualsevol previsió. D'altra banda, això que coneixem per «nivell de vida», puja. Al carrer hi ha més diners, sembla. Més diners, i més lleis que projecten de vigilar l'«educació» dels joves. Entre el proletariat estricte subsisteix l'imperatiu afeixugador de posar els fills en una o altra plantilla: encara són carn de salari, en el pitjor sentit de l'expressió. Però, de «colls blancs» en amunt, la cosa presenta un altre aire: s'hi dibuixa una ampliació temporal, molt estimable, de l'adolescència. Ja no hi ha una necessitat massa forta de col·locar «de seguida» els nois. Hom pensa, per contra, a aprofitar la treva per a proporcionar-los una major «preparació». De fet, els és concedida una «excedència» del treball perquè estudien. I això és una altra novetat incalculablement revulsiva. Ben mirat, no és per atzar que les crispacions «juvenils» més característiques, més estentòries, més severes, són gairebé sempre «estudiantils».

Res d'això no té precedents. No ha d'estranyar-nos, doncs, que el desconcert siga general, unànim. Ningú no sap què fer ni què dir, encara que es faci i es diga molt. Ben sovint, el que es fa i es diu desemboca en un escarit xoc de ràbies, sense èxit. La multitud adolescent [145] disparava les seues ires contra la «societat» en bloc, que, efectivament, és la societat dels adults. I, al seu torn, els adults repliquen amb la repressió virulenta o amb estupideses verbals. Ni els uns ni els altres no adverteixen, potser, que es mouen en terreny desconegut, i que, per tal de superar la dificultat, han de renunciar a receptes i recursos aliens a la vertadera entitat del problema. L'intent de justificar amb «idees» l'enfrontament es revela d'una total ineptitud. Del costat «jove», predomina la titil·lació anarcoide, unes vegades declarada, d'altres sota disfresses confusionàries, pseudo-trotskistes o marcusianes. Del costat «adult», es consoliden les actituds doctrinals conegudes: des del conservadorisme més amoixamat fins al comunisme ortodox. Però, en última instància, és una altra

cosa el que es debat. També «això», naturalment, però més encara «una altra cosa». Es tracta de la peculiaritat inèdita d'unes circumstàncies de fet, que encara ningú no ha aconseguit «digerir». La major part de culpa correspon als «adults»: si més no, confessem-ho. En el fons, els nois es redueixen a expressar el seu neguit d'«edat», i si erren en fer-ho, tampoc no cal reprotxar-los-ho amb massa èmfasi. Només que l'«edat» és una cosa —per antonomàsia— transitòria. No som «joves» tota la vida. Més aviat deixem de ser joves amb una rapidesa increïble. L'«edat» no és un argument ferm de reivindicació, com ho és —i no l'únic— la «classe». De manera explícita els programes que emanen de Marx, i de manera implícita tots els altres, descansen sobre la noció de «classe»: sobre la realitat objectiva i la seua noció coherent. L'«edat» [146] passa; la «classe» resta. Això són obvietats tan elementals, que no em considere obligat a ser prolix en la seua exposició. Si el corrent protestari dels «adolescents» actuals és solament un gest d'inquietud propi de la seua condició d'«adolescents», el seu destí seria evaporar-se a curt termini. Aquesta fatalitat no li llevaria veritat ni raó, però el deixaria en un episodi trivial, de mer «conflicte de generacions», com tants n'hi ha hagut i tants n'hi haurà. Tanmateix, ¿no hi ha, a l'embolic, més que efervescència «juvenil»? Molts indicis ajuden a sospitar que el que hi ha en joc, també, és el factor «classe». Jo crec que assistim a un curiós capítol de l'eterna «lluïta de classes» de què parlen alguns tractats de Sociologia. Amb el ben entès que la «classe» insurrecta i excitada no és pas el proletariat. Es la petita i la mitjana burgesia. Tant si es vol com si no es vol, ser «adolescent» —en exercici— és, avui, ser petit-burgès. En tot cas, a l'àrea de l'OTAN i annexos.

De Babels i babilònies

[147]

QÜESTIONS D'EDAT

Els especialistes del ram ja gosen aventurar xifres, i ens parlen de les «expectatives de vida» que la societat ens proporciona. Quan no hi havia sociòlegs, la cosa era més vaga. Algú, potser Ciceró, sostenia que «no hi ha cap jove que no es puga morir demà, ni cap vell que no puga durar un any més». Avui, la idea corrent és que els joves no es moren tan aviat, si n'exceptuem el risc d'un accident, i que els vells poden perdurar llargament, si hi ha institucions que se n'ocupen. El problema a un altre nivell seria, què vol dir «vida» per als uns i per als altres. Bàsicament, «viure» és «no morir-se». Però «viure» ¿com? La gent, en general, es resisteix a morir-se, i s'arrapa als metges, a les assegurances, als asils, per aconseguir-ho. Una locució familiar és ex- [148] clamar: «¡Això no és viure!» I una definició de l'assassinat, naturalment extralegal, és la de «fer-li, a algú, la vida impossible». Damunt, per complicar la cosa, hi ha els suïcides. Hi ha estadístiques sobre els suïcidis, que posen pell de gallina: no hi predominen els vells, precisament, segons sembla. ¿Per què els vells es resisteixen a morir-se, s'hi resisteixen habitualment tant, quan ja per a ells la «vida» té escasses ofertes, i la seua «supervivència» acostuma a ser tenebrosament amarga? ¿L'«instint de conservació»? Però la fórmula «instint de conservació» ja no la trobeu en els llibres ni en les converses. I tanmateix convindria reanimar-la. No s'explica, si no, aquesta dramàtica demanda de «residències» per a ancians. I si ho confrontem amb els suïcidis dels joves, dels qui es maten —entre altres raons— per no arribar a vells, i a vells frustrats, com ho són tots, les preguntes se'ns multiplicarien. ¿I qui les sabria contestar?

De Sagitari

[149]

ECOLOGISME I CONTRADICCIONS

[151]

ECÒLEGS I ECOLOGISTES

Els «ecòlegs», homes de ciència, tenen tots els meus respectes; els «ecologistes», militància popular, entre alarmada i jovial, tenen totes les meues simpaties. Confesse, per eludir equívocs, que jo no sóc un gran entusiasta de la natura: de la Puta Mare Naturalesa, com sol dir algun amic meu. La natura, o naturalesa —amb minúscula o majúscula— és una «entitat» tan complexa i tan contradictòria, que no cap dins les coordenades teòriques dels ecòlegs ni dels ecologistes. No és cap secret que els uns i els altres només es preocupen de la flora i la fauna (incloent-hi la humana, potser privilegiant-la). Un volcà, un tifó, un terratrèmol, no entren en el càlcul: també això és natura. Però, encara, les meues reticències van més lluny. Els «ecosistemes», [152] en bona lògica, no han de ser discriminators, només de gaselles hipotètiques, de plantes amistoses, d'espècies a extingir: hi ha també els bacils letals, les rates oprobioses, les laborioses formigues que inunden els domicilis urbans, les paneroles, els gossos lliures, els senglars, els pumes, els cocodrils... Els virus, pose per cas, ¿formen part de l'«ecosistema»? Si fos imaginable el punt de vista dels virus, la resposta seria sí. Però ecòlegs i ecologistes prenen antibiòtics, es vacunen, netegen casa seua amb insecticides perfumats. La Mare Naturalesa, puta o no, va a la seua. L'home oblida sovint que només és una bestiola més, embolicada en una lluita per la supervivència, i per una supervivència, ¡ai! «racional». «Dominar la natura» ha estat una consigna clàssica: dominar-la a favor de l'home. Ja ho trobem al Gènesi, i ho reargumentava Marx, i Eugeni d'Ors en feia literatura protofeixista... Quan un ecòleg o un ecologista maten una mosca o un mosquit impertinents, o pretenen curar-se de malalties viròtiques, fan el que fan santament. Però ¿i l'«ecosistema»? Una altra història són les contaminacions «humanes», bàsicament químiques. Quan un ecòleg o un ecologista pren l'ascensor per pujar al seu pis, ja s'agenolla davant les multinacionals de les nuclears... Jo, afortunadament, visc en una planta baixa.

Agost - Setembre 1979

De Notes d'un desficiós

[153]

EL RETORN A LA BICICLETA

Cada dia creix l'alarma davant els perills de l'anomenada «contaminació de l'atmosfera». Els papers impresos de circulació periòdica s'ocupen de l'afer amb grans títols, comentaris solemnes i reportatges excitants. I en alguns llocs, fins i tot s'han produït manifestacions als carrers, a base

d'estudiants i de mares de família, per a donar a la protesta un relatiu abast espectacular. La cosa no és per a menys, no cal dir-ho. Es tracta d'una amenaça aspra, les conseqüències de la qual poden adquirir un caire realment tenebrós, si no ens guardem. La causa del risc no és cap secret: els grans centres industrials amb els seus residus tòxics —gasos, cendres, socarrim, deixalles—, les ingents i quotidianes escombraries de les aglomeracions urbanes, i l'ús i l'abús dels [154] vehicles que funcionen a impuls de motors d'explosió... De fet, són els mateixos avantatges del món en què vivim. Millor dit: la contrapartida d'aquests avantatges. L'incipient «benestar» generalitzat que devem a l'expansió tecnològica, d'altra banda indiscutible, comporta, de moment, l'amarga insídia d'un atac a la salut pública. I no solament és l'atmosfera el que hi ha «contaminat»: també els rius i les mars, i les terres —d'això encara no en parlen—, i, al capdavant, la flora i la fauna, incloent-hi la nostra pròpia espècie. No necessita insistir en detalls: tots sabem de què va.

Hi hagué un temps en què, per a representar decorativament el progrés material en les nostres societats, els dibuixants, els poetes i els regidors de vocació oratòria solien acudir a la imatge de les xemeneies i les seues fumeroles. El fum era com una bandera d'alegria i de treball: el fum industrial, s'entén. Els panorames amb cingles, boscs o sembrats resultaven gloriosament lírics, sens dubte, molt estimables, i més si s'adornaven amb un ramadet, un camperol d'honrades suors o un campanar evocador; però les fàbriques i les seues crineres constituïen el vertader símbol de la prosperitat col·lectiva. La raó —el «sentit de la història», com deien fins fa poc alguns dels nostres més conspicus intel·lectuals— estava del costat de la sutja. Sobre això no hi val la menor discussió. L'alternativa agropecuària significava l'estagnació i la deterioració social... Ara els mites canvien: sorgeix de nou el cromo bucòlic, encara que bastant trastocat, amb platges solelloses, bungalows dotats de piscina, excursions de diumenge, càmpings mesquins i to- [155] tes les altres estampes de «retorn a la naturalesa». Els homes de ciència ajuden la maniobra amb les seues denúncies de la «pol·lució de l'aire». En tot això hi ha una confusió considerable, on es barregen interessos d'immobiliàries, whiskeries amb noies balancejants i música animada, reivindicacions laborals i tràfic de divises. Però la «pol·lució de l'aire» és certa: desgraciadament, certíssima.

I vet aquí el que sembla que es pretén insinuar: el «retorn a la naturalesa» hauria de ser un «retorn a la bicicleta». Literalment. He vist fotografies de piquets de manifestants —llunyans, és clar: no recorde si a Londres o Nova-York—, que, per a formalitzar la seua protesta, no solament exhibien els cartells manuscrits propis del cas, sinó que muntaven en velocípede. Sí: unes tendríssimes bicicletes venien a encarnar l'esperança de salubritat en la respiració del veïnat de les ciutats enomes. Contra la «desenvolupada» multiplicació dels sis-cents i de les motos, el pedaleig es presenta com una solució vàlida. I no val objectar-hi que la bicicleta, en aquest context, té l'únic disseny d'una «metàfora». Les «metàfores», per absurdes o retorçudes que semblen, són sempre unes nítides confessions «directes». Les ingènues senyores que, amb la seua pancarta i el seu bicicle, desfilaren per la Cinquena Avinguda o per Trafalgar Square —¿potser era Liverpool, Xicago, o Hamburg?—, creuen que l'aclaparadora «contaminació de l'atmosfera» que sofreixen les seues respectives poblacions podria mitigar-se, i notablement, si els seus habitants abandonaven el motor en les seues anades i vingudes. La bicicleta és in- [156] nòcua. I —pensen— amb una bicicleta es pot anar i venir d'un lloc a l'altre: a la universitat, a l'oficina, als consells d'administració, a les visites o a les compres, al banc, a practicar l'amor o la tertúlia intel·lectual, etcètera. La il·lusió no pot ser més pueril. És un càlcul fals. Els carrers de la civilització occidental i cristiana estan condemnats a rebre cada vegada més monòxid de carboni, i uns altres monòxids i biòxids expel·lits per les màquines de tràfic habitual...

El remei no és la bicicleta, per descomptat. Desconfiem dels «retorns»: acostumen a ser nefasts, i si no ho són del tot, és perquè són, en el fons, impossibles. No hi ha manera de tornar endarrere. Seria suïcida, de més a més. Posats en el joc de les al·lusions, a la «bicicleta» correspondrien unes altres innombrables renúncies, que ningú no s'atreveria a aventurar. Les molèsties i les tragèdies no comencen ni acaben amb la «pol·lució de l'aire». Aquí tenen vostès això de l'energia nuclear, per

exemple. Les seues aplicacions pacífiques s'anuncien com una afable aproximació a Xauxa. Estem segurs que l'anunci és raonable i just. Però al preu de l'angoixa que les bombes i els artefactes similars ens suggereixen. ¿Les flamants computadores, que tant prometen? Ningú no ignora per a què poden ser «també» utilitzades: per al control administratiu i policíac més rigorós. Una memòria electrònica amb les dades —totes— de tots i cada un dels contribuents, ha de ser, ho vulguem o no, la pitjor mediatització de la llibertat individual. I ja està en marxa en algun país, pel que sabem o sospitem. La mateixa obsessió d'asèpsia a què els metges ens han in- [157] duït —i moltes gràcies, que no és per regatejar-les— provoca una eufòria de plàstics, papers, cel·lofana, capsos, llaunes, vidres, que, un cop «utilitzats», cal tirar. O siga: un increïble volum de sobres, escombralls, greixum, cartons, envasos, que els nostres avis desconegueren. I podríem seguir: els sorolls, els accidents de carretera o de navegació aèria, les truites i els salmons acumuladament difunts... Ja es veu tot el que vull dir, supose. Cada «pro» té el seu «contra».

I no predique que calga aguantar-se; ¡alto! Per damunt de qualsevol sentimentalisme d'urgència, cal aferrar-nos al «pro». Ens aferrem al «pro», instintivament. D'això depèn la nostra precària comoditat actual; d'això depenen les comoditats augmentades d'aquells que vindran després de nosaltres. Però cal ser igualment enèrgics en la demanda de garanties contra el «contra». Entre les quals no figura la bicicleta, en efecte. La bicicleta és una invitació rousseauiana, escapista i ximple. Potser no a Holanda: m'han contat que a Holanda la bicicleta és com una sabata nacional, i des de la reina Juliana fins als bisbes luterans i els jutges del Tribunal Suprem, l'entera demografia local s'aplica al ciclisme amb idèntic entusiasme patriòtic que a Espanya als bous o a França als premis i als manifestos literaris. (Bé: a Espanya, al futbol.) Però, anècdotes a banda, la bicicleta no és una opció. El problema ha de resoldre's per uns altres camins... I que ningú no s'excedesca per l'expectativa de l'optimisme: mentre «hi haurà» àtoms a desintegrar, Hiroshima serà una eventualitat inesquívole. Els beneficis possibles queden tarats pel seu sinistre cor- [158] relat... El plantejament és una mica depriment, ho sé. Però *tertium non datur*. Perquè això, aquesta «tercera» hipòtesi, seria —a tot estirar— una commovedora manera de mamar-se el dit..

De Babels i babilònies

[159]

DE LA POR A LA GUERRA

[160]

UNIVERSALITAT DE LA POR

No és freqüent que els especialistes en l'observació i l'anàlisi del comportament humà reconeguen a la «por» una importància decisiva com a factor moral de les relacions socials. En el fons, tendeixen a remarcar amb major èmfasi el paper que en aquest ordre de coses juguen les concupiscències: la de la carn, la dels diners, la del poder. No pot negar-se que aquestes modalitats d'«avidesa» compten molt, moltíssim, en la nostra vida individual i col·lectiva; però no incorreríem en exageració si afirmàvem que la por els supera en eficàcia penetrant i en universalitat. ¿Qui s'ha sentit alguna vegada absolutament immune a la por, a una forma o altra de por? ¿I qui no se sap vulnerable precisament per la por, encoberta o aguda, que l'embarga? El més pode- [162] rós, ric o feliç dels mortals viu immersit en la por, potser en infinites pors, i la por de perdre la seua fortalesa, la seua opulència, la seua ventura, seria, sense anar més lluny, la seua màxima debilitat. Per a aquells que ni tan sols aconsegueixen aquests avantatges, les pors es multipliquen. Sí: resulta difícil d'imaginar un home «sense por». Potser algú que arribés a ser indiferent a tot, al dolor i a l'alegria, a la mort i a les seduccions dels sentits o de l'orgull, perdria la condició «temorosa» de l'home. Dubte, tanmateix, que mai haja existit ningú tan encuirassat i impassible.

Se'm dirà que hi ha gent «valenta», «valerosa». Evidentment. Però el valor, la valentia, no impliquen manca de por; de fet, per contra, pressuposen la por. Un famós torero —amb molta experiència en la matèria, per tant— va encunyar una bona definició del valor: consisteix a tenir por i aguantar-se-la. Aguantar-se la por, o desbordar-la amb un gest encara més agressiu que la mateixa intimidació —és a dir, l'«heroisme»—, no són, per cert, conductes massa habituals. Davant una amenaça real o imaginària, davant un risc, origen del temor, solem respondre més aviat amb reaccions de timidesa, de fugida o de ràbia desolada. L'excepcional, en efecte, és l'«heroi». La por té per premissa un sentiment d'impotència o d'inèrmitat enfront d'alguna cosa intuïda com a «perill», i això, segons els casos, excita o paralitza. El soldat en el combat, el torero en la placa, el pinxo en la baralla, el màrtir en l'holocaust, etc., aconsegueixen de sobreposar-se a la perspectiva aterridora: encara que acaben malament, vençuts o vexats, la seua [163] actitud se salva en «heroisme». La majoria, en canvi, som menys (o no gens) «valerosos», i cedim o ens hi resignem, embrenem la fuga o tractem de dissimular. El domini arbitrari i el xantatge, institucions fonamentals del món en què vivim, es basen en aquesta passivitat esporuguida: en una por o altra.

Perquè, ben mirat, hi ha moltes classes de por. Cadascú «té por» a la seua manera i segons la seua circumstància. Probablement, la subestimació de la por en les teories sociològiques, acusada al principi, és deguda al fet que amb aquesta paraula —«por»— abracem situacions molt diverses. Diem: «por de morir», «por d'engreixar-nos», «por del ridícul», «por que ens enganyen», «por dels fantasmes», «por d'anar a la presó», «por d'arruïnar-nos», «por de caure malalt», «por de...». Totes les pors són idèntiques en el seu mecanisme i en les seues conseqüències. Però l'estímul i el grau o la intensitat varien en cada individu. Allò que a uns espanta, a uns altres ni tan sols immuta: res de més subjectiu. Hi ha paüres puerils que s'arrossegueu fins a la vellesa. Hi ha, d'altra banda, pors la causa de les quals és tangiblement afuada, i que no tots són capaços de sentir en la mateixa mesura. Siga com siga, sembla que cada societat ha tingut les seues «pors» predominants: unes pors que

l'expliquen, o que ajuden a explicar-la. Em referesc ara a les de signe comunitari, a les que són compartides per àmplies zones de la ciutadania. Seria molt curiós de poder precisar i catalogar, per exemple, les que són pròpies de la nostra. ¿Què temen els nostres veïns, què temen tots, els adults d'ací o d'allà? Què [164] temen «més que res»: aquest seria el punt a dilucidar. I ens donaria molta llum sobre els altres aspectes de la nostra activitat social.

Una enquesta, realitzada fa poc a l'Alemanya Occidental, ha posat en relleu els temors que professa el contribuent mitjà d'aquell país. Val la pena d'airejar-ne el resultat. Un 23 per 100 de les persones consultades confessa que la seua por més gran és a la inflació: por que els diners —els seus estalvis i les seues inversions— perden valor. Un 19 per 100 tem l'Apocalipsi: l'acompliment —literal— de la fi del món profetitzat en el llibre de sant Joan. Un 13 per 100 tremola davant de la perspectiva que augmente la criminalitat i que l'ordre jurídic trontolle. Només un 12 per 100 consigna la seua por a una possible catàstrofe atòmica. Els altres percentatges manquen d'interés. Les quatre orientacions massives, que acabe de destacar, ¿no revelen amb relativa exactitud el «caràcter» general de la societat regentada per Herr Erhard, l'Alemanya que ha manufacturat Adenauer? La por a la inflació i a l'augment de la delinqüència encaixa perfectament en un clima d'eufòria econòmica: d'una eufòria que, tot i ser-ho, no deixa de despertar desconfiances. La xifra considerablement baixa dels temorosos de l'hecatombe nuclear desconcerta una mica, però es comprèn: les cancelleries, ara per ara, semblen menys esquerpes a formular els seus antagonismes. Allò que ompli de perplexitat és, al capdavant, el 19 per 100 dels temorosos de l'Apocalipsi. En fi... Aquestes cales en l'opinió pública alemanya ens duen a preguntar-nos [165] per les pors que es pateixen per aquí. Seria suggestiva, una indagació en tal sentit.

(3 de maig, 1964)

D'Examen de consciència

[166]

LA GUERRA I LA PAU

Jo no sabia dir quina és la reacció majoritària de la gent davant la perspectiva d'una nova «guerra». Ni jo ni —em sembla— ningú. I quan ara dic «guerra» pense en una «guerra total»: en una nova versió de les anteriors «grans guerres» o «guerres mundials». Les altres, les guerres que qualificaríem de «locals» o de «petites» són tota una altra història: ja són «guerres» en marxa, generalment considerades «civils» i hipòcritament circumscrites en geografia i en armes. Però hi ha, amenaçador, el fantasma d'unes recíproques agressions a escala planetària. Els diaris en parlen cada dia, i cada dia hi trobem notícies de projectes per a evitar-ho. De vegades, el pretext és un discurs de dirigents dels estats hegemònics; de vegades, reunions diplomà- [167] tiques, conferències internacionals, pactes militars; de vegades... La «pau» en què vivim —allà on encara no vivim en «guerra»— penja d'un fil. I, això, tots ho sabem. En la pràctica, tanmateix, el comportament habitual de les multituds no manifesta el «nerviosisme» que, objectivament, caldria esperar. Almenys, tal és l'efecte que em fa la cosa.

La verificació estadística, insistesc, resulta impossible. Ara: una «psicosi de guerra immediata», malgrat tot, no s'adverteix enlloc, per més que hauria de ser-hi «lògica», si bé es mira. El veïnat d'una gran part del món, en realitat, funciona com si el perill no fos imminent. El personal continua fent, aproximadament, el que ha fet sempre: treballa, emmalalteix de qualsevol mal i procura guarir-se'n, es diverteix, va a missa, menja tant o tan bé com pot, es reproduïx, compra i ven, llegeix una mica

de poesia lírica, s'embadaleix amb el televisor o el cine, s'apassiona pel futbol o per algun altre espectacle igualment inútil, estudia, s'entreté amb la política domèstica, plora breument els seus morts... En fi: «la vida». La vida corrent. I com si els arsenals a punt, tan sofisticats com mortífers, no hi fossen. Els experts en matèries bèl·liques asseguren que els «mandamassos» d'això que anomenem «humanitat» ja disposen d'unes quantitats —i quantitats qualificades— d'armament, que, si en trèiem la dosi per càpita (incloent-hi els jubilats i les criatures de mamella) resulten escandalosament suficients per exterminar-nos un per un quatre o cinc voltes. I podem creure-ho.

El que no creiem, de tota manera, és que aquesta maquinària infernal pugui ser engegada en qualsevol mo- [168] ment. És una actitud «optimista», al cap i a la fi. Es basa, segurament, en la convicció que la catàstrofe no es produirà mai. I que no es produirà mai perquè ningú no vol sincerament que es produeixi. Hi ha com una por mútua. O la imaginem. La «III Guerra Mundial» significaria una hecatombe tan sinistra, que potser no hi sobreviuria ningú. Conclusió: «ningú» no té interès que es desencadene, i, per tant, podem dormir tranquils. Els habitants de les zones econòmicament menys deteriorades, sobretot. I dit sense embuts: el Kremlin i la Casa Blanca — perdó: el Pentàgon— viuen en contínua emulació castrense, però procuren eludir la «guerra», i les ciutadanes respectives confien en aquesta precaució. I no és que el Kremlin i el Pentàgon —o la CIA— s'estiguen de promoure les seues «ideologies» combatives: al contrari. Però n'hi afegeixen d'altres: concretament, que «la sang no arribarà al riu». La discoteca, vaja. O els Mundials, o la mateixa «cultura» asèptica i gràcil, o... Les estratègies dels dos blocs —i potser demà n'hi haurà algun altre— rivalitzen i concorden. «D'alguna manera», és clar.

I el cas és que, en cada «sistema de producció» —i no importa si cal dir «mode de producció»—, la confecció d'armes ha esdevingut un factor tan important que totes les economies giren entorn d'ella. Només cal mirar les xifres dels pressupostos dels estats. I, encara, aquests pressupostos són enganyosos. De fet, totes les economies actuals estan muntades com «economies de guerra», per més remota que sembli la guerra. Si, en un rapte de fantasia, suprimíem sobre el paper la «pro- [169] ducció de guerra», de seguida saltaria a la vista tot el que en depèn: laboratoris, experiments espacials, manufactures de tota mena, el jornal del xofer o del mestre d'escola, indústries increïbles —aparentment «normals»—, traçats de carreteres i peons que hi treballen, llibres, clíniques previsores, aliments, tot. No ens n'adonem, ni volem. Però estem immersos en una «producció de guerra» tremendament articulada. La gran paradoxa d'avui és que, si la «pau» s'imposava de veres, l'atur es multiplicaria. Potser sempre ha estat així, i els historiadors i els antropòlegs no ho han declarat amb l'èmfasi oportú. Un dels errors de la historiografia sociologista, que ha volgut descartar les guerres per preferir l'anàlisi de salaris i de preus, de la demografia i de la divisió de la propietat, i coses així, és que han oblidat que, en el fons, hi havia, sempre, una guerra o altra. Determinant.

Perquè, la «pau», ¿què és, on és? A tot estirar, la «pau» no és sinó una provisional «no-guerra», que mai no descarta la preparació de la guerra pròxima. I ara voldria que s'entengués per «guerra» qualsevol guerra: qualsevol «lluita», internacional, nacional, de classes. La polarització política actual pot induir-nos a confusió. Hem passat de les espases medievals a les espingardes romàntiques, dels innocents canons de la Krupp a les bombes atòmiques, i de les bombes de neutrons vés a saber on anirem a parar. Quan s'estudia la «producció» del passat, i la d'ara, això s'ha de tenir en compte. Si més no, a l'Europa feudal, a l'Europa burgesa, a l'Europa neocapitalista... Hi ha la fam, d'acord. No sempre la [170] fam ha estat ni és un fenomen vaporós, atribuïble a la meteorologia, per exemple, en les èpoques de supervivència agrària. Però la fam tampoc no podia portar sinó a la guerra. I la guerra en si, promoguda per unes altres voracitats, s'hi acumulava. No ha de sorprendre'ns que els cronistes i els historiadors antics s'ocupassen fonamentalment de les guerres: la depredació violenta, amb les excuses pertinents, nacional o internacional, o de classes, és una «constant» ben visible. I avui més evident... ¿La «pau»? Una treva, a tot estirar. I simulada. El negoci i les armes són el secret de tot: el negoci o el privilegi. Una famosa pàgina del *Quijote* reclama aquesta lectura.

(Publicat l'abril de 1982 a *Serra d'Or*)*De Punts de meditació*

[171]

CONTRA LES GUERRES

Potser, en definitiva, qualsevol guerra sempre és «guerra santa», i la història de la humanitat és plena d'exemples que ens induirien a creure-ho. Cada exèrcit, en el combat, es pensa que té Déu al seu favor. I si no es tracta exactament del Déu —per dir-ho així— clàssic, un altre mite poderós i excitant hi juga el mateix paper. Però, en determinats casos, la situació resulta explícita: la guerra declarada té la connotació clara de «santa». Fa anys que ho estem veient en els conflictes del Pròxim Orient, on els rabins i els ulemes, els uns amb Jahvè i els altres amb Al·là, han crispat les respectives feligresies fins a extrems ignominiosos. Al pas que van, probablement no quedarà ni un circumcís viu, llevat dels qui han estat laicament operats de [172] la fimosi. I el problema, entre ells, no sembla obrir-se a cap solució racional. Si aconsegueixen una treva, no passarà de treva, i, més tard o més d'hora, la Mesquita i la Sinagoga tornaran a predicar la «guerra santa». Morir en la batalla, siga per la pàtria, per la revolució o per alguna altra cosa igualment «secular», pot proporcionar la il·lustre satisfacció del deure complit, del sacrifici per la «causa noble», o vés a saber què. Ara: en una «guerra santa» el soldat difunt té garantida la glòria celestial, i aquesta remuneració deu ser molt estimulante a l'hora d'entrar en combat. Un fanàtic, amb una metralladora entre mans, fa molta por. Fins i tot teòricament.

De Sagitari

[173]

CONTRA EL PACIFISME

Ara, i potser sempre, els pacifistes tenen mala premsa. ¡La tenim, vaja! Sembla que reclamar garanties de «pau» és una cosa que crea enormes problemes diguem-ne «morals» a un determinat tipus de gent, i es tracta de gent que basa els seus negocis —o el sou— en l'esperança d'una guerra qualsevol. No volen la pau, ells. O sí. Ben mirat, l'han de voler, perquè la guerra, avui, deu ser caríssima: en diners i en sang. Ells tampoc no són, realment, partidaris de la guerra. Són partidaris de la crispació sentimental del veïnat, a partir de la qual es poden justificar les grans operacions econòmiques de què es beneficien. Per exemple: ¿a qui interessa que el *Reino de España* ingresse en l'OTAN? Al Pentàgon, és clar. Però el Pentàgon no deixa de ser un mite: hi ha, [174] al darrere, una complicada articulació de dividendes i de jornals, difícil d'imaginar per als ciutadans innocents. I qui diu el Pentàgon, diu el Kremlin, o el que siga. Si un dia parava la «carrera armamentística», a una banda o a l'altra, els llocs de treball disminuirien d'una manera dramàtica, perquè tot depèn, en última instància, de la tecnologia militar. Les aparences enganyen: no fabriquen medecines, ni les venen, per

salvar-nos la vida, sinó per assegurar-se una mà d'obra viable que va des del bracer anònim fins al premi Nobel de les ciències més insignes. Aquest és el plantejament bàsic. I no hi ha dubte que els pacifistes podrien ser pura dinamita (o «goma-2», o com siga el nom de l'explosiu clandestí més eficaç): mera poesia lírica, al capdavant, i tanmateix aflictius. Si no ho fossen —vull dir: aflictius o conflictius— ni el ministre de la Guerra ni els capitans generals no farien els discursos que fan. Cal ser pacifista, encara que només siga per fotre'ls. A «ells». I per recobrar la consciència d'unes possibilitats de «vida» suaument humanes. El problema «moral» és nostre.

Publicat a *El Temps*, número 3, 1984

[175]

AFORISMES I ALTRES ASSAJOS BREUS

[177]

CONSELLS, PROVERBIS I INSOLÈNCIES

A) *Judicis finals*

No començarem a conèixer una persona fins que no la veurem *fora de si*.

«De la discussió naix la llum», diuen. I l'experiència demostra que, efectivament, cadascú sol quedar-se amb les mateixes conviccions que tenia abans de discutir, però més clares.

EL pensament s'afirma —i s'aferma— en les objeccions. Doneu-me un bon contradictor, i seré capaç d'inventar les més excelses teories.

[178]

APARENTAR que es claudica pot ser, ben mirat, un excel·lent recurs, per a un polític igual que per a un enamorat.

TOTES les meues idees són provisionals. (Però que conste que no ho dic amb orgull.)

SI hi penses, comprovaràs que realment no t'empipa que et contradiguen, sinó que et facen veure que et contradiu tu mateix.

QUAN alguna vegada sembla que esteu d'acord amb altri, no en dubteu pas: és que hi ha un malentès.

SI l'home adult enyora la seua infància, és perquè no se'n recorda, o perquè se'n recorda malament.

EN moltes coses, però en l'amor particularment, l'experiència sol ser un defecte. Per això el primer amor és recordat com el millor —és el millor.

TOTES les teories, dutes a les últimes conseqüències, resulten absurdes. Això significa *que ja ho eren* en principi, almenys en part. I no cal dir que aquesta conclusió ens ha d'induir a practicar un escepticisme moderat. A practicar-lo: no a professar-lo, que no en valdria la pena.

LES veritats, cal exagerar-les perquè resulten creïbles.

[179]

UNA persona que ens estima és un perill permanent.

ELS únics plaers que no defrauden són els imprevistos.

L'INNOCENT no sap que ho és —i per això ho és.

No demanes comprensió ni al teu millor amic: a tot estirar, es limitarà a compadir-te, com tothom.

És bo de creure que els altres ens estimen; això ens ajuda a estimar-los.

¡COMPTE! No reveleu mai allò que us penseu ser. Resulta perillós. Perquè els altres podran contrastar-hi el que realment sou, i la comparança us serà inflexible-ment desfavorable.

SOVINT ho oblidem, però no és gens clar que les víctimes de la injustícia hagen de ser necessàriament justes. De vegades, per amor a la justícia, acabeu defensant un criminal contra un altre criminal.

«CAL experimentar-ho tot», m'aconsellen. Jo renuncie a les experiències incòmodes i a les experiències idiotes. Això em desqualifica i em limita per a moltes coses, però tant se me'n dóna.

[180]

MIRA de no indignar-te amb ningú perquè siga egoista, malvat o ximple. Tu ets igual que ell. I jo.

És preferible parlar, parlar clar i dir-ho tot. Les paraules, o les mitges paraules, que se us quedaran dins el cos se us hi podriran.

UN només se sent veritablement sol quan no té res en què pensar —o quan té por de pensar en res.

MALPARLAR dels altres no és un vici tan vergonyós com diuen. Mentre l'exercites, en efae, no caus en la temptació de malparlar de tu mateix, que fóra un vici pitjor.

LA vida t'ho podrà negar tot, però sempre et reservarà una oportunitat: la de poder burlar-te desesperadament dels altres, i burlar-te'n amb raó.

ELS llibres no *supleixen* la vida, però la vida tampoc no supleix els llibres.

UN home feliç no sent necessitat d'expressar-se. Un polític és oportunista o no és polític.

LA veritable fi d'una guerra no és la pau que la segueix, sinó una altra guerra.

QUI està disposat a morir per un ideal, està, en el fons, igualment disposat a matar per l'ideal. Totes les [181] doctrines que comencen amb uns màrtirs acaben amb una inquisició.

«TAN difícil resulta per als rics adquirir la saviesa com per als savis adquirir la riquesa.» Això deia Epictet, que era pobre —esclau— i, naturalment, savi. I és que, en aquest món, qui no es consola és perquè no vol.

CAL desconfiar dels qui prediquen la idea de sacrifici: és que necessiten que algú se sacrifique *per ells*.

B) *Proposicions deshonestes*

SOM sincers en la mesura que ens convé ser-ho, i no més.

EN última instància, som allò que els altres ens deixen ser, i sovint, allò que els altres volen que siguem.

ELS desmemoriats sempre tenen la consciència tranquil·la.

LA soledat fatiga; fatiga la companyia. No hi ha solució.

EL perill atrau perquè altera la rutina.

TANT se val que m'enganyen. El que realment em fot és saber que m'estan enganyant.

[182]

QUI em suporta, m'estima. No hi ha cap altra explicació.

És probable que m'equivoque. De tota manera, he de córrer aquest risc.

CADA dia ens descobrim neòfits en alguna cosa.

SI tens un fill, ensenya'l a ser lliure. Encara que siga a costa teua. En realitat, haurà de ser a costa teua...

No tingueu més conviccions que les decididament imprescindibles.

No acceptes la derrota fins que no trobes que en sortiràs guanyant.

FAN la guerra per ofici, torturen per ofici, enganyen per ofici... ¿És que no són capaços de guanyar-se la vida d'una altra manera?

LES guerres, haurien de fer-les els vells. Serien biològicament menys oneroses.

DE més a més, sempre són els vells que declaren les guerres.

LES multituds es revolten o obeeixen, però no raonen. Aquest és el problema. Cal esperar...

[183]

QUALSEVOL poder és abús de poder. Això va en la mateixa naturalesa de les coses.

LA llibertat és un hàbit, i no resulta gens fàcil d'adquirir. ¡Només s'adquireix amb la pràctica!

C) *Poques paraules**

SOM homes perquè ens hem criat entre homes, i, poc o molt, hem après a ser-ne.

Hi ha la tristesa, o la malenconia, de saber que mai no ho sabrem *tot*.

GUARDA'T d'amics que se't puguen convertir en enemics. Ells saben com ets.

No et refies de la teua consciència. Tendirà a donar-te la raó.

No val la pena de ser orgullós: cansa molt, això.

«SIGUES qui ets», deia no sé quin clàssic, que els humanistes han repetit com a consigna. Bé. Intentem-ho. De tota manera, no podríem ser una altra cosa.

[184]

TINC dret a ser com sóc, ni que només siga perquè m'han parit així. I aquest és el problema, si tu tens la mateixa pretensió.

No convé tenir massa memòria. La memòria sovint, és rancuniosa.

SENTIM una estranya voluptuositat en el fet de descobrir que el nostre adversari és estúpid. Ara: això no arregla res.

UN excés de tolerància acabaria amb qualsevol civilització, i això les «civilitzacions» ho tenen ben clar.

* *Poques paraules* es publicà a la revista *L'Espill*, València, 1980 i, posteriorment, al llibre *Sagitari*, València, 1986. Segons l'autor, els aforismes aquests són una continuació del llibre *Consells, proverbis i insolències*. Per això, publiquem aquesta selecció com una part més del llibre esmentat.

No hauríem de resignar-nos als «objectors de consciència». Uns «objectors d'inconsciència» serien igualment vàlids. Cal fomentar les «objeccions».

SEMPRE dius les mateixes coses. En definitiva, això és el que esperen de tu.

DEU haver-hi moltes maneres de manar, supose. Només n'hi ha una d'obeir, i és humiliant. Ho podem meditar mentre esperem, amb paciència, davant un semàfor.

[185]

ASSAJOS BREUS

Ídols

Idealitzar és idolitzar. Però els ídols tenen, indefectiblement, peus de fang. Cosa que, en definitiva, no és culpa d'ells, sinó de l'idolitzador o idealitzador. Els peus de fang són la part que aquest ha posat de si mateix en el seu ídol.

De *Diari 1952/1960*

[186]

El purità

El purità odia el pecador més que no pas el pecat. Odia —enveja— la llibertat de pecar que es pren el pecador.

De *Diari 1952/1960*

Com canviem

Les nostres idees canvien perquè nosaltres —i tot— canviem seguit seguit. *Canvi* pot voler dir enriquiment, rectificació o fins i tot contradicció. En tot cas, els nostres pensaments i les nostres creences d'avui només són provisionals. Demà, l'any que ve, sempre, seran provisionals. Això ens hauria d'encomanar una certa discreció a l'hora de contrastar-los amb els altres. ¡Qui sap si un dia pensarem com ells, creurem com ells!

De *Diari 1952/1960*

Sort

La sort dels altres sempre ens sembla excessiva i, sobretot, immerescuda. Per això l'anomenem

«sort».

De Diari 1952/1960

[187]

Els fanàtics

Només els fanàtics no s'equivoquen... Potser tots aquells que es pensen que no s'equivoquen, precisament per pensar-s'ho, ja són «fanàtics». En el fons, si el fanatisme no és això, ¿què és?

De Diari 1952/1960

Diners

No entenc aquells que diuen que menyspreen els diners. ¡Costen tant de guanyar!

De Diccionari per a ociosos

Fer

Sempre fem —estem fent— alguna cosa distinta de la que estàvem obligats a fer.

De Diccionari per a ociosos

[188]

Idees

Tota coincidència entre les meues idees i les teues és això: pura coincidència.

De Diccionari per a ociosos

[189]

Ser

Tothom s'imagina ser distint de com és. Si no fos així, ningú no tindria prou paciència per a suportar-se a si mateix.

De Diccionari per a ociosos

Diàleg pseudo-fictici

—I vostè, ¿com és que encara no s'ha suïcidat? —Oh, mire, tinc tanta feina, que no he pogut ocupar-me'n...

De Causar-se d'esperar

[189]

DUES NOTES PER A ACABAR

[191]

ESCEPTICISME

M'agradaria d'escriure una apologia de l'escepticisme.

Heus ací uns temes que caldria explicar-hi:

1) *Aspecte intel·lectual*: Els escèptics són sempre —i per definició— persones raonables: enraonades. Es posen cautelosament al costat de la raó, i per això solen tenir raó. O dit d'una altra manera: dubten, i encerten.

2) *Aspecte moral*: L'escepticisme és l'únic correctiu viable de la fanatització i de la badoqueria. L'únic: no n'hi ha d'altre. De més a més, l'escèptic s'inclina a practicar el sarcasme, que, com tothom sap, és una forma higiènica i eficient de la caritat.

3) *Aspecte social*: L'escèptic no serà mai un assassí. [192] Tampoc no incorrerà mai en pecat d'heroisme. Es tracta de dos mèrits que cal valorar en els seus termes justos.

4) *Aspecte polític*: Els escèptics no fan les revolucions, certament. De vegades les preparen; de vegades les depuren. I res més. D'altra banda, no indueixen els seus conciutadans a l'odi, ni a la resignació, ni a la indiferència.

5) *Aspecte tècnic*: L'escèptic —i només l'escèptic— és sensible al concret. Se situa, doncs, als antípodes de qualsevol tendència a l'abstracció.

6) *Aspecte literari*: L'escepticisme és incompatible amb la poesia lírica, amb l'oratòria —sagrada o profana— i amb la metafísica. Si l'escèptic intenta fer versos, li sortiran pedestres i àcids; si intenta pronunciar discursos, quequejara, per indecís o per escrupolós; si intenta elaborar disquisicions sobre l'ésser, acabarà burlant-se'n.

Etcètera.

De Diccionari per a ociosos

[193]

LA CAUTELA

Fa anys que m'ho estic sentint dir: «Els teus lectors arribem a la conclusió que mai no estàs segur de res.» ¡En efecte! Quan escric, i quan parle —més quan escric—, no puc evitar els «però», els «tanmateix», els «em sembla», els «em fa la impressió que», els «si no ho recorde malament», els «no

ho sé», els «és probable», i altres coses per l'estil. No són simples tics verbals, automàtics. Ben al contrari: no poden ser més deliberats. Perquè jo no estic segur de res. En definitiva, ¿qui «està segur» d'alguna cosa, de qualsevol cosa? ¿I què significa «estar segur»? ¿Algú sabria explicar-me què significa el verb «significar»? Evidentment, d'alguna manera ens hem d'entendre, i «intentar entendre'ns» és la primera convenció. «Cadira», «quatre», «pa», «canon- [194] ge», «arrendament», «cul», tot el diccionari, de cap a cap, esdevé la convenció immediata, i discutible. ¿Quantes accepcions té la paraula «cel», o la paraula «vida», o la paraula «demà», posem per cas? Enunciem «sóc», «sou», «érem», «serem», i l'infinitiu «ser» és una pura il·lusió de l'esperit: «ser», «voler», «pensar», «creure», «comprendre». Potser «morir» ja és diferent. Tampoc no està massa clar: «al punt que hom naix comença de morir», repetia Pere Marc en un vers preciós. I la «biologia» no deixa de ser —¿«ser»?— una altra convenció: «biologia» o «tanatologia». Mentrestant, ¿qui està «segur» de «què»? Un afable il·lustrat francès es referia càusticament a un seu contrincant: «Ja m'agradaria a mi estar tan segur d'una sola cosa com ell ho està de totes.» Hi ha gent, molta gent, massa gent, que «estan segurs», i no sols de les «coses» —¿què és una «cosa»?—, sinó visceralment «segurs». En general, «estar segur», en els tràmits pragmàtics, no els lògics, equival a «tenir poder». Només estan «segurs», i segurs de «ser», els poderosos, i mentre ho són. Totes les «ontologies» descansen sobre la «força»... I no acabariem mai.

Publicat a *El Temps*, número 28, 1985

[195]

PROPOSTES DE TREBALL

[196]

1. ACTIVITATS INTRODUCTÒRIES

1.1. *Sobre l'assaig*

1.1.1. Busca en una enciclopèdia o en un diccionari de literatura la paraula *assaig*. Tracta, després, d'enumerar quines serien les característiques generals d'aquest gènere literari.

1.1.2. Aconsegueix revistes i diaris (*Serra d'Or*, *El Temps*, *Saó*, *Avui*,...) i busca articles escrits en català que no siguin informatius, sinó que expressen opinions i idees. Entre aquests selecciona aquells que consideres assajos. Escriu-ne el títol i l'autor.

1.2. *L'època*

Consulta el teu llibre de literatura o qualsevol història de la literatura catalana i llig atentament l'època de l'anomenada postguerra i contesta a les següents preguntes:

1.2.1. ¿Quines eren les dificultats que tenia la nostra literatura per a poder sobreviure?

1.2.2. ¿Creus que, en general, independentment de la llengua que s'utilitzarà, l'època de la postguerra va ser un temps difícil per a les idees? ¿Per què?

1.2.3. Fes un esquema amb les característiques principals d'aquesta època (anys 40 i 50): quin gènere literari predominava, quins són els autors de major repercussió, etc. Tracta amb més detall la situació valenciana.

1.2.4. Cita els assagistes més importants del període i escriu al costat de cadascun, de forma breu, la temàtica que [197] tracten, algun títol important de la seua obra i dues o tres de les seues característiques més rellevants.

1.3. *L'autor i la seua obra*

1.3.1. Llig atentament la introducció d'aquest llibre i realitza un esquema amb la classificació de les obres de Joan Fuster.

1.3.2. Treballa en equip i realitza un treball sobre el nostre autor. Busqueu informació (us podeu servir de la bibliografia consultada que figura en el llibre) i procureu assabentar-vos d'aquelles coses que a la introducció no es diuen.

1.3.3. Proposa a la teua classe o al teu professor o professora la realització d'una setmana cultural en el centre per donar a conèixer l'obra de Joan Fuster.

El possible programa d'activitats podria constar de:

—Una exposició sobre la vida i l'obra de l'autor amb fotografies d'aquest extretes i ampliades de revistes i diaris, llibres seus, cartells amb fragments i frases de la seua obra i tot allò que la vostra imaginació considere interessant.

—Un concurs literari d'aforismes.

—La publicació de la revista del centre al voltant de Fuster.

—Una conferència d'algun escriptor o estudiós o el pas d'algun vídeo elaborat sobre la significació de l'obra de Fuster.

—Una escenificació per a tot el centre d'un debat organitzat per la vostra classe.

—Un recital de poemes de l'autor i l'audició de la cançó de Lluís Llach *Criatura dolcíssima*.

I totes aquelles coses que, a poc a poc, aniran sorgint.

[198]

2. ACTIVITATS DE CARÀCTER GENERAL

2.1. Si aquest llibre és utilitzat amb una finalitat didàctica per un grup d'alumnes, serà convenient, per aprofundir i poder gaudir millor dels textos seleccionats, realitzar després de la lectura de cada text una petita anàlisi encara que siga oral.

Us recordem que un bon comentari de text requereix:

1. Una lectura atenta del text i una bona comprensió de totes les seues paraules.
2. Indicar la idea principal o tema de l'escrit.
3. Determinar l'estructura. És a dir, les parts de text que desenvolupen els arguments o les idees secundàries que reforcen el tema principal. En aquest apartat estudiarem també l'evolució lògica dels raonaments.
4. Analitzar la forma i els recursos estilístics que afavoreixen la comprensió del tema.
5. Arribar a una breu conclusió.

2.2. També resultaria molt positiu poder realitzar, després de cada lectura i anàlisi, un debat al voltant de les idees exposades en el text treballat amb possibles argumentacions a favor i en contra.

3. PROPOSTES CONCRETES SOBRE ELS TEXTOS SELECCIONATS

El món de cada dia

3.1. Realitza, en equip, una enquesta per saber què pensa la gent de més de trenta anys sobre la delinqüència i la seguretat en les grans ciutats. Per orientar-vos, us proposem les

següents preguntes:

—¿Creu que cada dia es produeixen més delictes?

—¿Personalment creu que ara es viu amb més por que abans?

[199]

—¿Creu que les grans ciutats són perilloses?

—¿A què creu que es deu l'augment de la delinqüència?:

1. A l'excessiva llibertat de la gent jove.
2. A la falta de policies.
3. A la falta d'autoritat per part dels pares, dels professors i del govern.
4. Al major nombre d'habitants, perquè aquesta època no és ni millor ni pitjor que les altres.
5. A altres causes.

3.2. Llig atentament l'article titulat «Les xifres de la delinqüència» i enumera'n les idees principals.

—¿Creus que el plantejament inicial de l'article es basa en un sentiment real d'inseguretat ciutadana per part de la gent? Consulteu les conclusions de la vostra enquesta.

—¿Quines són les matisacions que Fuster argumenta per discrepar de les conclusions que es deriven de les xifres cada vegada més nombroses de delictes?

3.3. Prepareu un debat sobre aquest tema: ¿És la nostra època més violenta que les anteriors? ¿Són els joves d'ara més propensos a robar, assassinar, violar, estafar, etc.? ¿Són els joves els que majoritàriament realitzen els delictes?

3.4. S'ha dit sovint que una de les característiques de l'estil de Joan Fuster és la seua ironia i humorisme, com també la invenció de paraules i el seu canvi, intencionat, de significat. Altres característiques del seu estil són les frases curtes, la utilització de cometes per ressaltar paraules, les expressions col·loquials, les exclamacions i l'adjectivació adequada i abundant.

Intenta detectar i comentar totes aquestes característiques del seu estil en els textos titulats «Observació d'un 'voyeur'» i «Ràpida teoria del porro».

3.5. Fes un breu comentari del text titulat «Del circ» amb els teus companys. Després d'aquest, intenta escriure un assaig que tracte d'explicar per què el ser humà realitza de vegades funcions perilloses per guanyar-se la vida. ¿Creus que el risc ens atrau? ¿Hi ha plaer a contemplar el risc dels altres?

3.6. Realitza per escrit una anàlisi en profunditat de l'assaig titulat «Importància del carrer». Resumeix-ne la idea principal i enumera les idees secundàries.

3.7. En «Importància del carrer» Fuster fa referència a la situació de la nostra llengua.

Pren com a punt de partida aquests comentaris per a proposar un debat a la classe sobre la situació real i la problemàtica del valencià. Prepara amb els teus companys el debat. Caldrà buscar informació.

3.8. A la *Introducció* s'ha dit que un dels dos grans blocs temàtics dels assajos fusterians és la crisi de l'home en el món canviant d'avui. Després d'haver llegit i comentat els escrits d'aquesta primera part, enumera alguns dels canvis tractats per Fuster i que afecten a la forma de vida quotidiana de les persones.

3.9. Escriu tu un assaig amb una problemàtica semblant. Parteix d'un fet que consideres simbòlic (la desaparició oral de les rondalles, la pèrdua de costums tradicionals del teu poble o, per exemple, l'escassa assistència de públic als cinemes) i tracta de traure unes reflexions generals sobre les noves formes de vida.

En la nostra «societat de consum»

3.10. Després de llegir atentament i de comentar tots els escrits reunits en aquesta part, elabora un resum on s'expressen els principals avantatges i inconvenients que Fuster troba en l'anomenada «societat de consum».

3.11. Fuster és partidari del benestar i, sobretot, de les conseqüències tècniques de la ciència (l'aspirina, el tocadiscos, etc.), però també hi veu un perill: la pèrdua de llibertat individual. La publicitat i els mitjans de comunicació poden arribar a influir excessivament en les persones. Organitzeu un debat sobre aquest tema.

[201]

3.12. Redacta, de forma breu, la teua opinió personal sobre el que intenta dir-nos l'autor en l'assaig titulat «L'exorcisme».

3.13. ¿Creus que per als polítics d'ara ja no és suficient tenir bones idees i bon programa? ¿Creus que els són necessaris els assessors d'imatge?

3.14. Compara l'estil d'articles com «Petita teoria de l'eslògan», «De cinema» o «La ciència i la seua conseqüència» amb l'estil dels articles «Observació d'un 'voyeur'» i «Ràpida teoria del porro». ¿Hi trobeu diferències formals i lingüístiques? ¿Us sembla notar un canvi de to? ¿En quins articles hi ha un registre més culte? Justifiqueu les vostres respostes.

Reflexions generals i diverses

3.15. Realitza per escrit una anàlisi amb profunditat de l'assaig titulat «El gos». Assenyala

de quina idea parteix i quines conclusions va extraient.

3.16. De tots els assajos d'aquesta part, ¿quin és el que més t'ha agradat? Explica per què.

3.17. Per a Fuster, el concepte de «primeres necessitats» és variable i depèn de l'època i del lloc. ¿Hi estàs d'acord? Fes una llista de les que consideres per a tu «primeres necessitats».

3.18. Rellegeix els assajos breus d'aquesta part. Intenta escriure'n un de semblant. Per exemple, sobre l'enveja, la perfecció, l'amistat, l'amor o sobre qualsevol altra cosa que t'interesse.

De joves i de vells

3.19. Realitza un esquema amb les característiques que té la joventut en cadascuna de les dècades analitzades en l'as- [202] saig «Una joventut cada deu anys» i en la seua «Puntualització».

3.20. L'assaig anterior es podria fàcilment continuar. Ha passat el temps i han vingut nous joves. Informa't com eren els joves dels anys 70 o 80, quins grups hi havia, quines eren les seues preocupacions, etc. ¿Hi havia diferències entre ells? ¿I els joves i adolescents d'ara com són? ¿Hi ha distints grups? Redacta-ho tot com si continuares el text de Fuster.

3.21. Llig l'assaig «Els nous anacoretas». ¿Creus que entre la joventut hi ha en cada època grups amb un desig d'apartar-se de la societat, de «passar-se d'ella»? (Creus que és una bona solució deixar el món en mans dels adults? ¿La societat acaba assimilant i integrant els joves o, pel contrari, creus que sempre hi ha persones que s'hi resisteixen? Feu un debat sobre això.

3.22. Després de la lectura de «Límits de l'adolescència» i de «Qüestions d'edats», expressa la teua opinió. ¿Consideres que la joventut dura cada vegada més? ¿La higiene i la medicina preventiva han ajudat a crear una falsa o una vertadera vitalitat dels vells?

Ecologisme i contradiccions

3.23. ¿Quines són al teu parer les contradiccions que Fuster troba en l'ecologisme?

3.24. Fuster afirma sentir simpatia pels ecologistes. No obstant això, no comparteix del tot les seues tesis. ¿Sabries explicar quins podrien ser-ne els motius? ¿L'actitud racionalista de Fuster, allunyada sempre de qualsevol fanatisme o extremisme, creus que hi pot influir?

[203]

De la por a la guerra

3.25. Realitza, en equip, una enquesta entre els alumnes del teu centre sobre quines són les pors que més els preocupen. Extrau després les conclusions pertinents.

3.26. ¿Creus que després dels successos històrics de la desintegració del bloc socialista i la fi de la guerra freda, ha disminuït el perill de guerra apocalíptica esmentada per Fuster en els seus escrits?

3.27. ¿Podríem dir que Fuster és un pacifista? Justifica la teua resposta.

3.28. Analitza amb profunditat l'article titulat «Contra el pacifisme» i ressaltar també les característiques del seu estil. ¿Quina significació té la paraula «ells» entre cometes?

Aforismes i altres assajos breus

3.29. Fes una selecció dels aforismes que més t'han agradat.

3.30. ¿Creus que un aforisme és un assaig en la seua mínima expressió?

3.31. Elegeix-ne un i amplia el seu significat. Es a dir, escriu a partir d'ell un escrit més llarg.

3.32. Intenta escriure aforismes i ensenya'ls als teus amics i amigues de la classe.

Dues notes per acabar

3.33. Després d'haver llegit aquest llibre ja coneixes una part de l'obra de Joan Fuster i, possiblement, no et serà difícil contestar a la següent qüestió. Hi ha crítics que consideren que, en l'escrit titulat «Escepticisme», l'autor s'hi ha re- [204] tractat. ¿Creus que Fuster és realment un escèptic en tots els aspectes que ell ha apuntat?

3.34. En el darrer text d'aquesta antologia es poden observar molts dels tics característics de l'estil de Joan Fuster. Assenyalat quins són i quina funció tenen en el context dels seus escrits.

3.35. ¿Has observat aquesta actitud de cautela, de dubte, al llarg de tots els textos del llibre? Assenyalat'n tres casos concrets que hages observat al llarg del llibre.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ.....	7
EL MÓN DE CADA DIA.....	31
Les xifres de la delinqüència.....	33
Observació d'un <i>voyeur</i>	38
Del circ.....	40
Ràpida teoria del porro.....	42
La importància del carrer.....	44
El temps i el menjar.....	49
Substitutius del carnaval.....	51
Cultura popular.....	53
Hedonisme.....	53
EN LA NOSTRA «SOCIETAT DE CONSUM».....	57
Petita teoria de l'eslògan.....	59
De cinema.....	65
L'exorcisme.....	69
Contra la música.....	71
La dificultat de ser polític.....	73
Les perspectives sinistres.....	78
La ciència i la seua conseqüència.....	83
REFLEXIONS GENERALS I DIVERSES.....	89
Justícia.....	91
El gos.....	93
Convicció.....	100
Covardia.....	101
Gent.....	103
Mentir.....	106
Orgull.....	108
Primeres necessitats.....	110
Esdevenir maniqueu.....	116

Nota sobre la llibertat.....	118
Recomanacions útils.....	120
DE JOVES I DE VELS.....	123
Una joventut cada deu anys.....	125
Puntualització.....	129
Els nous anacoretes.....	135
Límits de l'adolescència.....	140
Qüestions d'edat.....	147
ECOLOGISME I CONTRADICCIONS.....	149
Ecòlegs i ecologistes.....	151
El retorn a la bicicleta.....	153
DE LA POR A LA GUERRA.....	159
Universalitat de la por.....	161
La guerra i la por.....	166
Contra les guerres.....	171
Contra el pacifisme.....	173
AFORISMES I ALTRES ASSAJOS BREUS.....	175
Consells, proverbis i insolències.....	177
Assajos breus.....	185
DUES NOTES PER A ACABAR.....	189
Escepticisme.....	191
La cautela.....	193
PROPOSTES DE TREBALL.....	195

Ser Joan Fuster és una selecció de textos pensada per provocar la reflexió sobre temes molt variats, però sempre d'interés: la delinqüència actual, les modes i els costums de la joventut, la influència de la publicitat i els mitjans de comunicació, la justícia, la llibertat, l'ecologisme, la guerra i el pacifisme, entre d'altres.

Aquest és un llibre que aconsegueix que el lector s'ho passe bé gràcies a l'estil àgil, directe i, molt sovint, sarcàstic i polèmic, del seu autor a qui, no debades, se'l considera com una de les figures més importants de la nostra literatura i el més prolífic i original dels nostres assagistes.

Joan Fuster (Sueca, 1922) estudià Dret a la Universitat de València, però abandonà l'ofici d'advocat per dedicar-se a l'escriptura i el periodisme. La seua obra és molt extensa. Hi destaquen llibres inoblidables com *El descrèdit de la realitat* (1955), *Nosaltres els valencians* (1962), *Diccionari per a ociosos* (1964), *L'home mesura de totes les coses* (1967) i el *Diari, 1952-1960* (1969).

